

Raporturile lingvistice slavo-române.

I.

Influența română asupra limbei bulgare.

1. Introducere.

În lucrarea de față voi încerca să fac o expunere asupra legăturilor ce există între limba română și limba bulgară, de astădată, cu specială privire asupra înrăuirilor ce a suferit limba bulgară din partea limbei române.

În timpul din urmă, cu prilejul tratării elementului strein din limba română, s'a scris foarte mult asupra raporturilor ce există între limbile slave, mai ales din punctul de vedere al influenței bulgărești. Nu s'a studiat însă aproape mai de loc și partea cuvenită limbei române în aceste raporturi. Este drept că unii și mai ales filologii bulgari¹, nu de puține ori și-au exprimat dorința de a trata și această parte a raporturilor dintre cele două limbi. Cu toate acestea, până astăzi, pe cât știu, nu s'a publicat aproape nimic. Articole mărunte despre unele cuvinte românești, care s'ar găsi în limba bulgară, s'au scris și la noi. Astfel dl I. - A. Candrea, într'un articol intitulat „Elemente române în limbile slavice“, publicat în *Noua Revistă Română* (anul 1900, numărul 9 din 1 Maiu, p. 399—409) și bazat aproape peste tot pe cercetările lui Miklosich, dar mai ales ale lui E. Kažuzniacki din cunoscuta lucrare *Ueber die Wanderungen der Rumunen*,

¹ „Die Behandlung dieser letzten sowie der Lehnwörter aus dem Rumänischen soll eine spezielle Abhandlung bringen“ spune *St. Romanskij* în *Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, publicată în *Jahresb.* XV, p. 90.

Tot așa prof. Conev, în ultima sa lucrare *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Rumăni*, Sofia, (1921), p. 151, adaugă: „după aceasta voi expune în mod comparativ puținele cuvinte românești în limba bulgară, din care cea mai mare parte au intrat, după cum se va vedeă, în timpurile mai nouă“.

relevă câteva cuvinte (5 sau 6) din limba română intrate în limba bulgară. De asemenea dl A. C. Hogaș în articolul său „Notițe despre raportul dintre lexicul daco-român și neo-bulgar” publicat în *Archiva* (anul XVI, p. 362—371) atrage luarea aminte mai ales asupra unui număr de cuvinte românești nouă, cu caracter regional, intrate în limba bulgară și publicate în *Sbornik-ul* Ministerului Instrucțiunii Publice din Sofia. Dl Hogaș reproduce în articolul său aproape mai toate cuvintele românești din graiul Bulgarilor din satul Novo-Selo¹. Graiul acestor Bulgari fusese studiat de către profesorul bulgar Mladenov, într-o lucrare intitulată „Къмъ въпроса за езика и националната принадлежност на Ново-село” (Cu privire la chestia limbei și naționalității satului Novo-Selo) și publicată în *Sbornik* XVIII, p. 471—506. În această lucrare autorul arată originea română a unor particularități în limba Bulgarilor din Novo-Selo, relevând și unele cuvinte românești. Hogaș reproduce din glosar numai cuvintele românești. Acum mai în urmă, dl prof. Bărbulescu, dând de același studiu al lui Mladenov, a publicat în *Archiva*, (anul XXVIII, p. 97—101) un articolaș „Elemente românești în limba slavă din satul Novo-Selo (Bulgaria)”, în care reproduce aceleași elemente românești, despre care scrisese și dl Hogaș².

În afară de aceste articole, alte studii asupra acestui subiect, pe cât știu, nu s'au publicat. În schimb, s'au relevat unele împrumuturi din limba noastră în limba bulgară, mai întâiu de Miklosich în *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Spra-*

¹ Iată aceste elemente: kaprar, martur, moșiko, školar, bășaka, konē, kumnatul, kuskra, moșul, nepot, tizule, vitrigă, arnič, galbin, nastur, petițe, rasučală, barză,omidă, pupaza, șobolan, șopârla, foiensfir, puços, rugina, maruncika, pofta, rok, kolastro, mazarikă, draptăno, stângăno, strain, mi plăci, findci (=fiindcă), mâna, čar (chiar, anume).

² Din punctul de vedere cultural, au mai scris asupra raporturilor slavo-române: G. Mărculescu, *România și Românii în cântecel populare bulgărești* în *Conv. lit.* XXX, p. 661—667, studiu slab și cu interpretări greșite asupra numelui „Romania” din limba bulgară. I. Bogdan, *Românii și Bulgarii*. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare, conferință ținută la București, în 1895 (58 p.). Partea cea mai importantă din această conferință a ilustrului slavist, care privește chestiunea care ne preocupă, este pasagiul următor: „Cu primul imperiu bulgăresc se sfârșește puterea influenței bulgărești asupra noastră. Toate urmele ulterioare de influență bulgară sânt mai mult efecte ale împrumuturilor nouă. După desființarea primului imperiu al Bulgarilor începe influența noastră asupra lor”. Adică cu desființarea primului imperiu bulgar, influența română, care începuse din epoca paleoslavă, culminează după căderea imperiului bulgar (1018) supt Bizantini. La acest rezultat ajunge studiul de față, plecând numai de la influența pe care limba noastră a exercitat-o asupra limbei bulgare.

chen, după aceea de Dr. Erich Berneker în *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Dintre lexicografi români, aceste elemente au fost relevate, câte odată, de S. Pușcariu în *Ety-mologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* și mai ales, de I.-A. Candrea și Ov. Densusianu în *Dicționarul etimologic al limbei române*.

Ținând seamă de aceste lucrări, restul materialului tratat l-am extras mai întâiu din diferitele monografii privitoare la industria casnică și din glosarele regionale publicate în *Sbornik*, din literatura populară bulgară și mai ales din cetirea marelui dicționar bulgar publicat de Gerov, cu suplimentul lui Pančev.

Pentru elementele românești din paleoslavă m'am folosit de Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum*.

*
*
*

Ca și la raporturile albanoromâne, și aici, Kopitar a fost acela care a arătat pentru întâia oară legăturile ce a trebuit să existe între limba română și limba bulgară în dezvoltarea lor istorică. Această simplă constatare, mai târziu, a fost supusă unei cercetări mai amănunțite de către Fr. Miklosich în cunoscutul său studiu *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, fixând punct cu punct asemănările dintre limba română și limba bulgară. Dacă însă Miklosich s'a mulțumit numai să înșire aceste asemănări, Sandfeld-Jensen și G. Weigand au încercat ca să dea explicația lor. Cel dintâiu, folosindu-se, pe de o parte, de materialul lingvistic slav al lui Miklosich, pe de alta, de materialul lingvistic albanogrec, cules cu atâta trudă de Johann Georg von Hahn și, mai cu deosebire, de Gustav Meyer, a reușit să fixeze punctul de plecare la o parte din aceste particularități. Cel din urmă, plecând de la cunoașterea limbei române, prin studiul dialectelor, și a limbilor balcanice, prin studii făcute la fața locului, a izbutit, deși de cele mai multe ori exagerând, să stabilească legături nouă între limbile balcanice, în general, și între limba română și bulgară în special.

Cu lucrările acestor înaintași s'a ajuns la convingerea că în limba fiecărui popor din Peninsula Balcanică, inclusiv României, în afară de elementul constitutiv, specific pentru fiecare limbă în parte, mai intră ceva care, la prima vedere, ar părea că nu-

o•

nici grecesc, nici albanezesc, nici românesc, nici slav, însă care, nu numai că este ceva comun pentru fiecare din aceste limbi, dar pare așa de firesc, încât toate aceste limbi, deși au cuvinte deosebite, se pot reduce la una și aceeași limbă-tip, pentru care numai dacă am vrea să-i schimbăm cuvintele — fără a ne mai preocupa de frazeologie sau sintaxă — am putea obține orice limbă balcanică am dori: greacă, albaneză, română sau sârbă.

Acest ceva, după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obține o altă limbă, întru cât se găsește numai în limbile vorbite de către neamurile din Peninsula Balcanică, s'a numit, cum eră și firesc, element balcanic¹. De aci dar și orice limbă, în care există acest element balcanic, chiar atunci când ea este vorbită de către un popor care nu locuiește în Peninsula Balcanică — cum este cazul cu limba noastră — poartă numele de limbă balcanică. Odată ce acest adevăr a fost cunoscut s'au și început studiile pentru determinarea lui.

Aceste studii au dus până acuma la două feluri de rezultate: unele pozitive și altele negative.

Rezultate pozitive s'au obținut atunci când, luându-se în cercetare o particularitate din domeniul limbilor balcanice, după ce s'a studiat istoric și comparativ această particularitate, s'a ajuns a se fixa locul ei de origine, în una din limbile balcanice. Astfel de rezultate ne-au dat cercetările lui Sandfeld-Jensen cu privire la originea grecească a dispariției infinitivului în limba română și în celelalte limbi balcanice. Aproape la același rezultat pozitiv a ajuns și D. Michov în studiul său privitor la întrebuițarea articolului hotărît în românește, comparat cu întrebuițarea lui din limbile albaneză și bulgară.

Rezultate negative s'au obținut numai atunci, când cercetătorii, neputând reuși a fixa punctul de plecare al unei particularități din domeniul gramatical sau lexical, nu s'au mulțumit numai a trece acea particularitate ca element balcanic; dar, abuzând, de cele mai multe ori, de acest termen, au socotit-o ca ceva care nu se mai poate explica din materialul lingvistic ce avem la îndemână din limbile balcanice actuale, și au atribuit-o unui element de afară, — strein.

Se înțelege că, spre a evita această unilateralitate în jude-

¹ Cf. despre această chestiune, în urmă, și S. Pușcariu, *Dacoromania* I, p. 407 - 408.

carea raporturilor dintre limbile balcanice, trebuie începută din nou nu numai constatarea acelor particularități, dar mai ales studierea lor, în sânul limbilor balcanice, în mod comparativ, ca să putem ajunge la limba de unde și-au luat naștere. Acest studiu, pentru noi Români, ar trebui să fie îndreptat în direcția cercetărilor tuturor limbilor balcanice și, în special, în direcția raporturilor slavo-române, fiindcă, dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică, Slavii și, în special, Bulgarii au fost aceia cu care poporul nostru a avut, în trecut, cele mai strânse legături. Din aceste legături, se știe, noi Români am fost aceia care ne-am ales cu cea mai puternică influență venită din partea Bulgarilor, influență care nu s'ar putea explica numai dintr'o simplă conviețuire mai îndelungată cu ei, ci și de pe urma culturii și mai ales a limbei slave care, după cum se știe, își făcuse loc atâtea veacuri dearândul, nu numai în biserică, dar și în cancelariile domnitorilor noștri. De pe urma acestor doi factori, cultura și limba slavă, înrăurirea vecinilor noștri asupra spiritului și limbei românești a fost pentru veacurile trecute așa de puternică, încât astăzi, cu drept cuvânt, nu numai oamenii de rând dintre Bulgari, dar chiar și cărturarii, văzând atâtea elemente bulgărești în limba noastră, se întreabă cum de a putut să reziste limba română, păstrându-și caracterul ei latin: „Eu nu mă mir atât — scrie prof. Conev în lucrarea lui din urmă asupra elementului bulgar în limba română — că Români au primit această mulțime de cuvinte bulgărești, cât mă mir cum de au putut să-și păstreze structura latină a limbei lor și cum, în cursul veacurilor, conștiința lor națională a rămas tare și neatinsă. În aceasta stă mărirea și mândria lor, care întrec toate influențele streine asupra limbei lor“¹.

Și cu toate acestea, judecând lucrurile din punctul de ve-

¹ „I az sene čudja tolkova, če rumănitě sa vāsprieli tova množestvo bālgarski dumi, kolksto mi e čudno, kak pri tova tě sa zapazali sě pak latinskija stroi na ezika si i kak prěz sičko vrěme těhnoto nacionalno sǎznanie si e ostānalo tvārdō i nepokātnato. Tui e tēhna slava i gordost kojato nadvišava sički čuždi vlijanija vārhu ezikāt im“. (Conev, *Ezikovni vzaimnosti*, p. 151). Această concluziune la care ajunge veneratul profesor bulgar la sfârșitul lucrării citate asupra elementului slav în limba română, contrastează puțin cu părerea emisă cam pripit la începutul aceleiași lucrări după care „latinitatea Românilor ar fi rămas numai o ficțiune goală“ dacă structura limbei nu ar fi păstrat „mai mult sau mai puțin“ caracterul latin. Caracterul latin al limbei noastre în structura ei launtrică nu s'a păstrat „mai mult sau mai puțin“ („gore-dolu“), ci peste tot, și ceva mai mult decât în celelalte limbi române.

dere al procesului istoric, cum s'au introdus elementele streine în limba română, numărul cuvintelor slave, la noi, de ar fi fost încă odată pe atât de mare, latinitatea limbei noastre, în structura ei, s'ar fi menținut cu aceeași tărie, așa cum ni s'a păstrat până astăzi. Că conștiința națională la Români a fost mult mai trează decât la oricare alt popor din Peninsula Balcanică, aceasta s'ar putea vedea, până la un punct, nu numai din latinitatea limbei, dar și din resturile de populațiuni românești care se găsesc în sudul Peninsulei Balcanice, resturi care au reușit să-și păstreze nu numai limba, dar și toată ființa lor națională, cu toate că de aproape un mileniu ele se găsesc despărțite de românismul din stânga Dunării, trăind în mijlocul unor popoare balcanice, dintre care unele, cum erau Grecii, aveau o cultură superioară. Această tărie de rezistență își găsește izvorul, în primul rând, în puterea trăinicieii de neam; dar nu-i mai puțin adevărat că ea' eră puternic susținută și de conștiința ce o aveau că țin de poporul roman. Această conștiință i-a făcut pe Români de pretutindeni să se simtă același popor deosebit de Greci și de Slavi, pentru că „oricâte cuvinte slave ar fi pătruns în limbă odată cu picăturile slave de sânge, ei erau față de vorbitorii altor graiuri păstrătorii limbei române, membri ai „Romaniei lingvistice“¹. De aceea nu exagerăm dacă spunem că conștiința pe care au avut-o populațiunile românești răspândite pe un teritoriu așa de vast, din munții Maramureșului până în văile Gramostei și ale Pindului, nu o găsim nici la Greci, a căror tradiție culturală a rămas neîntreruptă de la început, prin perioada bizantină, până astăzi, și nici chiar la Bulgari, care, deși și ei se bucurau de o superioritate culturală față de Români, au pierit ca o picătură de apă în marea imensă a românismului dunărean, chiar acolo unde ei se aflau în așezări mai compacte, în mijlocul Românilor, și contactul lor cu grosul populațiunii bulgare nu fusese întrerupt.

În afară de aceasta, influența bulgară care ar fi fost hotărâtoare pentru soarta limbei noastre, nu a fost aceea care s'a exersat în timpul epocii slavone (sec. XIV—XVII), atunci când, după căderea imperiului bulgar supt Turci (1393), cărturarii și

¹ N. Iorga, *Sârbi, Bulgari și Români în Peninsula balcanică în evul mediu în Anal. Ac. Rom.*, secț. ist. XXXVIII, p. 1—20.

în special clerul bulgăresc refugiat la noi au pus bazele acelei epoci de înflorire pentru literatura și arta bulgară, cum poate nu fusese nici în Bulgaria¹, ci aceea din perioada paleoslavă, înainte de sec. IX². Această influență, judecând după particularitățile de limbă și elementele slave ce se constată și în dialectele transdanubiene, în special în dialectul aromân, cel mai de timpuriu despărțit din trunchiul străromân, nu se înfățișează, deloc, nici ca număr și nici ca însemnătate, așa cum s'ar părea, judecând astăzi după totalitatea influenței bulgare în limba română. Căci, dacă vom cauta să ne dăm seamă și de influența limbei române din această epocă, asupra limbei bulgare, vom vedea că influența slavă, cel puțin în partea gramaticală a limbei noastre, apare și mai redusă. Într'adevăr care din particularitățile slave pătrunse în limba română se arată tot așa de puternică ca influența limbei române în reducerea vocalelor *a*, *e*, *o*, în *z*, *i*, *u*? Această singură in-

¹ Ioan Bogdan, *o. c.* p. 23.

² Noi care nu sântem slaviști și judecăm începutul influenței slave în limba română din însuși studiul acestei limbi, punem acest început, în spre deosebire de unii slaviști români, în perioada paleoslavă. Această localizare a începuturilor influenței slave rezultă pentru noi nu atât din reflexul unor sunete paleoslave în elementul slav din limba noastră, despre care vom vorbi mai pe larg la studiul elementului slav în dialectul aromân, cât din identitatea influenței slave în cele două mari dialecte române: daco-istro-român și aromâno-meșleno-român. Oricât de târziu am pune data când elementul român transdanubian se va fi despărțit de grosul românismului nord-dunărean, datele pozitive ce, din fericire, de astă dată ne procură istoria, nu ne îngăduie să trecem dincoace de sec. al X-lea. În acest veac Aromânii apar în mulțime mare în sudul Peninsulei Balcanice. Așa dar, abia cu un veac-două înainte de această dată ei s'au putut despărți de ceilalți Români. În condițiunile acestea, identitatea influenței slave în graiul celor două mari grupuri de Români trebuie pusă în epoca paleoslavă, înainte de sec. IX și nu după sec. X sau XI, fie că ea va fi început în sec. VII, când Românii vor fi venit în contact mai des cu Slavii, fie mai târziu până prin sec. al IX-lea. De altfel, la aceste rezultate ajunge, pe calea studiilor slave și prof. *Conev*, în lucrarea despre care a fost vorba mai sus, când, vorbind despre vechimea elementului slav în limba română, adaugă: „dacă și influența lexicală a limbei bulgare asupra limbei române a început mai târziu, adică după sec. X, cum admite Bărbulescu (Vezi Sb. lui Iași, Kad su počele da ulaze u rumunski jezik najstarije njebove slavenske rječi) aceasta este îndoielnic, cu toate că Bărbulescu își bazează afirmația lui asupra unor fenomene fonetice care, la prima vedere, conving pe om. Venerabilul profesor român pornește de la o pronunțare a vocalelor închise (tămnitê) care, chiar dacă s'ar primi ca [o pronunțare] veche, nu este cea mai veche, ci este secundară, adică o pronunțare dialectală, deoarece însași pronunțarea paleoslavă se potrivește tocmai bine cu reflexele de astăzi ale lui *û*, *i*, *q* și *ê* în limba română, după cum vom vedea mai jos“ (p. 6—7). Din toate acestea rezultă, după prof. *Conev*, cât de greșită este toată teoria dlui Bărbulescu despre vechimea elementului slav în limba română.

răurire, a cărei origine românească a fost recunoscută, acum în urmă, și de filologii bulgari, a produs așa de mari schimbări în graiul Bulgarilor răsăriteni, încât numai ea împreună cu alte câteva de origine bulgărească, au produs marea deosebire dialectală, între dialectele bulgare de răsărit și cele de apus. Nu vorbesc aici, desigur, despre trecerea diftongului *ea* (t) în *e* din limba bulgară, ori de câte ori urmează după el o silabă deschisă, ca în limba română: se ara (din lat. sera) la pl. seri. despre a cărei origine românească, după cum se va vedea în capitolele ce urmează, nu mai poate încăpea nici cea mai mică îndoială. Schimbări de acestea în vocalismul limbei noastre, de pe urma influenței bulgărești, noi nu avem. De aceea, noi nu ne mirăm dacă și prof. Conev, luându-se numai după numărul mare de cuvinte slave în lexicul nostru, rămâne uimit de rezistența limbei noastre în structura ei latină.

Se înțelege că, la schimbarea fizionomiei unei limbi, nu cu puțin contribuie și lexicul. De aceea, noi, recunoscând în întregime partea cuvenită limbei bulgărești de pe urma influenței ce a exersat-o asupra limbii noastre, nu ne putem abține ca să nu respingem exagerările care s'au produs în această privință.

Înainte de toate, când se vorbește despre influența bulgară în partea lexicală a limbei române, aproape mai în totdeauna, se confundă, ceea ce este paleoslav cu ceea ce a pătruns, mai târziu, supt forma bulgărească. Aceasta ar fi întocmai cum am confundă noi, vorbind despre influența românească în limba bulgară, toate împrumuturile făcute de Bulgari în Peninsula Balcanică din limba română, care pentru noi Români a fost aceeași ca și paleoslava pentru Bulgari, cu împrumuturile din limba română. În al doilea rând, deși sporirea elementului bulgăresc s'a produs în perioada slavonă (sec. XIV—XVII), tot în această perioadă au pătruns și o mulțime de elemente slave din partea celorlalți Slavi (Sârbi, Ruteni etc.) cu care poporul nostru este înconjurat. Multe din aceste elemente Bulgarii le socotesc ca fiind de origine bulgărească. În afară de aceasta, din faptul că dintre toate popoarele streine cu care Români au venit în atingere, Bulgarii au fost aceia care au exersat cea mai puternică influență asupra noastră, foarte mulți dintre cei ce se îndeletnicesc cu studiul limbilor balcanice și, în special, Bulgarii, neputându-și explica întotdeauna originea unui cuvânt românesc,

cred că e destul să constați o apropiere de forma bulgară sau chiar de cea paleo-slavă, pentru ca forma românească să o explici din aceste limbi¹. Acest procedeu practicat, de altfel, din neștiință, și de către filologii români din generația mai veche, când treceau în glosarul cuvintelor streine foarte multe forme de origine latină, îl vedem pus în aplicare, din aceleași cauze, și astăzi. Iată bunăoară cea din urmă lucrare apărută în acest domeniu, în 1921, a prof. Conev, care trece printre elementele slave pe *crunt* (a cărui însemnare arhaică „de sânge, sângerând“ se păstrează în cronica lui Moxa și, dialectal, chiar astăzi, cf. Marian, *Vrăji*, p. 34), derivându-l nu din lat. *cruentus*, -a, -um ci din paleosl. *крѣтъ*. Tot astfel, după Conev, *sulă* nu vine din lat. *subula*, ci din, paleosl. *соула*; — *blândă*, cu înțelesul de „spuzeală sau bubulițe roșii pe piele“, nu este același cu *blând* din lat. *blandus* -a -um, (și ca formațiune, adaogăm noi, se aseamănă cu numele aceleiași boli din bulgărește *dobra*, femininul de la *dobrz* „bun“, adică „boala cea bună“ după cum noi am zis „boala cea blândă) ci dintr'o tulpină *кѣдѣ* -; -*mamă* nu vine din lat. *mamma*, -am, ci din bulg. *mama*; — *mustață* nu vine din lat. *mustacia*, ci din bulg. *mustak*; — *prunc* nu vine din lat. **puerunculus* (cf. S. Pușcariu în *Dacoromania* II, p. 602), ci din *прѣкъ*; — *vâlceă* nu din lat. **vallicella* (pentru *valliculla*) care a dat și în ital. *vallicella*, prov. *vaucel*, span. *vallecillo* etc. cf. Pușcariu, Wb. 1853) și ca derivație se identifică cu *ulcea* din lat. **ollicella* derivat din *olla* (> *oală*), ci din bulg. *valče* — *ceață* nu din lat. *caecia*, ci din *чѣдѣца*; etc. etc. Dintre cuvintele streine: *mal*, din bulg. *mělz* și *mol*; — *groapă*, din bulg. *grob*; — *măgură*, din *mogila*. La acest cuvânt autorul face și o observație

¹ Un caz mai nou despre felul cum unele cuvinte latine au fost atribuite elementului slav, ne prezintă forma *sâmbătă*. Se știe că la noi toate zilele săptămânii au nume latinești, afară de *sâmbătă*, despre care, din cauza asemănării prea mari ce arată cu psl. *sąbota* s'a crezut că vine de la acesta. Acum în urmă, într'un studiu al lui J. Jud asupra termenilor religioși din dialectul retoroman al ținutului Bünden (*Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache*) se relevă faptul că printre cuvintele creștinești care se găsesc în regiunile îndepărtate ale imperiului roman există și forma *sambata* cu *m* (cf. Meyer-Lübke REW, 7479) și cu genul schimbat după *domenica*, care se păstrează la Români, Retoromani și alții. (Vezi despre aceasta și S. Pușcariu în *Dacoromania* I, p. 436). Câte alte cuvinte ca: *stână*, *smântână* etc. atribuite pe nedrept elementului slav, vor fi redate, cu timpul, tezaurului lexical latin, dacă se va continua cu studiile serioase în felul celor întreprinse de G. Giuglea (*Dacoromania* II, p. 352—361) și alții

foarte interesantă: „et vȃrde stara, ŝtom imame rotacizm vȃrum“ (este foarte vechiu cuvântul, din momentul ce avem rotacismul $l > r$ în românește); — trandafir din bulg. trȃndafil. Tot așa de interesant ar fi fost dacă și la acest cuvânt, autorul ar fi adăogat aceeași observație cu privire la l final din bulgărește, pentru care în românește avem r etc. etc.¹ La fel a căutat și Romansky, în studiul său citat, să dovedească originea bulgărească sau streină a multor cuvinte din limba bulgară intrate de la Români. Dau numai două exemple: cuvântul bulgăresc *kulastra* „cel dintâiu lapte după naștere“, vine din forma aromână *culastră*, iar acesta, prin forma *curastră*, care nu-i mai puțin obicinuită decât cea dintâiu, din lat. *colastra* pentru *colostrum*. În aromână formele disimilate cu l , alături de cele cu r , sânt foarte obicinuite. Astfel avem *căloare* „căldură“ (întrebuințat mai mult la sud) alături de *căroare* (întrebuințat la nord) din lat. *caloria*, -am. Prin urmare și *culastră*, care a pătruns prin păstorii români la Greci, a trecut și la Bulgari, după cum forma dacoromână *curastră* a trecut, tot prin păstorii români, la toate popoarele slave din nord. După Romansky, nu numai că cuvântul bulgăresc nu constituie un împrumut din limba română, dar chiar forma aromână *culastră* vine din bulgărescul *kulastra* (!). Același lucru îl încearcă și cu *mura* „Labmagen“. Patria cuvântului este Albania². Aci avem *mutë* cu același înțeles. De la Albanezi cuvântul a trecut la Români, încă din timpurile vechi, dând *mură*, cu trecerea lui l intervocalic în r , ca în elementele latine, păstrat astăzi numai de Aromâni. De la Aromâni sau chiar și de la Dacoromâni, încă pe când cuvântul nu se pierduse din graiul lor, a trecut la Bulgari. Romansky, în loc să spună că cuvântul este de origine română, căci trecerea lui l în r în limba bulgară l-ar fi împiedecat să-l considere ca împrumut albanez, mai întâiu încearcă, în fel și chip, să-l derive direct din limba albaneză, discutându-i originea albaneză, fără să spună ceva de la dânsul, ci împrumutând totul de la G. Meyer, și numai la urmă de tot admite că „bulg. *mura* könnte als Hirtenwort

¹ Despre *măgură* vezi Th. Capidan, *Raporturile Albano-române* în Dacoromania II, p. 537. Schimbarea lui l în r în *trandafir*, de origine greacă, se datorește unei simple asimilări.

² Vezi despre acest cuvânt și lucrarea din urmă a lui Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*. Berlin, 1923., p. 285.

aus dem Aromunischen entlehnt sein“. Va să zică, dacă pentru un împrumut românesc sigur, R. crede că „ar putea“ să fie împrumutat din aromână, ce trebuie să ne închipuim despre cuvintele bulgărești de origine română, care prezintă unele greutăți în derivarea lor? Se înțelege că cu procedeul acesta numărul elementelor bulgărești în limba română s'ar putea mări cu încă câteva sute de cuvinte, iar influența română asupra limbei bulgare s'ar reduce la nimic¹.

Trebuie să mărturisim că noi Românii simțim o deosebită plăcere când dăm de câte un cuvânt de origine latină. Inșă această plăcere nu provine din ura ce avem în contra elementelor streine din limba noastră, cum lasă să se înțeleagă prof. Conev, în lucrarea citată, ci, mai întâiu, pentru că în acel cuvânt vedem încă o urmă din graiul nostru strămoșesc și, al doilea, pentru că prin el ajungem să ne dăm seama mai bine despre bogăția tezaurului lexical al limbei romane balcanice, ai cărei depozitari, în primul rând, sântem noi. După cum, odată, limba italiană formă centrul de iradiațiune pentru limbile romanice de apus, tot așa limba română, în stadiul roman, formă, odată, centrul de iradiațiune pentru toată Peninsula Balcanică. Iată de ce și interesul nostru este mai mare, nu numai când dăm de un nou element latin în limba română, dar și atunci când acesta trăește în cuprinsul celorlalte limbi balcanice.

Se înțelege însă că acest interes ce arătăm pentru nouăle descoperiri ce s'ar mai putea face în domeniul lexical al elementului latin, n'ar trebui să ne împiedice întru nimic la cercetarea legăturilor ce limba noastră le-a avut și cu celelalte limbi balcanice. Din studiile ce s'au făcut până acuma, fondul latin este oare cum cunoscut. Recunoscând acest lucru, cercetările noastre trebuie să fie îndreptate și în domeniul studiilor balca-

¹ Interesant, în privința aceasta, este recensia pe care o face *Const Jireček* în *Archiv für slavische Philologie* XXXI (1909) p. 448—452, lucrării lui *Romansky* în care îl atrage atenția asupra abuzului prea mare pe care îl face *Romansky* cu derivarea formelor romane din limba turcă. „Dass die Bulgaren zahlreiche lateinische Wörter überhaupt erst in der Neuzeit von den Türken kennen gelernt hätten, wie der Verfasser meint, bezweifle ich sehr“ (p. 449). *Romansky*, ori de câte ori un cuvânt bulgăresc de origine română nu l-a putut explica din limba latină, pentru că cuvântul ajunsese în bulgărește, de cele mai multe ori, prin limba română, a preferat să-l derive din turcește, iar nu din românește. În privința aceasta, cuvântul *kupa*, desprea cărei origine română în bulgărește vezi și CDDE., formează exemplul cel mai tipic.

nice. Însă pășind în acest domeniu, iarăși trebuie să ne păzim a cădea în cealaltă exagerare a unor balcaniști, care, în explicațiile ce încearcă să dea unor particularități din acest domeniu, evită de a ține seamă și de aportul limbei române în aceste particularități, unii plecând din considerațiunea că acele particularități, neexistând în celelalte limbi romanice, n'au putut să-și ia naștere în limba română, alții din credința ce au că limba română, care a fost supusă la așa de multe și variate influențe streine, n'a putut exersa și ea o înrăurire asupra celorlalte limbi. Tocmai spre a dovedi contrariul, lucrarea de față încearcă să pună în discuție din nou chestiunea raporturilor slavo-române, însă, de astă dată, având ca punct de plecare în aceste raporturi:

2. Influența română asupra limbei bulgare.

Când vorbim despre raporturile slavo-române din punctul de vedere al influenței pe care limba română a exersat-o asupra limbei bulgare, prima întrebare care ni se pune, în mod firesc, este ca să știm când au început aceste raporturi. La această întrebare, tot în mod firesc, ar trebui să răspundem, că acele raporturi au trebuit să înceapă din clipa în care poporul român a făcut cunoștință cu poporul bulgar¹. Despre acest lucru istoria ne vorbește foarte târziu. Ținându-ne însă de datele limbei, dacă, în privința aceasta, ar fi să judecăm după epoca în care limba română a primit primele influențe din partea limbei bulgare, supt forma paleoslavă, începuturile influenței limbei române asupra limbei bulgare ar trebui socotite din momentul când primul element roman balcanic a pătruns în limba Slavilor din care a ieșit poporul bulgar. În acest înțeles mai larg, începutul influenței românești — supt forma română — s'ar manifesta prin toate acele cuvinte din aproape mai toate domeniurile, dar mai ales din domeniul religios, ca: *koleda*², *komka*, *kum*,

¹ Bine înțeles, însă, că această clipă, în nici un caz, nu poate fi pusă în epoca cuceririi romane supt împăratul Traian, cum în mod ciudat, presupune prof. bulgar Conev: „oște ot vrēmeto na car Trajana“ (încă din vremea împăratului Traian), cf. o. c., p. 1.

² Iată ce spune Jireček cu privire la *koleda* „Der Name des alt-slavischen heidnischen Feiertages *Koleda*, welcher aus dem Wortschatze der slavischen Sprachen nicht zu erklären ist, hat seinen Ursprung aus dem lat. *calendae*. Er findet sich fast bei allen slavischen Völkern... Das Trullanische Concil (691) verbot den Christen nicht nur die römischen Festtage *Vota* und *Brumalia*, sondern auch *Καλάνδα* zu feiern. Wahrschein-

oltar, poganin etc. etc., pe care strămoșii Bulgarilor, înainte de a fi fost încreștinați, le-au cunoscut, pentru întâia oară, venind în contact cu strămoșii noștri romani, de la care au cunoscut și religiunea creștină în Balcani.

Dacă însă în această perioadă preromână aflăm că Slavii din care a ieșit poporul bulgar, se găseau în număr destul de mare, încă pe când elementul roman din Balcani își păstră unitatea graiului roman din întregul imperiu, elementele limbei noastre care au reușit să se introducă, după această epocă, dau mărturia cea mai sigură că influența limbei noastre, supt forma română, începuse încă din perioada paleoslavă. Într-adevăr, în limba bulgară vorbită, întâlnim unele cuvinte românești care se găsesc și în textele paleoslave. Dintre acestea avem: *altar* (în paleosl. алтарь); *kracun* (paleosl. крачунъ); *rusalja* (paleosl. русалия); *paun* (paleosl. паунъ, alături de павъ, adevărata formă slavă); *samar* (paleosl. самаръ „onus“); *splina* (paleosl. сплина); *sapun* (paleosl. сапунъ, alături de сопунъ, cu *o* pentru *a*, care a pătruns și la Români). Ca verb, care se întâlnește și în paleoslavă, avem numai *pastrija*, pentru care în paleosl. avem derivatul пастрение, după Miklosich (Paleosl. 557) „vocabulum obscurum“, dar care, atât ca forma cât și ca înțeles, derivă din românescul *pastrez*, iar acesta, după etimologia dată de Meyer-Lübke, din lat *parsitare* „schonen“. Pe acest înțeles latin precum și înțelesurile din limba română, după cum se poate vedea în partea lexicală a acestei lucrări, le are și cuvântul bulgăresc.

În ce privește acum motivele care m'au făcut să socotesc toate aceste cuvinte atestate și în textele paleoslave ca împrumuturi din limba română, deși aceasta se vor arăta mai pe larg la tratarea fiecărui cuvânt aparte, mă voiu mulțumi să ating punctele principale pentru dovedirea originii lor române: bulgărescul *altar*, alături de forma mai veche *oltar*, neputând veni,

lich wurde der Name der römischen Januar-Calenden auf irgend einen emheimischen Feiertag der Slaven übertragen. Die Entlehnung dieses Wortes setzt eine unmittelbare Berührung der Slaven mit den Römern zu einer Zeit voraus, wo jene ihre Wanderzüge nach dem Westen und Süden noch nicht begonnen hatten; der einzige hiezu geeignete Punkt war Dakien zur Zeit der römischen Occupation. Denn dass die Koledă erst durch christliche Missionäre zu allen Slavenstämmen gebracht worden sei, wird wohl Niemand behaupten wollen“. (*Geschichte der Bulgaren*, p. 76).

după cum presupun unii, nici din albaneză, în care avem forma moștenită *Iter*, (< lat. *altarium*) și forma mai nouă *altare* (din ital.), nici din grecește *ἄλταρε*, *ἄλτάριον*, care se dovedesc că au intrat din italienește abia din sec. XV, a pătruns la Bulgari de la Români, la care această formă trăește încă până astăzi, alături de oltar. Despre *κρაციунъ*, care reprezintă Crăciunul nostru, și este răspândit la Sârbo-Croați, Sloveni, Ruteni, Ruși și chiar Unguri, adaog că, acum în urmă, el a fost primit, ca element românesc, și în dicționarul lui Berneker, iar după părerea lui Vasmer, forma rusă *karăčun* ar putea reprezenta cuvântul românesc într'un stadiu mai vechiu, cu *ă* din prima silabă nesincoapat: *Că răciun din lat. *calationem*¹. În privința lui *ρυσάλια*, care are aceeași întindere la popoarele Slave ca și cuvântul precedent, observ că, după cum păstrarea lui *s* ne împiedică de a-l deriva direct din lat. *rosalia*, tot așa trecerea lui *o* în *u* din forma medio-greacă *ρουσάλια* (pronunțată *rusalia*) trecere proprie numai graiului românesc încă din timpurile cele mai vechi (cf. *romanus* > *rumân*), ne împiedică a-l deriva pe acesta din cuvântul latin, pentru epoca în care este atestat, știindu-se că *o* > *u*, în poziție neaccentuată, în grecește, se arată abia după sec. XVI. Aceleași argumente sânt aduse și pentru restul cuvintelor din această perioadă. Aci mai adaog că, alături de termenii religioși citați mai sus, întâlnim în textele paleoslave de mai târziu și forma *δρακονας*, care, după cum se va vedea, reprezintă forma românească *drac* (din lat. *draco*), păstrată supt forma articulată mai veche **draculu*, din care, prin sincoparea lui *u* neaccentuat din silaba penultimă, avem, încă până astăzi, în dialectul aromân, *draclu*.

Un alt cuvânt care pare a fi atestat în limba bulgară pentru o perioadă mai veche și se mai găsește și în limbile sârbă, rusă, ruteană, polonă este *čuma* (cf. Miklosich, *Paleosl.*), același cu românescul *ciumă*, alături de *pușche* (arom. *pușcl'e*). În românește cuvântul a fost explicat din paleoslavă. Așa l-a dat Cihac (II, p. 58) și tot așa îl dă, acum în urmă, și Tiktin (*Dicționar româno-germ.* p. 367). În limba slavă el este dat din

¹ Un derivat al lui Crăciun: *Κρατουνίστα* apare la istoriografii bizantini ca nume de castel în sudul Peninsulei Balcanice (Cf. N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 34). Acest *Κρατουνίστα* trebuie să derive de la un nume de persoană, așa cum îl găsim la Sârbi ca nume de localitate atestat pentru sec. XV. (Vezi mai departe supt cuvânt la § 6).

limba turcă, pentru că, în afară de Slavii și Români din Peninsula Balcanică, el există și la Turci, cu același înțeles. Așadar originea lui slavă eră pe deplin asigurată. Acum în urmă, însă, marele dicționar dialectal al lui Radlov (*Versuch eines Wörterb. der Türk-Dialecte*, vol. III, p. 2188) nu-l poate explica din limba turcă, de oare ce în această limbă el este element strein. Din această cauză autorul dicționarului turcesc îl consideră de proveniență slavă. Așa stând lucrurile, Berneker (SEW, p. 162) se întreabă, cu drept cuvânt, dacă forma slavă n'ar putea veni din limba română. Se înțelege că acest cuvânt neavând nici o bază în limba slavă spre a putea fi explicat din sânul ei, iar în limba turcă fiind de proveniență streină, adică bulgară, el s'ar putea explica numai din limba română. Profesorul S. Pușcariu a arătat (*Etym. Wörterbuch* 380) că lat. *cyma* „Sprosse“ (din gr. *κύμα*) s'a păstrat în limbile romanice cu un dublu înțeles: în franceză, italiană etc. cu înțelesul de „vârf“ (fr. *cime*, it. *cima*), iar în sarda (logud. *kima*, campid. *tšima*), având vechiul sens de „Sprosse, Knospe“ etc. Ceva mai mult, în campid, mai există și formele *tšumacca* alături de *tšimaggia* cu înțelesul de „flusso (di umori)“ care se va fi dezvoltat, desigur, din acela de „Äuswuchs“. Cu acest înțeles s'a păstrat cuvântul și în limba română din Balcani. Aici avem mai întâiu în albaneză *kime* din mai vechiu *küm* (în dialectul scutarin *tšüm*) cu înțelesul „Haar; haartiger Wasserwurm“ însă alături și cu înțelesul de „Art Geschwür“, va să zică „un fel de umflătură“ (G. Meyer, EWA, p. 226). Cu acest înțeles îl au și Români transdanubieni; la Aromâni avem *tšumă* cu înțelesul general „fulgușor sau șuviță de lână“ și „gârnuț, umflătură“ alături de înțelesul care se apropie de acela din limbile romanice de apus „creștetul capului“. La Meglenoromâni (Huma) „bucată de lână“ și cu înțelesul din dialectul dacor. „boala de ciună“. În dialectul dacoromân s'a păstrat numai acest din urmă înțeles. Acum se naște întrebarea, dacă din toate aceste înțelesuri care s'au dezvoltat din lat *cyma* în sânul limbei române, s'ar fi putut dezvolta și acela de „Pestbeule“ pe care îl au numai dialectele dacoromân și meglenoromân. Dacă ținem seamă de faptul că partea caracteristică a acestei boale sânt „bubele“ și „umflăturile“ ce se arată pe corpul omului atins de *ciună*, n'ar fi greu să admitem că de la înțelesul de „Art Geschwür“ adică „umflătură“, cum îl are cuvântul în albaneză și

în dialectele transdanubiene, să se fi dezvoltat acela de „boală care se manifestă prin aceste umflături“. În dialectul aromân *ciuma*, ca *boală*, este cunoscută supt două cuvinte latine care, la origine, însemnează „umflătură“; *pănucl'e* (întrebuințat la Românii din Tesalia) din lat. *panūcūla*, -am pentru *panīcula* „un fel de umflătură“ de la *panus* (Cf. Pușcariu Wb. 1254) și *pușel'e* (dacor. *pușche*) din *pustula*, -am „Blase Bläschen“ adică „bășicuță“. În cazul acesta și forma *ciumā* din lat. *cyma* putea să ajungă de la înțelesul secundar de „umflătură“ care îl are cuvântul în sardă, albaneză și în parte, și în limba română, la acela de *boală* care se arată prin umflături pe corp.

În orice caz, la stabilirea originii acestui cuvânt, noi nu trebuie numai decât să ne mirăm, de faptul că el există și în limba slavă, pentru că, după cum am văzut, slaviștii înșiși, se întreabă dacă n'ar fi împrumutat din limba română, ci trebuie să ținem seamă, neapărat, și de extensiunea lui geografică. În limbile slavice cuvântul se întâlnește numai la popoarele învecinate cu Românii și în special la Slavii din Peninsula Balcanică. La aceștia cuvântul este nou. Forma veche este *umor* „moarte“ (> dacor. *omor* și *cmori*), o formațiune analoagă ca și aceea de la Albanezi: *mortaje*, *murtaje* (din mai vechiu **mortal'ë*) „Pest, Seuche“, din lat. *mortalia* (G. Meyer, EWA, p. 287), o denumire care se explică ușor din cauza mortalității ce se producea de pe urma acestei epidemii. Originea lui balcanică trebuie căutată în domeniul albanoromân. Și întru cât forma lat. *cyma* și-a păstrat înțelesul de „umflătură“ alături de acela de „Pest, Seuche“ numai în limba română, *čuma* slav a trecut de la noi la Slavi și în nici un caz invers, cum s'a crezut până acum.

Se înțelege că, în afară de acest număr restrâns de cuvinte românești, în această perioadă vor fi intrat și altele, cu înțeles variat. Ele însă nu ni s'au păstrat în vechea literatură slavă, din cauza caracterului religios al acestor scrieri, în care nu se întrebuință decât cuvinte privitoare la evenimentele vieții creștine. Cum că, însă, limba bulgară, încă de pe atunci, conține și alte cuvinte referitoare la trebuințele de viață zilnică, aceasta o aflăm din mulțimea cuvintelor românești, cu caracter pastoral, ce întâlnim după această perioadă, anume în epoca expansiunii elementului românesc în Peninsula Balcanică și, la nord, dealungul Carpaților, care a

urmat, aproximativ, între perioada de despărțire a dialectelor române și primele alcătuirii de state ale Românilor din stânga Dunării.

Date sigure despre proporțiile acestei expansiuni nu avem. Numai despre întinderea elementului românesc în Serbia și dealungul litoralului Mării Adriatice până în Istria ne vorbesc în primul rând numele de localități de origine română¹, după aceea diplomele regilor sârbi, documentele din Ragusa și rămășițele elementului românesc din Istria, după cum despre întinderea elementului în spre sud, în afară de relatările cronicarilor bizantini, care încep din sec. X, ne mai dă mărturie și prezența acestui element, până astăzi, în Sudul Peninsulei Balcanice. Inșă toate aceste date le avem numai pentru partea apuseană și sudică, pe unde s'au răspândit populațiunile românești. In ce privește întinderea acestui element la nord de Carpați și în cuprinsul Bulgariei, aci avem, în afară de numele de localități de origine română², numai urmele de cuvinte românești care s'au

¹ In afară de numele de loc. de origine română cunoscute până acum din lucrările lui Jireček: satul Negrișori; colina Korona, munții Kornet și Loret, șesul Prijot, toate în Serbia; după aceea numele de munți: Durmitor, Visitor (Geschichte der Serben I, p. 155—156), Pirlitor (P. Skok, în *Revue des Études slaves*, tome III (1923), fasc. 1—2, p. 74), în Muntenegru. Tot prof. Skok în studiul său: „Zu den rumänischen Orts- und Personennamen auf dem skr. Gebiet“ publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 551—553, mai relevă încă următoarele: Barbatovci sat (circ. Toplica în Serbia) pe care Rječnik îl derivă din bărbat; Barbatovo, sat lângă Niș; Bunovci, nume de cătun în Bosnia; Dimitor, munte în Bosnia, pentru care autorul crede a fi același mai de grabă cu Durmitor (în Muntenegru) decât cu numele de botez Dimitar, Dumitar din Demetrius; Hrman, numele unei mănăstiri greco-orient. părăsite; se mai numește și Hrmanija, care corespunde lui Romanija, munte în Sarajevo. Amândouă, după autor, s'ar reduce la Romania (p. 552); Kormata, nume de loc. (circ. Knaževac din Serbia), Kormatura (circ. Pozarevac) din „a curmă, curmătură“; Ligati, Ligatič, Ligatovo sânt aduse în legătură cu românescul „lega-legal“. Semedovo „Semedova“ ar derivă din „Sămedru“, ceea ce este mai puțin probabil; Šerbalovae, râu în Podrazničkopole, deasupra căruia se ridică muntele Dimitor, din român. Șerbul (p. 553).

² Pentru numele de loc. de origine română din Bulgaria, tot Jireček o fost cel dintâiu care a atras luarea aminte asupra regiunii situate în apropierea Sofiei, în care, judecând după numele de loc. românești, locuite astăzi numai de Bulgari, trebuie să admitem că a existat odată o populațiune românească, care mai târziu a dispărut bulgarizându-se. Numele românești relevate de Jireček sânt următoarele: Čerčel (nume de sat în Balcan), Bukorovci, poate din numele de persoană Bucur; Krnul (pronunță Cărnul) din cărn; Čorul, care după terminațiune ar putea fi românesc. Derivați pe care o dă Weigand din arom. čorul prescurtat din čičorul sau din turc. k'or nu se potrivește, de oarece în arom. avem Čorlu iar turc. k'or există și azi la Bulgari supț această formă; Gurgulát sat în apropiere de Sofia; Radulovci, din numele propriu Radul, de ori-

păstrat atât în limba Bulgarilor, cât mai ales în graiul popoarelor slave de nord până unde ajunseseră populațiunile românești. Din studiile ce avem, astăzi, asupra înrâuririi elementului românesc la popoarele slave de miază-noapte, reiese clar că aceleași cuvinte se găsesc în cele patru colțuri ale Europei centrale, pe unde, în veacurile de pribegie, a pătruns elementul românesc. Din ele mai aflăm că oricare ar fi fost îndeletnicirea Românilor care s'au răspândit în toate direcțiile, ocupațiunea lor de frunte a trebuit să fie păstoritul. Numai așa ne putem explica cum de au ajuns se se generalizeze unele cuvinte pastorale ca: turmă, curastră, gună (care s'a pierdut în dialectul dacor., însă există în aromână), murg, ciutură etc, nu numai la Bulgari, Sârbo-Croați și Greci, dar și la Sloveni, Ruteni, Ruși, Poloni și, în parte, și la Unguri. Prezența unui alt cuvânt de origine română în limba bulgară, ne arată că Românii din Peninsula Balcanică, din această epocă, în afară de păstorit, se mai ocupau și cu transporturile sau cărăvănițul, o îndeletnicire care se mai continuă încă până azi la o parte dintre Aromâni. Astfel cuvântul bulgar *karati* (cu ind. pres. *karam*, *karaș*, *karat*) cu înțelesul „fahre, bringe in Bewegung“, după aceea „treibe (Vieh)“, pentru orginea căruia

gine română ca și Barbulovci, de la Barbul, despre care vezi mai jos deși Weigand (Jahresb., XIII, p. 45) spune „ist weder in der Wurzenoch im Stamme rumänisch“. (Despre Radul și în special suf. *-ul* vezi *Dacoromania* I, p. 185); *Čircilat*, nume de munte lângă orașul Trn; Banișor; satul Krecul (creț); Barbulovci (Barbul); Ursulica (ursul) i Cerbul (cerb); Merul (măr). Jireček relevă și unele nume de loc. din Rodope: Singur și Krbul (singur, corbul), două sate locuite azi de Bulgari turci și situate pe malul stâng al fluviului Mesta. După Jireček, a venit Weigand în studiul său *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, p. 40 ș. u completând eria acestor nume încă cu următoarele: Bučino, apare foarte des ca nume de loc.; Moșino, sat; Murgăș, nume de munte și s i; Păsărel, sat lângă Sofia; Pașunci, sat lângă Branișor; Vakarel (văcar), sat situat la răsărit de Pasarel; Puliofci, lângă Vakarel; Purčenica (porceni-porc), lângă Sofia; Rugulet (rug); Strămcı, sat (strămt?), Vărișor (văr?) lângă Filipopole. În revista *Analele Dobrogei* (III, p. 351—358) d. Per Papahagi a încercat să dovedească unele urme de origine românească în toponimia Peninsulei Balcanice. Din cele 5—6 nume de loc. și de râuri pe care le discută autorul, abia Iskăr din *Oesculus* (Oescus) ar arată o apropiere de fonetismul românesc prin rotacizarea lui *l* intervocalic. În celelalte nu găsim nimic românesc. Astfel bună-oară Sardica nu putea veni din Serdica (cu $e > ea$), dacă într'adevăr, după cum susține Const. Jireček, pe care se sprijine autorul, numele orașului ar deriva de la o seminiție tracică Sardi, ci, mai de grabă direct de la acesta. În ce privește forma cu *e* (Serdica), explicarea ei trebuie căutată pe teren bulgăresc.

Berneker (SEW., p. 488) spune că este „dunkel“, vine din verbul românesc *cără*, *-are* (din lat. *carro*, *-are*) cu același înțeles. Ca întindere geografică în domeniul limbilor slavice, cuvântul se găsește izolat numai în limba bulgară. Tot în această limbă se întâlnește și *karuca* cu întrebuintare generală, după cum se va vedea la partea lexicală; acest cuvânt, supt forma *karuce*, există și la Sârbi. Și încă nu s'au studiat, complet, toate regiunile pe unde au rătăcit populațiunile românești, ca să avem cunoștință deplină despre toate elementele române. Toate cunoștințele noastre se reduc la ceea ce ne oferă nomenclatura locală de origine română. Dar și în privința aceasta avem numai ceea ce am putut culege din hărți. Studii speciale în regiunea cuprinsă între Morava, cursul superior al Strumei și Isker, în care se găsesc păstrate cele mai multe nume de localități de origine română, însă toate locuite azi numai de Bulgari, nu avem. Iată bunăoară ținutul cunoscut supt numele orașului Teteven. Această regiune care face parte din dialectele răsăritene, însă ca poziție geografică se găsește în cea mai depărtată extremitate apuseană a acestui dialect, prezintă nu numai slăbirea vocalelor neaccentuate *a*, *e* *o* dar cuprinde și un număr de nume de localități de origine română ca *Iarbata* (derivat din *iarbă* și articolul fem. bulg *-ta*), nume de sat lângă orașul Teteven; *Mușat* (din arom. *mușat* „frumos“) în apropierea aceluiași oraș și alături de un alt sat cu numele *Hubavene*, o formațiune mai nouă din *hubav* „frumos“ după *Mușat*, denumire veche; *Piçor* (din rom. *picior*) numele unui alt sat¹; *Batulci*, derivat din *Batul*, un nume bulgăresc alcătuit cu suf. *-ul*, la origine articolul hotărît din limba română². Se înțelege că, dacă în toate aceste localități n'a mai rămas nici o urmă din vechea populațiune românească, după cum ea a dispărut și din regiunea muntoasă situată la sudul Sofiei, totuși vor fi rămas unele urme în partea lexicală a graiului bulgăresc din aceea regiune care, până astăzi, n'a fost studiată din acest punct de vedere.

Dacă în privința aceasta avem studii serioase pentru cuvintele românești, care se găsesc în graiul și toponimia popoarelor slave de nord, datorite lui Miklosich și, în special, lui Kałužniacki, publicate în cunoscuta lucrare *Ueber die Wände-*

¹ Weigand, *Jahresb.*, XIII, 43 și urm.

² Conșt. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123—124. Pentru *-ul* cf. *Dacoromania* I, p. 185.

*rungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*¹, apărută încă din 1879, în schimb, ne lipsește un studiu complet despre elementele românești rămase de pe urma Vlahilor din Serbia și a Morlachilor din celelalte regiuni de pe litoralul Adriaticei, în limba sârbo-croată². Cercetarea mai amănunțită a tuturor documentelor sârbești, în care se vorbește despre Vlachii din Serbia, va avea ca rezultat scoaterea la iveală și a altor nume de persoane decât cele cunoscute până acum, precum și descoperirea unor cuvinte românești care, cu timpul, s'ar fi putut pierde din limba sârbească vorbită.

Cuvintele românești din această perioadă, care se întâlnesc în limba bulgară, se regăsesc, aproape mai toate și în celelalte limbi balcanice. Astfel avem: *barzav*, *fičor* (se găsește în

¹ În această lucrare Miklosich ne vorbește mai întâiu despre *Românii din Serbia* (Rumunen auf Serbischem Gebiete), înșirându-ne pentru întâia dată și numele proprii românești din documentele sârbești, precum și câteva cuvinte românești din limba sârbă (Rumuniches im Serbischem: *bešika*, *brenza*, *děfi*, *frula*, *katunî*, *struga*, *turma*); despre Românii din Galiția, Polonia, Moravia și regiunea slovacă, înșirând și aici, cel dintăiu, cuvintele românești în limbile ruteană, polonă, moravă și slovacă (Rumunisches im Kleinrussischen p. 10. Rumunisches im Polnischen p. 20. Rumunisches in der Sprache der mährischen Walachen und der Slowaken ib.). Însă partea cea mai interesantă din această lucrare este aceea care se referă la elementul românesc din Galiția și Polonia, cu o mulțime de notițe istorice asupra trecutului acestor Români și, mai ales, cu un glosar de cuvinte românești din limbile ruteană și polonă, datorită prof. E. *Katuzniacki*. Tot în acest studiu găsim și un registru, conținând numele de loc. de origine română din Galiția (Rumunisches im Kleinrussischen und Polnischen p. 11. Verzeichniss der Ortschaften in Galizien die durch Ansiedlung der Rumunen entstanden sind p. 25).

² În afară de însemnările lui Miklosich, o seamă de cuvinte românești din limba sârbo-croată au fost relevate de *P. Budmani* în special în graiul din Raguza. În studiul său „Dubrovački, dijalekat kako se sada govori“ (dialectul din Raguza așa cum se vorbește acum) apărut în *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, vol. LXU, n. 162; face (f a ș a), lac (laș), kopsa (coapsă), tē m p la (tâmplă). După Budmani a publicat și *K. Strekeli* în „Vermischte Beiträge zum slavischen Wörterbuch“ (*Arch. f. slav. Phil.* XXVIII, p. 481—539) câteva elemente românești. Dintre acestea avem: *karara* „pute-ljak u selu što vodi čoj kući“ (din român. *cărare*); după aceea *krnata* „Wurst“ (din român. *cârnat*); dacă și *mošuna* „stabulum cum tecto im medio aperto“ ar putea fi pus în legătură cu român. *mas*, „Schlafstelle der Schafe“ (din lat. *mansum*), nu s'ar putea spune nimic cu siguranță, întru cât un derivat sârbesc din *mas* n'ar fi cu puțință, iar o formă *mășune* lipsește în limba română; *mačuğa* „tojaga“ (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 549). cu metateză și supl influența formei *čomak*, *ciomag*: *čamuga* (*P. Skok*, ib., XLIII, p. 189). Însă cele mai multe elemente românești în sârbo-croată, afară de termenii pastorali cunoscuți, au fost publicate de prof. *P. Skok* în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, vol. XXXVI, p. 648: *kočenicica* (arom. *coașin*), *laja* (*laiu*), *pura* (*purintă* p. 653), *trz* (*târdziu* p. 656); vol. XXXVIII, p. 544—553: *aranija* (din *arâmie*), *Obsev* la acest loc că *aranija* cu înjelesul dat de *Skok* „kessel. kupferner Kessel“ nu se gă-

bulgară și sârbă); furka (în bulg., neogr. și ungară); gușa (în bulg., sârbă și neogr.); kačula (în bulg., neogr. și albaneză); kalčuni (în bulg. și sârbă); kanura (în bulg., sârbă și neogr.); kapuș (în bulg., sârbă și alb.); keptarče (în bulg., sârbă și ruteană); kostura (în bulg., sârbă și slov.); kupa (în bulg., alb. și neogr.); samar (în bulg., sârbă și alb.); skrum (în bulg. și alb.); spuza (în bulg., neogr. și ruteană); sugare (în bulg., sârbă și neogr.); tufa (în bulg., alb. și neogr.); tumba (în bulg., alb. și neogr.); urda (în bulg., alb. și sârbă); vica (în bulg., neogr., alb. și rusă).

Dintre cuvintele românești, din această perioadă, care se întâlnesc numai în limba bulgară, avem: batut, furna, ġega, guturač, karam („a cără“), korda, korana, košara, kžrlig, mačuka, mandzara, mucka, mura, muskur, splina, turta.

Un alt termen pastoral care trebuie să fie de origine română și care se întâlnește numai în bulgară, sârbă și albaneză este și *stopan*. Până acum forma română *stăpân* s'a explicat din limba slavă, fără să se țină seamă că oricât de timpuriu elementele slave vor fi pătruns în limba română, ele n'au putut apuca evoluția trecerii lui *a + n* latin în *ân*, pentru ca și *stopan* să fi putut da *stăpân*¹. În afară de aceasta, la stabilirea originii lui, s'a trecut foarte ușor și peste extensiunea lui geo-

sește numai în împrejurimile din Sarajevo într'o regiune unde avem numele Podromanija, Romanija, după aceea spre sud la Višegradski Stari-Vlah, numele unei regiuni în Višegrad, parte în Bosnia parte în Serbia, unde se atestă existența păstorilor Vlahi, ci mult mai în spre sud în întreaga Macedonie. Bulgarii din Perlepe-Ohrida-Bitolia și mai în spre sud, chiar cei din Salonic cunosc *aranija*, cu înțelesul de „cazan“ (*Mlekoto vrije vo aranija* „laptele fierbe în cazan“). Eu cred că patria lui este Macedonia și de aci va fi ajuns până în Bosnia. În orice caz, derivația lui din *arâmie* nu-i sigură; *bălaura* „nume de batjocură“ (pălaur), *hrńkaš* (râncaș); *mrgela* (*margeală din margea); *skurteljka* (scurteică). Vol. XLI: *burag* (din megl. *buric*); *intačiti* (intei); *jabušoliti* (a bușilea); *kpuša* (căpușă); *parlog* (pârlog); *plai* (plaiu); *skrt* (scurt). Th. Capidan în *Dacoromania*, II, p. 677-679: *gușavina* și *grușevina* „lapte dulce mai gros care se face mai ales în primele zile după ce vaca a fătat“; *grușati* „gerinnen, coagulări“ de la *îngroșă*, -are (arom. -*ngrușare*); *bg. barzav*, -a, -o, care are peri albi și negri amestecați, cărunți, sur; căruia i-a cărunțit părul, adecă i-a albit întru căva“; *săro. barzast* cu același înțeles *koza barzasta* „capră sură“; *barzilo* „nume de țap“; *Barzilovica* „nume de sat în districtul Belgrad“; *Barzilovav*, *Barzilovca* „nume de persoane care sânt originare din Barzilovica. Tot așa *Barzilovičanin*; *Barzilovičanka*“ bărbat sau femeie originari din Barzilovica, toate derivate din *barz*, -ă (arom. *bardzu*, -ă, în *capra bardză*) etc.

¹ G. Giuglea, *Cuvinte și lucruri*, în *Dacoromania* III, 361.

grafică. Acest cuvânt lipsește la celelalte popoare slave, afară de Sârbi: *stopanin*. Prin urmare, originea lui trebuie căutată în domeniul balcanic. Din aceste două limbi slave cuvântul nu poate trece în limba română, mai întâiu că el nu are nici o bază slavă, al doilea pentru că, din punctul de vedere românesc, trecerea lui *-an* în *-ân* ne împiedecă de la aceasta. Din aceste motive dl Barić¹, care s'a ocupat mai pe larg cu originea acestui cuvânt în limbile română, bulgară, sârbă și albaneză, îl consideră ca o formă românească intrată atât în limba albaneză cât și în cele două limbi sud-slave.

Intr'o critică făcută de subsemnatul asupra lucrării lui Barić² am arătat că dacă ar fi să plecăm de la o formă românească care, prin mijlocirea păstorilor români, ar fi putut fi introdusă și la celelalte popoare balcanice, afară de Greci și Turci, atunci această formă n'ar putea fi alta decât **hospitanus* de la lat. *hospes*, trecut mai întâiu în *uspătân* (după cum lat. *hospitium* și *hospitem* au dat în limba română *ospăț*, megl. *uspêt* și *oaspete*) și apoi, prin metateză, *ustăpân*, iar prin afereza lui *u* inițial: *stăpân*. Acest *stăpân* prin labializarea lui *ă* din prima silabă în *o* și trecerea lui *â* în *a* — o prefacere care, după cum se va vedea la schimbarea sunetelor românești în limba bulgară, se arată ca un fenomen regulat — a dat în bulgărește *stopan*. Din limba bulgară cuvântul a trecut la Sârbi și mai ales la Albanezi. Cum că la Albanezi cuvântul este de proveniență mai nouă, aceasta se poate vedea și din păstrarea lui *s* inițial ne trecut în *ș*, ca în elementele autohtone. Iar în ce privește oscilarea cuvintelor începătoare cu *s* urmat de un grup de consonante între *s* și *ș*, chiar în elementele autohtone, nici aceasta nu poate fi luată în seamă, pentru forma albaneză *stopan*, din singurul motiv că după cum în *ștepl* „casă“ avem *ș*, ar fi trebuit să avem și în *stopan* o formă ca *ștopan* sau chiar *ștepen*, cu *ș* inițial.

Un singur cuvânt din toponimia românească cu o extensiune geografică foarte vastă, ca unul care se întâlnește aproape pe întreg teritoriul locuit de Dacoromâni: în vechiul Regat, în Ardeal, Maramureș, Crișana, etc.³, dar care la început a trebuit

¹ H. Barić, *Albanorumänische Studien*, I Teil. Sarajevo, p. 93.

² *Dacoromania*, II, p. 508.

³ *Marele Dicționar Geografic a României*, II, p. 360.

să fie un apelativ (și în această întrebuintare se găsește și în limba bulgară), este *kičerz* cu înțelesul dat de Gerov: „gora drebna, mlada gora, dumbrava“ (pădure mărunță, pădure tânără, dumbravă). Cu originea acestui cuvânt s'a ocupat mai întâiu, în treacăt, d. O. Densusianu, aducându-l în legătură cu alte forme slave, după aceea d. N. Drăganu, în mod special și foarte amănunțit, în studiul său *Din vechea noastră toponimie*, publicat în *Dacoromania*, I, 109–146. Am spus că acest cuvânt, deși se întâlnește la Români ca nume de localitate de nenumărate ori și supt diferite forme¹, toate pornind de la *Chicer(ă)*, totuși el apare în Țara Hațegului² și ca apelativ cu înțelesul de „deal“, iar d. N. Drăganu ne asigură în studiul citat că cu această întrebuintare se întâlnește și în Maramureș având înțelesul de „deal în forma coperișului casei“. Înainte de a merge mai departe cu stabilirea originii românești în limba bulgară, observăm că trecerea de sens de la forma română, în întrebuintare apelativă, la forma bulgară, nu prezintă nici o greutate, mai ales că înțelesurile de *pădure*: *deal* se confundă în mai multe limbi și chiar în limba română. În privința aceasta n'avem decât să ne gândim la cuvântul românesc *codru*. După cum am arătat în altă parte³ înțelesul acestui cuvânt variază în dialectele transdanubiene între acela de „pădure, pădure muntoasă“ și acela de „munte, deal“. Aceeași trecere de înțeles o putem constata și în limba albaneză. Aici avem *mot* „pădure“: *mal* „deal, munte“; în bulg. *gora* „Wald“: slov. *gora* „Berg, Bergwald“ etc.⁴ Limba bulgară în care cuvântul se păstrează numai ca apelativ și lipsește ca nume propriu, trebuie să-l aibă încă din vremea când în această funcțiune el avea o extensiune mai mare și în limba română. Dar ca nume comun cuvântul îl mai întâlnim și la Sârbi: *kičer* „vârf de munte“⁵, va să zică el există la amândouă popoarele sud-slave cu care Românii au avut atâtea legături.

Acum în ce privește proveniența română a acestui cuvânt în limba bulgară și nu invers, observ mai întâiu că dacă într'a-devăr el ar fi trecut de la Bulgari la Români, atunci, ținând

¹ Vezi *Dacoromania* I, p. 117.

² O. Densusianu, *Graiuul din Țara Hațegului*, București 1915, p. 58.

³ *Dacoromania* I, p. 510.

⁴ Cf. Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin, 1923, p. 169.

⁵ Riecnik, IV, 943.

seamă de extensiunea lui toponimică la noi — „nu este nici un județ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim“, spune d. Drăganu — ne întrebăm cum de nu se găsește cel puțin o singură dată și în toponimia bulgară. Se cunoaște mulțimea acestorași nume de localități de origine slavă ce există în toponimia româno-bulgară. Ea este aceeași, după cum am arătat cu altă ocazie¹, și pe teritoriul sârbesc. În condițiunile acestea, dacă cuvântul *kičerz* ar fi fost un nume de întrebuintare toponimică obicinuită la Slavii din sud, atunci eră firesc ca, în această întrebuintare, să-l găsim și astăzi.

În afară de aceasta, dacă am căută să explicăm forma română din limba bulgară sau slavă, de la un verb *kijčiti se* dat de O. Densusianu², n'am ști cum să explicăm funcțiunea suf. *-er* în paleoslavă. Acest sufix nici nu există, afară de *er* (< *ar*) care are cu totul altă funcțiune, după cum aceasta se poate vedea la Vondrák³. De aceea cred că cuvântul este străvechiu și ține de domeniul albano-român. Aceasta cu atât mai mult, cu cât el se găsește și în limba albaneză. Este meritul dl. N. Drăganu de a fi arătat în studiul său citat, legătura ce trebuie să existe între forma română *chicer(ă)* cu înțelesul „deal, deal înalt, vârf de munte“ și cuvântul albanez *kikel'e* „Gipfel“, *k'ikel'* „Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäuden“⁴. Forma română, după cum a arătat și d. N. Drăganu nu poate fi derivată din cuvântul albanez, din cauza greutăților formale; în schimb însă atât una cât și alta ar putea porni de la o formă mai veche, care ar ținea de fondul traco-iliric. În studiul meu *Raporturile Albano-române*⁵ am arătat destule forme comune ce există între limba română și limba albaneză, și care nu pot fi explicate ca împrumuturi din vreuna din aceste două limbi, ci ca o moștenire comună din fondul traco-iliric. Unul dintre aceste cuvinte ar putea fi și *chiceră*.

Tot în această lucrare m'am ocupat cu raportul ce există între român. *baltă* și alb. *bal'te* „Sumpf, Thon, Erde“, reducându-le pe amândouă la o formă autohtonă traco-ilirică **balta*⁶

¹ *Dacoromania*, II, p. 811.

² O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului* p. 58.

³ Vondrák, *Vergl. Slav. Gramm.*, I, p. 432 și 492.

⁴ G. Mayer, *FWA.*, p. 226.

⁵ *Dacoromania*, II, p. 444 - 554

⁶ Berneker, *Slav. Etym. Wb.*, p. 70.

și înlăturând cu desăvârșire derivația lui din vsl. *blato*¹, chiar dacă s'ar admite că forma română ar fi putut veni dintr'o formă **balto* (< **bolto*) anterioară metatezii slave. În cele ce urmează vreau să mai arăt nu numai că românescul *baltă* nu vine din vsl. *blato*, dar că și un derivat al formei române: *băltină* se găsește atestat pentru limba bulgară încă din timpurile mai vechi. Într'un pasaj din Codexul lui *Joanes Exarhul* se pot citi următoarele: *вода сзидде се тоже о сзєрание єдино нлмнова н валтнны н дзєрн н єзєрскає мѣста н рєчнаа*. Dintr'însa se vede că cuvântul *валтнны* reprezintă românescul *băltină*. De altfel, originea românească a acestui cuvânt a fost recunoscută și de V. Jagić în cursul unei polemici cu prof. sârb Stojanović în care adaugă că „in der bei Joh. Exarh bewahrten Form eher ein rumänischer Einfluss steckt“².

În privința graiului dialectal din care toate aceste cuvinte, intrate într'o perioadă mai veche, au pătruns în limba bulgară, pentru cele mai multe este foarte greu de spus ceva precis, de oare ce unele cuvinte, care lipsesc din vreunul din dialectele actuale ale limbei române, ar fi putut foarte bine să existe în vremea când s'au introdus în celelalte limbi balcanice. În cazul acesta chiar dacă în limba bulgară am avea un cuvânt de origine streină pentru limba română ca *mura*, care astăzi, există numai în dialectul aromân supt forma *mură* și *amură*, noi n'am putea ști să spunem nimic despre întinderea acestui cuvânt la ceilalți Români, prin urmare și la Dacoromâni, în momentul când el a pătruns la Bulgari. Aceeași greutate o întâmpinăm, când am vrea să deducem provenința dialectală a cuvintelor românești din limba bulgară, ținând seamă de partea lor formală. Un cuvânt ca bulg. *m a n d z a r a* din *m â n z a r e* „oaie pe care o suge mielul“, deși ca înțeles, se apropie mai mult de arom. *m u l d z a r ä*, (forma originală, în care *n* pentru *l* din bulgărescul *m u n d z a r a* s'ar explica prin disimilare, ca într'un alt cuvânt bulgăresc luat de la Români: vuntur pentru *v u l t u r*), am putea s'o derivăm și din forma dacoromână, mai ales că pronunțarea cu *dz* (*m a n d z a r a*) pentru *z* (*m â n z a r e*) nu numai că eră curentă pe vremea aceea, dar, dialectal, există și azi. Aceasta însă iarăși nu vrea să zică că vorbe românești de proveniență curat aro-

¹ Miklosich, *Slav. Elem. im Rum.*, p. 15.

² V. Jagić, *Einige Streitfragen* în *Archiv f. sl. Phil.*, XXII, p. 32.

mânească, din această epocă, n'au pătruns în graiul bulgăresc, mai ales că chiar după despărțirea elementului aromân de ceilalți Români, mărturii istorice ne dovedesc că încă până în sec. XI o parte dintre Aromânii nomazi își petreceau verile pe munții Bulgariei¹. Dintre cuvintele bulgărești în care am avea forme aromâne care nu există în dialectul dacoromân sânt: *guna*, *kalčuni*, *mucka*, *mura*, *samar*, *tufa*, *tumba*.

Dar în afară de cuvintele cu caracter pastoral, mai vine o serie de cuvinte românești, care nu vor fi poate tot așa de vechi ca cele expuse până aici, dar despre care, din întrebuițarea lor generală, deducem că au fost împrumutate odată cu acestea sau după ele. Printre acestea trecem, în primul rând, acele cuvinte care sânt legate de unele obiceiuri din săptămâna Rusaliilor. După cum Bulgariide pretutindeni au cunoscut sărbătoarea Rusaliilor, încă din epoca paleoslavă, prin Români din Balcani, tot așa ei au cunoscut, în special cei din Bulgaria, jocurile obicinuite la aceste sărbători, prin Români din stânga Dunării. Numai așa ne putem explica de ce jocul călușarilor de la noi, care are un caracter specific românesc, nu numai că se obicinuește și la Bulgari², dar ceea ce dovedește până la evidența proveniența lui curat românească, este faptul că mai toată nomenclatura obicinuită la aceste jocuri se întâlnește și la Bulgari. Astfel și ei numesc *kalușar* (alături de cuvântul *rusalii*) pe toți care iau parte la jocul călușarilor. Șeful acestora se numește și la Bulgari *vataf* „glava, voivoda na kalușari” (Gerov), un cuvânt care nu este tocmai așa de nou în Balcani, după cum presupune Weigand (*Zur Terminologie der Molkeriei in Jahresb.*, XVI, p. 213), căci în limba română se întâlnește înainte de începuturile influenței turcești și prin urmare nu putea veni de la Turci la toate popoarele balcanice, căci Grecii, Albanezii, Aromânii și Bulgarii din Macedonia nu-l cunosc³.

¹ »Εἰς τὰ ὄρη τῆς Βουλγαρίας« (în munții Bulgariei) a fost răspunsul pe care căpeteniile Aromânilor l-au dat lui Niculiță, în răscoala lor din Tesalia în contra stăpânirii bizantine din 1065, când au fost întrebați ca să spună că „unde se găesc acum [în Iunie] familiile și vitele lor”. „Căci — adăogă *Ke ka u men os*, cronicarul bizantin care ne relatează toate acestea — astfel este obiceiul lor, ca familiile și turmele Vlașilor să petreacă din luna Aprilie până în Septembrie pe munții cei înalți și în locurile cele mai reci”. (Vezi despre aceasta Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123, nota 2; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Valahia-Mare*, p. 56).

² Vezi despre aceasta *Dacoromania* II, p. 215, studiul d-lui Romul Vuia, *Originea jocului de călușari*.

³ Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg, la partea lexicală a acestei lucrări.

În afară de aceasta, cântecul samodivelor pe care călușarii bulgari îl cântă din gură și din instrument, precum și hora care se joacă de către călușari împrejurul bolnavului adus spre vindecare, se numește *flo ri č i k a*, aceeași cu „floricica“, numele horei obicinuite până azi de către călușarii români. Iar când după sfârșitul acestei hore, călușarii pun mâna pe țolul în care a fost adus bolnavul, și-l ridică puțin în sus, spre a-i face vânt ca să plece boala de la el, în momentul acela și ei exclamă *hai na caluș!* adică „hai du-te la căluș“.

Tot cu întrebuintare generală sânt și cuvintele următoare: *bu č i mi š* (n. de plantă), *buza*, *faša*, *čarčaluša*, *destur*, *flutur*, *gura* (n. de plantă), *katinar* (arom.), *lešija*, *limba* (n. de plantă), *melčo*, *masa*, *moc*, *muškato*, *pakura*, *pana*, *papura*, *papuša*, *speteazi*, *vica*, *vuntur*.

Dacă la toate aceste cuvinte mai adăogăm și influența limbei române asupra fonetismului și flexiunii limbei bulgare, despre care se va vorbi mai pe larg în capitolul următor, avem toate urmele de înrăurire românească în limba vecinilor noștri, în perioada mai veche.

* * *

Trecând la elementul românesc pătruns în urmă de tot în limba bulgară, trebuie să spunem, de la început, că deși amândouă tulpinile de Români au contribuit la răspândirea acestui element printre Bulgari, cuvintele românești intrate din dialectul dacoromân sânt mult mai numeroase decât acelea venite de la Aromâni. Și fiindcă și dintr'o parte și din alta cuvintele românești n'au intrat din simplul contact de vecinătate, ci mai mult din prezența elementului românesc în mijlocul Bulgarilor, înainte de a trece la expunerea caracterului acestui element, vom arăta, în câteva cuvinte, regiunile în care se găsește populația românească, alături de locuitorii Bulgari.

Vom începe mai întâu cu Dacoromânii.

Românii din Țară se găsesc răspândiți în partea de miază-noapte a Bulgariei, dealungul Dunării, în sate, dintre care unele sânt locuite numai de Români, ajungând în unele comune la o populație de aproape două mii locuitori. În această parte a Bulgariei, ei sânt grupați în număr mai mare în regiunea Vidinului,

alcătuiind oarecum o continuare a marelui grup de Români din Serbia, așezați în Valea Timocului. După Vidin, vin regiunile din Vratsa, Plevna, Svistov și Rusciuc. Grupări de Români mai răzlețe se găsesc și mai în interiorul Bulgariei, ajungând până la poalele munților Balcan.

Cele dintâu informațiuni asupra Românilor din Bulgaria le avem de la cunoscutul călător raguzan Boskovich care, în drumul făcut de la Constantinopole în Polonia și descris în „Giornale di un viaggio da Constantinopoli“ (Bassano, 1784), menționează faptul că în anul 1762, ajungând în Bulgaria de astăzi, a trecut prin Jenipazar, lângă Șumla, unde fu găzduit în locuința unei „famiglia valaca venuta da un anno“, fiindcă supt pașalele turcești ar trăi mai bine decât supt principii valahi și moldoveni „da quali si fanno istorsioni incredibili, che forzano i villani ad abbandonare i loro paesi“. Cam în același fel ne vorbește în 1767 și călătorul german Karsten Niebuhr, care a întâlnit Români în Bulgaria. După un veac de la aceasta, notițele despre acești Români se înmulțesc prin informațiunile ce ni le dau Lejean în lucrarea sa „Voyage en Bulgarie“ (1867) și Kanitz. Dar dacă toți aceștia ne vorbesc, în mod sumar, despre existența elementului românesc în Bulgaria, știrile despre numărul lor le avem abia de la scriitorul bulgar Sarafov, publicate în *Periodičesko Spisanie*, vol. V și VIII. După ele, numărul Românilor, după recensământul din 1881, a fost de 49070, dintre care 42407 de Români în regiunea cuprinsă între Timok și Iantra și 6663 între Iantra și Marea-Neagră¹. După Sarafov, vine G. Weigand, mai întâiu în cele două studii ale sale *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei Serbiens und Bulgariens*, apărută în *Jahresb.* VII, capitolul „Die rumänische Bevölkerung Serbiens und Bulgariens“, p. 12 și urm.² și *Die Dialekte der grossen Walachei* apărut în *Jahresb.* VIII, capitolul „Rumäniche Gemeinden in Bulgarien“, p. 252 și urm., după aceea, în lucrarea mai nouă intitulată *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*.

După cum mărturisește Weigand însuși în lucrarea din

¹ Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 116, notă. Tot după Jireček sânt date și celelalte informațiuni privitoare la elementul românesc din Bulgaria.

² Apărut, în traducere românească, supt titlul „Românii din Serbia și din Bulgaria apuseznă“ în *Noua Revistă Română* (anul 1900), p. 152—159.

urmă (p. 29), primele rezultate obținute asupra întinderii elementului românesc în Bulgaria porneau mai mult din informațiuni indirecte, afară de cercul Vidinului, a cărui populațiune românească ar fi cunoscut-o mai bine; de aceea ele erau necomplete și mai ales nesigure. Din datele din urmă reiese, că Românii din Bulgaria se află grupați în număr mai mare în regiunile din Vidin (40.000 de loc.), Vratza (13.000) și Plevna (10.000). Cu toate acestea ei s'ar mai găsi, în așezări mai mici, și în alte regiuni din nordul Bulgariei. Numărul tuturor Românilor ar fi de 86.000 locuitori. Dintre aceștia, după datele ce și-a putut procura la consulatul român din Sofia, 11.708 sânt născuți în România. Aceasta probează că emigrarea Românilor din Țară, care, după cum am văzut mai sus, începuse încă din sec. XVIII și, poate, ceva și mai înainte, a ținut până aproape de zilele noastre. Dar nici aceste cifre nu reprezintă numărul exact al Românilor din Bulgaria. Din nouăle date publicate, acum în urmă de tot, asupra Românilor cuprinși în regiunea dintre Vidin și Timoc, de către d. Emanoil Bucuța în studiul său intitulat *Românii dintre Vidin și Timoc*¹, reiese că numărul Românilor din cele patru plăși ale Vidinului se urcă, după ultimul recensământ, la 48.531, măbind în chipul acesta numărul total al tuturor Românilor din Bulgaria de la 86.000 la 94.531. O nouă cercetare tot așa de amănunțită făcută și asupra celorlalte grupări de populațiuni românești în Bulgaria, va ridica, poate, numărul conașionalilor noștri din această țară peste o sută de mii.

Dacă, acum, cunoscând răspândirea elementului românesc din Bulgaria, după datele expuse până aci, vom căuta să stabilim întinderea lui și din punctul de vedere al regiunilor unde se găsesc elemente românești, vom vedea că cuvinte românești sânt atestate pentru partea nordică a Bulgariei nu numai până la Plevna, dar mult mai în spre sud, până în regiunea Târnovei. Elementele românești atestate în aceste părți dovedesc că Românii din stânga Dunării ajung sau ajungeau până în munții Balcani, acolo unde se întâlnesc și cu Aromânii. Tot din răspândirea cuvintelor românești printre populațiunea bulgară, mai

¹ Publicat în revista *Cugetul Românesc* (anul II, No. 8—9, p. 570—587). În acest studiu de un interes deosebit pentru istoricul românismului dintre Vidin și Timoc din veacul XIX, se mai fac unele îndreptări la numele satelor românești, redată greșit în studiile lui Weigand. (Cf. p. 583).

aflăm că așezări mai numeroase de Români se găsesc între Dunăre, Vidin și Timoc. În această parte, și în special în apropierea Vidinului, se află satul Novo-Selo, ai cărui locuitori bulgari întrebunțează foarte multe cuvinte românești. Ne vom opri puțin asupra graiului bulgăresc din acest sat, deoarece el interesează raporturile lingvistice româno-bulgare din perioada mai nouă.

Cel dintâiu care ne vorbește despre Novo-Selo, în trecut, fără să insiste asupra particularităților de graiu, este Weigand. Acela însă care ne-a dat un studiu amănunțit „cu privire la limba și la apartinerea națională a satului Novo-Selo“, publicat în Sborink (Vol. XVIII, p. 472—506), este prof. St. Mladenov. În acest studiu, autorul, după ce tratează originea populațiunii bulgărești venită din Macedonia și Bulgaria răsăriteană, arată că, într'o mahala din sat, se găsesc Români. Tot Mladenov, înșirând, într'un glosar, la sfârșitul studiului său, cuvintele întrebunțate în Novo-Selo, relevă și o mulțime de cuvinte românești, pe care le-a reprodus, după cum am spus la începutul acestui studiu, mai întâiu Hogaș, după aceea și I. Bărbulescu, amândoi în aceeași revistă *Archiva*¹.

Dintre particularitățile graiului din această comună relevate de Mladenov și reproduse și de I. Bărbulescu, trecerea lui *a* în *ă* (**z**), în poziție neaccentuată, poate să fie o influență românească mai nouă, mai ales că în graiul din celelalte comune din jurul Vidinului nu se întâlnește, și, după cum se știe, lipsește din dialectul bulgar apusean, după cum se va vedea în capitolul următor, și trecerea lui *a* în *ă* (**z** p. 473—474) în dialectul răsăritean este de origine românească. Cât privește trecerea lui *e* neaccentuat în *ă* (**z**): *glădai*, *pătăk* pentru *glədai*, *petăk*, nu poate fi românească, deoarece avem și *fătikă* pentru forma românească *fetikă* (cu *e* păstrat după labială, când în silaba următoare avem o vocală deschisă). De asemenea formă *aridž* pentru mai vechiu **рѣждз** (p. 481) n'ar putea avea nimic particular aromânesc, fiindcă, un *a* protetic la un singur cuvânt bulgăresc, nu poate fi dovedit prin nimic că

¹ Iată ce spune Mladenov la p. 501: „Romănski elementi imame vā dumiť (elemente românești avem în cuvintele): *kumnaf* (badžaniak), *mošika* (babica, akušerka), *omida* (gāsēnica), *mi plači* (haresva mi), *šopārla* (gušter), *šobolan* (plăhă), *šiba* (gōra), *štārkimn. dr.* (și alte multe). Prin cuvintele „și alte multe“, Mladenov înțelege restul elementelor românești care urmează imediat într'un mic glosar de cuvinte întrebunțate numai în Novo-Selo.

este de origine aromânească, cum susține I. Bărbulescu (p. 100), atunci când în graiul din Novo-Selo, cel puțin după cele relatate de Mladenov și din textele bulgărești reproduse de acesta, n'am putut găsi nici un element aromânesc¹.

În ce privește, acum, elementul aromânesc în Bulgaria, deși avem foarte puține cuvinte aromânești intrate în limba bulgară, el se găsește răspândit în așezări mai numeroase în partea sudică a Bulgariei, iar ca element neguțătoresc aproape în toate centrele din Bulgaria.

Cele dintâiu informațiuni mai sigure despre întinderea Aromânilor în această țară, ni le dau Const. Jireček, mai

¹ În partea sintactică a graiului din Novo-Selo, prof. Bărbulescu constată unele construcții care nu există în limba slavă și pe care le socotește de origine română. Astfel ordinea de așezare în propoziție: *ga vidă bre?* (îl văzù bre?) nu-i bulgărească, fiindcă în bulgărește n'ar putea exista așa ceva, căci Slavii pun pronumele după verb. Numai în românește se poate spune cu pronumele pers. pus înaintea verbului: *îl văzù*. Deși toate acestea sânt foarte adevărate, totuși d. Bărbulescu trebuie să știe că, în dialectele bulgare din Macedonia, cel puțin în regiunea Ohrida-Bitolia și Perlepe-Veles, pe care le cunosc foarte bine, ca unul care sânt originar din acele părți, nu se poate spune decât numai așa: *go vide, bre*. Și întrucât printre Bulgarii din Novo-Selo se găsesc și colonii venite din Macedonia, eu cred că această particularitate nu-i decât o influență din graiul macedo-bulgar. Mai departe, d. B. susține că „Tot rom[mânească] e lipsa particulei *li*, prin care Slavii exprimă întrebarea. Numai rom. se poate întrebă și cu *oare*, care corespunde acestui *li*, și fără o particulă întrebătoare, ci numai prin tonul întrebător în pronunțare”. Cu alte cuvinte, pentru fraza de mai sus: *ga vidă bre?*, Bulgarii din Regat ar zice nu numai cu *ga*, pus după verb, dar adăugând înaintea aces uia și particola întrebătoare *li*, adică: *vidă li go, bre?* Ei bine, și această particularitate n'ar putea fi românească. de oarece în macedo-bulgară, particola *li* este necunoscută, decât numai în: *ali, ili, dali*, dar cu altă întrebunțare, și nu se poate spune decât numai ca în Novo-Selo. De asemenea după B. „Element rom. e încă: întrebunțarea verbului la singular cu subiect la plural”. În bulgăreasca din Novo-Selo se spune șto je štărkove (ce i cocostărți) pentru „ce de cocostărți sânt”. Și această particularitate în bulgărește n'ar fi cu puțință, de oarece în această limbă verbul trebuie să stea la plural. Și aci trebuie să spun că în graiul Bulgarilor din Macedonia nu se poate spune decât numai așa, ca în Novo-Selo, mai ales în propozițiunile admirative, și șto je štărkove nu-i decât prop. admirativă. Tot așa zic Bulgarii din Macedonia, când își arată mirarea asupra unei mulțimi mari de orice ar fi: *șto je ženi nadvor, șto je deca, șto je Turci, etc., etc.* (ce de femei sânt afară, ce de copii, ce de Turci), întrebunțând, pretutindeni *je „este”* pentru *se* sau sa „sânt”. De altfel, toate aceste particularități le recunoaște și Mladenov, fără să le discute în amănunte, când spune: *taja osobenost napomnja mnogo makedonskitē govori i po neja može da se sadi za potekloto na staritē novoseljani* (această particularitate ne amintește mult dialectele macedonene și după ea se poate să se facă deducții asupra originii vechilor locuitori din Novo-Selo). Va să zică, nu numai că este ceva importat din Macedonia, dar cu ajutorul acelor particularități ajungem să ne dăm seama despre originea Bulgarilor din

întâiu, în *Geschichte der Bulgaren* (p. 575), după aceea, în *Das Fürstentum Bulgarien* (p. 118—119) și G. Weigand în lucrarea citată: *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*. După aceștia, în Bulgaria apuseană, nu există centru în care să nu se găsească și Aromâni, în număr cât de mic, care să nu se ocupe cu comerțul. Peste tot, Aromânii din Bulgaria sânt de două feluri: unii care vin de la nord, din Macedonia propriu zisă (Bitolia, Gopeș, Molloviște, Crușova etc.) și se ocupă exclusiv cu negoțul și meseriile, locuind mai mult prin orașe, alții, din contră, care vin din sud, din Epir și Albania, și se ocupă cu păstoritul. Cei mai mulți dintre aceștia sânt Grămusteni, Români veniți încă de prin sec. XVIII. din muntele Gramoste, pe care Bulgarii îi numesc Sarakačani (după numele unui trib grecizat al Aromânilor) sau Karakačani¹. Toți aceștia sânt răspândiți în așezări mai mari sau mai mici în munții Balcani (Sredna-Gora și Vitoș), Rilodach și Rodope, formând un șir, de la nord în spre sud, care ajunge până la așezările lor de obârșie. Despre vechimea elementului aromănesc în Balcani nu se poate ști nimic cu siguranță. În afară de emigrările din timpul răscoalelor din Albania de pe vremea lui Ali-pașa, când Aromânii grămosteni s'au răspândit peste întreaga Macedonia și au ajuns cu turmele lor până în Bulgaria, nu cunoaștem altele. Că înainte de acestea, păstorii aromâni își vor fi dus turmele, vara, prin munții Macedoniei și ai Bulgariei, spre a se reîntoarce, iarna, în regiunile din șes, cum fac Aromânii și astăzi, se înțelege de la sine, și, în sensul acesta, ne vorbește, după cum am văzut mai sus, mai întâiu istoriograful bizantin Kekaumenos, pentru sec. XI, după aceea Pachymeres pentru sec. XIII: În acest veac, Tătarii năvălind în Bulgaria (1285), autoritățile imperiului bizantin, de teamă ca nu cumva Vlahii, care se aflau cu turmele, între Viza și Constantinopole, să sară în ajutorul Tătarilor, au silit pe Români să-și ridice așezările lor, cu turme cu tot, chiar în mijlocul unei ierni dintre cele mai grele, spre a trece în Asiamică. Cam în același fel ne vorbește și Cantacuzen, în sec. XIV, despre mutările continue ale păstorilor Vlahi, între munții

¹ Un alt nume al Aromânilor grecizați este și acela de Cupăciari. Aceștia locuiesc între muntele Gramoste și partea de miază-noapte a Tesaliei. Nu se știe cu siguranță dacă numele lor însemnează „plugari”, derivând din slavul *kopati-kopač*. Cf. Weigand, *Die Aromunen I*, p. 13. G. Murnu, *Vlahia-Mare*, p. 60.

Rodope și litoralul situat dealungul țăr murului mării, întocmai după cum și astăzi Aromânii din Munții Veriei se coboară la iernatec în regiunile Caterinei, de lângă mare. Cu toate acestea, așezări continue în Bulgaria, mai vechi decât acelea din sec. XVIII, nu se pot dovedi prin nimic¹.

Asupra numărului Aromânilor din Bulgaria nu se poate spune nimic cu siguranța ce o putem avea din numărătoarea unei populațiuni sedentare. Weigand îi reduce la câteva mii. Cu toate acestea, numărul pe care îl dă W. pentru toți Aromânii din Bulgaria ar ieși mai mare, socotind chiar numai pe Aromânii așezați prin diferitele orașe și târguri.

Trecând acum la înțelesul cuvintelor românești intrate mai târziu în limba bulgară, în primul rând trebuie să recunoaștem că, întrucât ele se întrebuintează regional, nu numai că cele mai multe nu sânt introduse în dicționarele bulgărești, dar ele lipsesc și din unele monografii făcute asupra graiului din regiunile populate și de Români. Dacă în privința aceasta s'ar încercă a se face cercetări mai amănunțite, s'ar găsi încă cel puțin pe atâtea câte sânt studiate în această lucrare. De aceea, ceea ce am făcut noi acum, în acest studiu, nu este decât un început care trebuie completat cu lucrări ulterioare, bazate, dacă s'ar putea, pe cercetări locale. În al doilea rând, judecând după numărul de cuvinte tratat, toate se referă la numirea de obiecte referitoare la aproape toate trebuințele vieții zilnice. Deoarece aceste cuvinte, din punctul de vedere istoric al chestiunii care ne interesează în această lucrare, nu aduc ceva nou, nici ca formă și nici măcar ca înțeles, nu mai încercăm să le reproducem aici, fiind trecute toate, după categorii și în ordine alfabetică, în partea lexicală a acestei lucrări.

3. Influențe gramaticale.

Între limba română și limba bulgară există o mulțime de asemănări gramaticale care aproape toate se regăsesc și în celelalte limbi balcanice: greacă și albaneză. Unele dintre acestea, cum sânt dispariția infinitivului și înlocuirea lui prin conjunctiv, după aceea formarea viitorului, au fost

² Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123.

explicate supt influența limbei grecești¹. Dacă însă introducerea lor în limba română s'a făcut direct sau prin mijlocirea limbei bulgare, aceasta nu se poate proba încă prin nimic. Nu tot așa stă chestiunea în ce privește punctul de plecare dintre limba română și limba bulgară, privitor la alte două asemănări: identitatea cazurilor genitiv și dativ precum și repetarea pronumelui personal de dativ și acuzativ supt forma conjunctă pe lângă forma accentuată, urmând chiar una după alta: pe mine mă; pe tine te; pe el îl (bulg.: mene me, tebe te, nego go). Este drept că aceste două particularități se găsesc și în celelalte limbi balcanice; totuși este greu de stabilit anume din care limbă s'au putut răspândi la celelalte. În ce privește limba bulgară, prof. Conev este de părere că contopirea cazurilor gen.-dat. ar fi de origine română². Noi, neputând dovedi aceasta, n'am trecut-o printre influențele române în limba bulgară.

Dintre acestea vom însemna, în cele ce urmează, numai pe acelea care, cu mai multă probabilitate, se dovedesc a fi de origine română.

In vocalism:

10. Slăbirea lui *a* în *ă*, în poziție neaccentuată, în dialectele bulgare răsăritene peste tot, iar în cele apusene numai în mod sporadic³: strană > strznz; Cárigrad > Cárigrzt. Este drept că sunetul în sine există și în limba bulgară, din paleoslav. *ъ*, *а*, *ѣ*, *ѡ*, însă, în ce privește originea fiecăruia, trebuie făcută o deosebire între evoluarea unuia din sunetele paleosl. și între slăbirea lui *a* în *ă* (*ъ*), care nu se întâlnește nici în paleosl. și nici în vreuna din limbile slave nouă. De altfel trecerea lui *a*

¹ Pentru dispariția infinitivului, vezi Dr. Sandfeld-Jensen, *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balkansprachen*, în *Jahresb.* IX, p. 75—131; *Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen*, în *Gröbers Grundriss* I. ed. II, p. 527. — Pentru formarea viitorului în limba greacă, vezi N. Bănescu, *Die Entwicklung des griechischen Futurums*, Bukarest. 1915. — Pentru identitatea cazurilor, gen.-dat., vezi Hasdeu, *Columna* V. p. 150 și urm.; *Cuv. d. Bătr* II, 676; Al. Philippide, *Principii*, 302; Bacmeister Ernst, *Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen* în *Jahresb.* IV, p. 5—12.

² B. Conev. *o. cit.*, p. 4.

³ Auch dem Westbulgarischen und zwar bis zu seinen aussersten Grenzen gegen Westen, ist hie und da die Reduktion namentlich des unbetonten *a* bekannt, wie z. B. der Mundart von Ochrid, jedoch ist sie nirgends im Westbulgarischen dermassen regelmässig entwickelt und so weit verbreitet wie im Ostbulgarischen (Prof. Dr. Lj. Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 43).

în *ă*, în aceeași poziție, nu se arată numai la Români și Bulgari, ci, după cum se știe, și la Albanezi¹. Ceva mai mult, acest fenomen se întinde până la Neogreci. După Hatzidakis el se arată în dialectele grecești din nord, adică tocmai în acele regiuni, în care elementul românesc transdanubian locuiește încă de prin sec. IX și X: «Auch der *a*-Laut wird im Nordgriechischen, wenn der Accent nicht auf ihn fällt, nicht ganz rein, sondern als *ă* ausgesprochen»². El s'ar fi putut introduce și la Greci, întocmai după cum Românii nordici l-au introdus la Bulgari, odată cu mulțimea elementelor pastorale relevate de G. Meyer și G. Murnu. De altfel, această slăbire a lui *a* în *ă* în limba bulgară, supt influența limbei române, a fost recunoscută acum în urmă și de Conev³, deși Oblak⁴ nu admitea vreo legătură între limba română și limba bulgară pe baza acestui sunet. Oblak, încercând să respingă teoria despre originea traco-ilirică a slăbirii lui *a* în *ă* în limbile română, bulgară și albaneză, pornează de la răspândirea ei inegală în aceste trei limbi. El nu-și putea explica de ce avem în limba bulgară numai *z* din *a*, în vreme ce în limba română avem *ă* din *a*, *e*, iar în limba albaneză *ε* din *a*, *e* și *i*. În afară de aceasta, el se mai întreabă, de ce această particularitate lipsește dialectelor bulgare apusene, care s'au dezvoltat pe un teritoriu traco-iliric, sau chiar limbei sârbești, și se arată tocmai în dialectele răsăritene. Pornind de la aceleași considerațiuni de extensiune geografică, Oblak nu admitea nici originea românească a lui *z* din *a* bulgăresc, căci îi venea greu să-și explice lipsa lui *z* < *a* din dialectele apusene. Dacă într'adevăr *z* < *a* din dialectele bulgărești răsăritene ar fi de origine română, atunci, spunea el, «würden wir wieder *z* aus *a* in den westlichen Dialekten erwarten».

În ce privește, mai întâiu, inegalitatea răspândirii acestui sunet în cele trei limbi, observăm că, deși *ă* (*ε*) în limbile ro-

¹ Vezi despre aceasta în ale mele: „Raporturile albano-române“ în *Dacoromania* II, p. 451.

² G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*, Leipzig (1892), p. 349. Explicarea acestei influențe românești în limbile balcanice (greacă și bulgară) am făcut-o încă din 1921, cu prilejulabilitării mele la Universitatea din Cluj în prelegerea-probă „Influența limbei române asupra limbilor balcanice“ (Cf. *Dacoromania* II, 809).

³ Conev, *o. c.*, p. 3.

⁴ V. Oblak, *Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* publicat în *Archiv f. sl. Phil.* XVII (1895), p. 166. Vezi despre aceasta și în *Archiv f. sl. Phil.* XVI p. 304—307.

mână și albaneză se arată și pentru *e* și *i*, nu numai pentru *a*, cum este cazul în limba bulgară, știm că atât în limba română cât și în limba albaneză *ă* (ε) primitiv apare numai pentru *a*. Aceasta se poate vedea mai ușor în limba română. Aci, pe când *ă* < *a* se arată în tot domeniul limbei române, *ă* < *e*, din contră, apare numai în dialectul dacoromân și în anumite condițiuni. În dialectele transdanubiene (arom. megl. istr.) această trecere este necunoscută. Aceasta probează că *ă* < *e* din dialectul dacoromân s'a dezvoltat ulterior, după despărțirea dialectelor. În ce privește limba albaneză, și aci observăm că, după ultimele cercetări în vocalismul acestei limbi, alături de ε < *a*, care merge paralel cu *ă* din limba română, mai avem ε din toate vocalele, nu numai din *e* și *i*. Astfel, ca să dau două exemplele numai, trecerea lui *o* și *u* în ε, o avem în *leporem* < *l'eper* — *l'epur* (cu *o* > ε din care apoi s'a dezvoltat *u*) și tot așa *spatula* > *spatet* (cu *u* > ε)¹.

Trecând acum la cealaltă obiecțiune a lui Oblak, pe baza căreia el exclude originea românească a particularității bulgărești, și anume că ea s'ar găsi numai în dialectul răsăritean, nu și în cel apusean, observăm că aceasta nu poate constitui o piedică serioasă pentru originea ei românească. Dacă ea nu se găsește și în dialectele apusene, aceasta provine numai pentru că în vremea când această influență din partea limbei române se exersă asupra limbei bulgare, Românii, care se găseau răspândiți pe un teritoriu așa de vast, nu vor fi fost în atingere așa de continuă cu Bulgarii apuseni. Pe atunci, prin sec. XII-XIII, când apare această particularitate în limba bulgară, numărul Românilor va fi fost mai mare tocmai în acea regiune din domeniul limbii române în care puteau mai ușor să intre în legătură cu Bulgarii răsăriteni. De altfel lucrul acesta se confirmă și din studiul influenței bulgare asupra limbei române. Caracterul răsăritean al elementului slav din limba română este astăzi îndeobște cunoscut. Noi nu putem spune că cuvintele slave în care aveam *ea* din *ѣ* și *o* din *ѡ* nu sânt de origine bulgară pentru simplul motiv că această pronunțare a sunetelor *ѣ* și *ѡ* bulgărești constituie o particularitate numai a dialectului bulgar răsăritean. Dacă pentru *ѡ* bulgăresc nu avem

¹ Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin 1923, p. 18.

astăzi, în elementul slav din limba română, *ă* ci *o*, iar pentru *h* avem *ea*, nu *e*, ca în graiul Bulgarilor apuseni, aceasta nu neagă caracterul bulgăresc al acestei influențe, ci numai întărește proveniența ei răsăriteană. Și acum, dacă, pornind de la influența bulgară asupra limbei române, trebuie să presupunem un contact mai des între Românii și Bulgarii răsăriteni, de ce să nu admitem același contact și pentru influența română asupra limbei bulgare, plecând de la o particularitate românească, cum este slabirea lui *a* în *z*, care se găsește în graiul Bulgarilor răsăriteni, deși ea nu se găsește în dialectele bulgărești apusene? Sânt sigur că, atunci când Conev, în ultima lui lucrare, s'a decis să recunoască originea românească a acestei particularități, el o va fi făcut, ținând seamă de considerațiunile expuse de noi mai sus și mai ales de faptul că acest fenomen în limba bulgară nu este unic în sistemul vocalic bulgăresc, ci că se găsește în tovărășia altor prefaceri tot de origine românească, despre care se va vorbi mai jos.

În ce privește acum obârșia sunetului românesc, aceasta este o chestiune mult mai grea decât aceea despre care am vorbit până acum. Dacă la Bulgari ca și la Greci această slăbire se arată relativ târziu, și, prin urmare, orice legătură în dezvoltarea ei cu elementul traco-iliric din Peninsula Balcanică apare pentru totdeauna exclusă, din contră la Români ea este antedialectală, ajungând până în epoca romană. Această fixare în timp, susținută și de prezența ei în limba albaneză, exclude cu desăvârșire proveniența ei turanică, prin mijlocirea Bulgarilor turanici cum susține Gaster¹. Excluzând însă aceasta, nici obârșia ei traco-ilirică nu-i pe deplin asigurată², mai ales că după cum a arătat W. Meyer-Lübke³, slăbirea lui *a* neaccentuat se arată în parte și în unele regiuni din domeniul romanic⁴.

20. O altă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedește a fi de origine română, este și trecerea, în poziție neaccentuată, a vocalelor *e*, *o* în *i*, *u*; spre ex. *vodă*, *detē* se pronunță *vudă*, *diitē*. Această trecere, împreună cu *a* > *z*, despre

¹ Gröbers *Grundriss der rom. Phil.*, I¹, p. 407-410.

² Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dial. Voc.* I, 9, 15.

³ W. Meyer-Lübke, *Romanische Grammatik*, I, p. 244 și urm.

⁴ Despre *a* > *ă* în limbile română, bulgară și albaneză mai vezi și Miklosich, *Die slav Elem. im Rum.*, p. 7; H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, III, p. 49; Hasdeu, *Etim. magn. Rom.* II, 2195—2208; O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* II, p. 17. și Meyer-Lübke, *Mitteilungen*, p. 6.

care am vorbit mai sus, alcătuiesc una din trăsăturile cele mai caracteristice ale dialectelor bulgare răsăritene, prin care se deosebesc de dialectele apusene, în care această particularitate nu există. Dacă trecem la limba română vedem că slăbirea lui *e* în *i* se arată încă din timpurile cele mai vechi, întru cât ea apare în toate dialectele, prin urmare întocmai ca și $a > \tilde{a}$, $o > u$, ține de transformările antedialectate ale limbei române. Cu toate acestea, întocmai ca și la $o > u$, răspândirea ei nu se arată de o potrivă în toate dialectele: dintre acestea numai dialectul meglinit arată pretutindeni *i* pentru *e* neaccentuat, fie că acesta se găsește înainte sau după accent. În dialectul aromân înlocuirea lui *e* prin *i* se arată peste tot în graiul epirot. Numai în regiunea Gramostei și în Albania, și de aici apoi în întreaga Macedonie, întru cât cea mai mare parte a Aromânilor din această provincie sânt grămosteni și din ținuturile albaneze, *e* în poziție neaccentuată se mai păstrează ca atare numai când se găsește la sfârșitul cuvintelor: *carte, frate, parte* pentru *carti, frati, parti*, cum se pronunță în Epir. În scrierile literare mai vechi de pe la sfârșitul sec. XVIII, redată în dialectul grămostean avem *e* pentru *i* și la mijlocul cuvintelor: *lândzetlu* pentru forma actuală *lândzittu* (bolnavul) ¹⁰/₁₃₃; *berbesli* pentru *birbesli* din *birbeŃli* (berbecii) ³/₁₁₉; *feferă*, pentru *feŃiră* (făcură) ²/₁₁₈ etc¹. În dialectul istriian slăbirea lui *e* în *i* se arată și mai redusă; iar în dialectul dacoromân ea este regională ca și la Aromâni. Aci graiul din Moldova arată aceeași slăbire a lui *e* în *i* ca și la Aromânii din Epir. În unele localități ea se arată generală, chiar ca în dialectul meglinit².

Din această scurtă expunere asupra soartei lui $e > i$ în poziție neaccentuată, rezultă că ea este străveche în limba română. Fiecare dialect s'a despărțit cu un început de slăbire a a acestor vocale. În niciunul nu s'a produs supt influența altui dialect. Aceasta se vede din generalizarea lui în dialectul meglinit. Românii din Meglenia deși se află în apropierea Aromânilor grămosteni, n'au venit în contact cu aceștia decât în ultimele trei-patru decenii. Contactul lor cu Aromânii din Epir, de care sânt despărțiți printr'o distanță de sute de kilometri

¹ Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* (Cavalioti Ucuta, Daniil), p. 135, 118, 119.

² Vezi despre aceasta studiul dlui A. Procopovici, *Probleme vechi și nouă*, publicat în *Dacoromania* II, p. 174—214; cf. și S. Puscariu, *ibid.* p. 81—82

este exclus. Cu toate acestea, slăbirea generală a lui *e* în *i* se arată numai la Epiroți și Megleniți, nu însă și la Grămosteni, care se găsesc așezați între unii și alții.

Acum faptul și mai interesant pentru originea românească a acestui fenomen, pe care o recunoaște și filologul bulgar Conev¹, este că el se întâlnește și în neogreacă. În grecește, după cum a arătat întâia dată Hatzidakis², dialectele nordice se deosebesc în mod fundamental de acelea din sud tocmai prin reducerea vocalelor neaccentuate *e*, *o* la *i*, *u*. În dialectele din sud, *e*, *o* rămân neschimbate. Astfel formele sudice *ἐλευθερία*, *μεγαλύτερος*, în dialectele nordice se pronunță *liftiriá*, *miǵalitrus*; și tot așa *πολλά*, *πρόσωπο*, la nord se aud *pulá*, *prósupu*.

Printre regiunile care se cuprind în domeniul dialectelor nordice se găsește Epirul, Tesalia, Macedonia și Tracia. Tocmai în aceste regiuni se găsește în număr mai mare și elementul românesc, mai cu seamă în Tesalia, Epir și Macedonia. Se înțelege dar că slăbirea, de care ne ocupăm, din aceste regiuni s'a putut generaliza în partea centrală a Greciei (Atica, Etolia), în insulele nordice (Tasos, Samothraki, Imbros, Lemnos etc.) precum și în Tracia

În privința originii acestui fenomen în limba greacă, filologii sânt de acord să recunoască că la ei ea nu este grecească. Astfel G. Meyer, în studiul său asupra elementului slav în limba greacă, dând de acest fenomen, se declară pentru originea lui streină, însă în nici un caz slavă, deși același fenomen se găsește și în limba bulgară: „Die weitgehende Ausstossung und Verdünnung tonloser Vokale in den nordgriechischen Mundarten schreibe ich zwar einem fremden ethnologischen Substrat zu, aber keinem slavischen, sondern einem auf der Balkanhalbinsel viel älteren“. Desigur că prin „einem... viel älteren“ G. Meyer facea aluzie la substratul autohton traco-iliric. De acest substrat au ținut seamă aproape toți filologii care s'au ocupat, în treacăt, cu acest fenomen lingvistic, însă fără a lua în considerațiune și epoca aparițiunii lui în cele trei limbi balcanice, în care el apare. Această trecere cu vederea, care, după mine, este de cea mai mare însemnătate pentru fixarea punctului de plecare a feno-

¹ Conev, *o. c.*, p. 3.

² *Indogermanische Forschungen* XXX (1888), p. 387 și urm.

³ G. Meyer, *Neugriechische Studien* II, p. 2.

menului în chestiune s'a făcut desigur numai din cauză că nimeni până acum, studiind slăbirea vocalelor *o*, *e* într'una din limbile balcanice, nu a încercat să îmbrățișeze întregul domeniu, luând în cercetare toate limbile în care apare acest fenomen¹. Acum știind că el există nu numai în limbile română și bulgară, dar și în neogreacă, trebuie mai întâiu să cercetăm vechimea lui în fiecare din aceste limbi.

În limba română, acest fenomen, după cum am văzut mai sus, este antedialectal. Așadar, vechimea lui atinge epoca romană. În limba bulgară profesorul Conev ne spune că el apare în graiul bulgar răsăritean abia prin sec. XIII², va să zică vechimea lui atinge epoca mediobulgară³. În limba greacă această slăbire a vocalelor *e*, *o* în *i*, *u* apare și mai târziu. În privința aceasta avem studiul lui P. Kretschmer⁴, în care ni se expune amănunțit epoca acestei slăbiri. După acesta, trecerea lui *e*, *o* în *i*, *u* se ivește în scrieri abia în cursul sec. XVI: „Die Vokalschwächungen des Nordgriechischen lassen sich zeitlich nicht sehr weit zurückverfolgen. Hatzidakis wollte sie bis ins 16. Jahrhundert zurückdatieren auf Grund der Formen $\epsilon\pi\acute{\iota}$, $\epsilon\mu\pi\rho\acute{o}\varsigma$, $\delta\rho\acute{\iota}\xi\iota$, $\sigma\acute{\upsilon}\nu\nu\epsilon\phi\omicron$ = $\epsilon\pi\acute{\iota}$, $\epsilon\mu\pi\rho\acute{o}\varsigma$ $\delta\rho\epsilon\zeta\iota$, $\sigma\upsilon\nu\nu\epsilon\phi\omicron$ în der jüdischen Pentateuch-Uebersetzung vom Jahre 1547. Aber seine Ansicht ist hinfällig geworden nachdem Hesseling diesen Text herausgegeben und gezeigt hat, dass jene Formen nicht wohl als „nordgriechische“ betrachtet können“. După autor alte sânt cuvintele din Pentateuch în care apare slăbirea de care ne ocupăm. Noi fără a ne opri ca să le discutăm, constatăm numai că abia de prin sec. XVI începe această slăbire, că, prin urmare, ea este relativ nouă și că, în fine, în cuvintele turcești ea nu apare, ceea ce dovedește că, în limba vorbită, evoluția transformării se încheiase înainte de invazia Turcilor în Peninsula Balcanică.

¹ Astfel, referindu-mă numai la cele două lucrări din urmă, în care se tratează și $e > i$, arătându-se chiar și originea acestei treceri, cum este studiul d-lui A. Procopovici, *Probleme vechi și nouă (Dacoromania II)*, după aceea acela al d-lui B. Conev, *Ezikovni Vzaimnosti meždu Bălgari i Români*, — în cel dintâiu se arată că $e > i$, în afară de limba română, se găsește și în limba bulgară, iar în cel din urmă că $e > i$, în afară de limba bulgara, se găsește și în limba română, din care îi și explică originea. Despre limba greacă nu se spune nimic.

² B. Conev, *o. c.*, p. 4.

³ După Vondrák (*AltKirchen Slavische Grammatik*, p. 78) cazuri de slăbirea lui *e* neaccentuat în *i* apar și în Cod. Zogr. În acest codice e este redat adese ori prin *e*. Acest *e* apare une ori ca *i* în câteva cuvinte neaccentuate în frază ca *mi* pentru *me* (din *mę*); *čisti* pentru *cesti* (din *čęsti*).

Dăpăce acum ne-am fixat oarecum asupra epocii când acest fenomen lingvistic apare în cele trei limbi, se pune chestiunea despre originea lui în fiecare din ele. Vom începe mai întâiu cu limba română. Domnul Procopovici, ocupându-se în studiul său amintit mai sus cu trecerea lui *e* neaccentuat în *i*, susține cu drept cuvânt că ea „se prezintă ca o continuare a evoluției latinești, în urma căreia toate vocalele neaccentuate au devenit închise în limba preromanică, întrucât și dezvoltarea lui *ă* și *u* din *a* și *o* neaccentuați se datorește aceleiași tendințe în evoluția limbii, $a > \text{ă}$, $o > u$ și $e > i$ constituie un singur fenomen fonetic”¹. Ceva mai mult, și în ce privește $e > i$, dânsul mai reamintește că fenomenul este comun și limbei italiene. Aceasta dovedește că după cum în slăbirea lui $a > \text{ă}$, despre care s’a vorbit mai sus, există o legătură între limba română și o parte din domeniul romanității apusene, tot așa și în slăbirea lui $e > i$ există aceeași legătură, de astădată prin limba italiană, cu toate că, după cum observă W. Meyer-Lübke², ea nu se arată în dialectele italiene de sud, după cum ar fi fost de așteptat, ci numai la nord³.

¹ *Dacoromania* II, p. 190—191.

² *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XL (1923), p. 229

³ I. Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română* în *Arhiva XXX*, p. 20, dă exemplele de $e > i$ și pentru dialectele calabrez și sicilian. Tot în acest studiu d. Iordan mai susține că *a* protetic la Aromâni ar fi de origine greacă, pentru simplul motiv că «o cincime din lexicul neogrec cuprinde cuvinte începătoare cu α ». Eu socotesc că pentru propagarea acestei particularități la Aromâni nu-i de ajuns să fim seamă de numărul cuvintelor începătoare cu α în limba greacă, ci de acela care a pătruns din limba greacă în dialectul aromân; căci, în definitiv, numai acestea ar fi putut provoca o propagare mai întinsă a acestei particularități care, de altfel, există ca element organic în multe cuvinte din limba latină. Și nu numai atât. Întrucât știm că cea mai mare parte a Aromânilor, afară de Fărșeroji și Români din Albania, adaugă un *a* protetic mai cu deosebire la cuvintele începătoare cu *r*, eu cred că, dacă într’adevăr această particularitate ar fi să o atribuim limbei grecești, atunci cele mai multe cuvinte grecești introduse în dialectul aromân ar fi trebuit să fie dintre acelea care încep cu $\alpha\rho$ -. Dacă ne uităm însă în dicționarul lui Dalametra, observăm că tocmai între cuvintele aromânești începătoare cu *ar*-, există cele mai puține de origine greacă. În cazul acesta n’am ști prin ce alte căi s’ar fi putut propaga această particularitate. Eu cred că tot Tiktin are dreptate cu privire la *a* dinaintea lui *r*. Aici este punctul de plecare și de aici s’a răspândit la cuvintele începătoare cu alte consonante. Dar despre aceasta voi vorbi mai pe larg într’un studiu ce pregătesc asupra fonetismului aromân.

Dar dacă explicarea acestei treceri în limba română ar fi cu putință pe baza evoluării sistemului vocalic latin vulgar, fără a recurge la o influență streină, aceasta ar fi greu pentru limbile greacă și bulgară. În limba neogreacă acest fenomen începe să se ivească tocmai după câteva secole de la așezarea Aromânilor în Tesalia și Epir, prin urmare în imediata apropiere a Grecilor. Din studiile lui Gustav Meyer, și mai în urmă ale lui G. Murnu, asupra elementelor române din limba neogreacă, știm că un număr de cuvinte destul de însemnat, provenind mai mult din dialectul aromânesc, au pătruns în această limbă. Nu cred că această particularitate să fi pătruns împreună cu cuvintele românești, care se referă numai la viața pastorală. La aceasta vor fi contribuit și alte împrejurări. Dintre care procesul de grecizare al Românilor transdanubieni care înaintaseră în spre sud până în inima Greciei¹ pentru mine, constituie una dintre cele mai hotărâtoare. Astăzi se știe foarte bine că numărul de 500.000 mii de Aromâni câți se găsesc răspândiți în întreaga Peninsulă Balcanică, nu reprezintă tot numărul acelor Vlași din sec. XI și XII care izbutiseră să se constituie în alcătuirii de state, în partea muntoasă a Tesaliei: Vlahia Mare (Μεγάλη Βλαχία); în Doris, în părțile apusene din Locris, în Etolia și Acarnania: Vlahia-Mică (Μικρά Βλαχία) și în Dolopia: Vlahia-de-sus (Ἄνω Βλαχία)². Restul au fost înghițiți de Bulgari, de Albanezi, dar mai ales de Greci. Procesul de grecizare s'a continuat până mai acum în urmă. Toți acești Aromâni care se topeau în masa mare a grecismului nordic, aduceau cu ei și felul lor de pronunțare închisă a vocalelor neaccentuate. Odată cu introducerea în limba greacă a unor cuvinte românești ca *crepătură*, *colastra* și redarea lor supt forma κριπιτούρα, κουλάστρα (cu e, o > i, u), după pronunțarea aromânească *cripătură* (cripătură), *culastră*, ei au pronunțat și cuvintele grecești în care se găseau e, o neaccentuați ca i, ou. De la ei ai primit și Grecii acest fel de pronunțare a vocalelor neaccentuate, dând naștere la una din particularitățile cele mai caracteristice ale dialectelor nordice. Nu se știe dacă și sincopa acelor vocale care este tot așa de

¹ „Locuințele [Români]lor însă în evul mediu, după mărfurii sigure istorice se întindeau mai peste toată Grecia de nord“ (G. Murnu, *Românii din Peninsula Balcanică în Luceafărul* V. No. 3—16, p. 280).

² J. H. Krause, *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, p. 159.

răspândită la Greci ca și la Aromâni se datorește tot dialectului aromân sau invers.

În ce privește limba bulgară, reamintesc numai contactul cel mare care a existat odată între Bulgarii răsăriteni și Românii din stânga Dunării, despre care s'a vorbit la p. 164 cu privire la $a > \alpha$. Se înțelege că și între Bulgari și Români, în afară de influențele dintre limbele acelor două popoare, care se datoresc numai contactului de bună vecinătate, va mai fi contribuit la aceasta și procesul de desnaționalizare dintr'o parte sau dintr'alta, fără însă ca să fie nevoie să mergem prea departe, presupunând o schimbare radicală a caracterului etnic al poporului român, cum exagerând susține Miletič¹, și în contra căruia se ridică cel mai de seamă istoric și etnograf al Peninsulei Balcanice, Const. Jireček care, în recensia făcută asupra lucrării lui Miletič, respinge teoria acestuia².

3°. În fine, o ultimă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedește a fi de origine română, este și pronunțarea lui \ddot{e} (ѣ) accentuat, când ca *ea* când ca *e*, după cum în silaba următoare urmează o vocală închisă (*a, o, u, \alpha*) sau una deschisă (*e, i*): *věra* (veara) pl. *věri* (veri), întocmai ca și *ea* ($< e$) din română, care trece în *e*, când în silaba următoare urmează o vocală închisă; *seară* ($< \text{lat. sera}$) pl. *seri*. Această particularitate ca și cele de supt 1° și 2° se arată tot în dialectele răsăritene³.

În flexiune⁴.

1° Avem mai întâiu dezvoltarea articolului în limba bulgară și postpunerea lui la nume, întocmai ca în limba română

¹ Miletič, *Dakoromanitě i těhnata slavjanska pismenostă* (Dacoromânii și literatura lor slavă) în *Sbornik IX*, p. 211—390.

² *Archiv f. slav. Phil.* XIX, p. 598—612. Vezi și I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării românești cu Brașovul etc. în sec XV—XVI*, p. XXXI.

³ Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 75.

⁴ În consonantism n'am putut stabili nici o influență românească asupra limbei bulgare. Cu toate acestea, prof. Conev, într'un mic studiu: *Edna osobnost na vraždebskija govor* (o particularitate a graiului din Vraždabna), publicat în *Periodičesko Spisanie*, vol. LXIII, p. 108—113, găsește că înlocuirea lui *l'* (l palatal) prin *i*, ca în dialectul dacoromân, în graiul Bulgarilor din Vraždabna, un sat așezat în partea apuseană a Sofiei, la o depărtare numai de opt km., ar fi o particularitate care s'ar fi dezvoltat supt influența limbei române. În limba acestor Bulgari *i* nu se arată numai în cuvintele în care *l* s'a dezvoltat după o labială: $\text{OCTABAJIŃ} > \text{ostavjam}$; $\text{ЗабавAJIŃ} > \text{zabavjam}$, o particularitate care se ob

Miletič, vorbind despre unitatea limbei bulgare și despre particularitățile ei specifice, care o deosebesc de celelalte limbi slabe și mai ales de limba sârbă, vecina ei de aproape, spune: »Diese Einheit der gesamten bulgarischen Sprache in dem besagten Rahmen wird bestens durch zwei wichtigste morphologisch-syntaktische Merkmale: namentlich durch die analytischen Formen der Deklination und durch den nachgesetzten Artikel der Nomina charakterisiert»¹. O altă limbă balcanică care prezintă această particularitate este limba albaneză. Dacă ne-am întrebă acum ca să aflăm în care din aceste trei limbi articolul s'a putut desvoltă pentru întâia dată, am putea răspunde numai că el se arată a fi mai vechiu în limba albaneză și în limba română. Punctul de plecare din una din aceste două limbi nu se cunoaște. Atâta se poate ști astăzi, după studiul lui Michov², că întrebuițarea articolului postpus în limba albaneză și limba română este mult mai deasă decât în limba bulgară. Din această întrebuițare se vede că rădăcinile acestei particularități în limba albaneză și limba română sânt mult mai adânci, decât în limba bulgară, pornind, poate, de la o particularitate a elementului autohton. În ce privește acum chestiunea prin care din cele două limbi, albaneza sau româna, s'a putut introduce această particularitate în limba bulgară, și în privința aceasta lipsa ei în limba sârbă, cu care limba albaneză a avut cel mai des contact, încă din timpurile cele mai vechi, ne poate dovedi, până la un punct, că, pentru limba bulgară, punctul de plecare a fost limba română. Această cauză îl va fi făcut, între alții, și pe Jagić ca să declare că „den postpositiven Artikel und den Verlust der Deklination vom Bulgarischen [ich]dem Einfluss der Walachen d. h. der Balkanrumänen zuschreiben möchte“³.

servă peste tot în limba bulgară, ci și în cuvintele ca kļuč, ljuťi, seljaně, košulja, poljana, postiljani pronunțate, kjuč, juťi (cf. rom. iute), sejaně, košuja, pojana (cf. rom. poiană). Dacă fiind că această particularitate nu apare în mod izolat numai în limba bulgară, ci se găsește, după cum recunoaște însuși autorul, și în limbi e sârbo-croată și slovenă, ea s'a putut produce în graiul Bulgarilor din Vraždebna și fără vreo influență din afară. (Vezi despre aceasta și lucrarea *Ezikovni vzaim.osti*, p. 22).

¹ Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 6.

² D. Michov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen in Jahrb. XIV*, p. 110.

³ *Archiv f. sl. Phil.* XXII, p. 28.

Acum în urmă, Conev (*o c.*) ocupându-se de această chestiune, susține că, dacă ar fi vorba despre vreo influență streină (ilirică) sau română asupra postpunerii articolului în limba bulgară, cine a studiat bine dezvoltarea formei articulate în bulgărește, de obârșie din vremea preslavă (oște otz praslavyansko vreme), ar admite mai de grabă o influență bulgărească asupra limbei române. În afară de aceasta dânsul crede că această particularitate este streină în celelalte limbi romanice, iar în limba română articolul se poate pune și înaintea numelui, cum este cazul cu numele proprii, ceea ce probează după Conev, că, la început, și în română articolul se pune înaintea, și numai după sec. XIV punerea lui la sfârșitul numelor a devenit generală. De aceea dânsul crede că dezvoltarea articolului prepositiv a pornit de la limba română, iar postpunerea lui s'a generalizat din limba bulgară. Conev nu neglijează ca să arate și data cam când a fost introdus articolul postpus în limba bulgară: înainte de sec. XIII. Prin urmare, până prin sec. XIV eră destulă vreme ca să se introducă și în limba română.

Din toate acestea rezultă că filologul bulgar în deducerile sale n'a ținut seamă de două momente covârșitoare pentru postpunerea articolului în limba română: întâiu de existența aceluiași articol și în limba albaneză, și al doilea, de felul de articulare a dialectelor transdanubiene și, mai ales a dialectului aromân, pentru care avem dovezi istorice că se despărțise de dialectul dacoromân înainte de sec. X. Dacă pentru limba română s'ar putea admite o influență bulgară, nu tot așa s'ar putea admite aceasta și pentru limba albaneză, în care articolul postpus se va fi dezvoltat, poate, chiar înainte de apariția limbei paleoslave în Peninsula Balcanică. De asemenea e greu de admis că și Aromânii își vor fi fixat articolul de sfârșitul numelor supt influența limbei bulgare din sec. XII și XIII, atunci când ei erau despărțiți de frații lor Dacoromâni încă din secolul IX și se aflau printre Greci sau în apropierea lor în Epir și Tesalia, prin urmare, despărțiți oarecum și de Bulgari. Este mult mai probabil că, după cum în limba română s'a dezvoltat articolul, în genere, așa cum crede și Conev, tot în limba română să se fi cristalizat și întrebuințarea lui în mod enclitic. Aceasta în epocă străromână — ceea ce explică întrebuințarea lui iden-

tică și în dialectele transdanubiene — și în strânsă legătură cu limba albaneză, cu care româneasca a avut raporturi vechi și importante. Din românește articolul enclitic a putut trece și la Bulgari. De altfel influența română asupra dezvoltării și post-punerii articolului în limba bulgară a fost recunoscută și de W. Meyer-Lübke, cu prilejul recenziei făcute asupra lucrării lui Michov¹.

20. Introducerea articolului enclitic de la substantivele masculine, *-lu*, supt formă de sufix, la nume proprii: *Njagul* de la *Njag*, *Stankul* de la *Stanko* (Sbornik XVIII, p. 474), *Batul* de la *Bat* etc. Într'un alt studiu am arătat cum acest sufix interpretat de unii ca fiind de origine italo-sârbă, nu-i decât articolul românesc *-ul* de la nume românești proprii, derivate din nume comune și trecut la Sârbi și la Bugari prin numele Vlahilor din Bulgaria și Serbia despre care ne vorbesc documentele istorice încă de pe la sfârșitul secolului XIII². Aci aș vrea să mai relevez încă două puncte: întâiu, că acest sufix se găsește și la nume de localități: *Țorul*, comună lângă Caribrod, *Erul* care, de asemenea, n'are de a face nimic cu *ierul* (din fierul), cum presupune Weigand, alături de formele de origine română *Kârnu*, *Krecul*³. De altfel, nume de localități în *-ul* se găsesc nu numai peste tot în Dalmația și mai în spre miază-noapte până aproape de Tangliamento: *Radul*⁴, până acolo unde au ajuns Vlahii și Mavrovlachii de pe litoralul Adriaticii, dar și dincoace, la răsărit de teritoriul locuit de Români, în Galiția, acolo unde elementul dacoromân străbătuse cu turmele încă prin sec. XII și XIII. Aici întâlnim toate acele ne-numărate nume de localități în *-ul* ca: *Radul* „Name einer Hochebene bei Žabie“, *Rotundul* „Name eines Berges bei Tekucza“ etc⁵. Al doilea că din *-ul*, a ieșit un alt sufix atât în bulgărește cât mai ales în sârbește: *-ula*, care nu poate fi forma feminină a lui *-ul*, căci avem *Iankul* alături de *Iankula*; *Radul* alături de *Radula*, toate ca nume masculine, ci s'a dezvoltat

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXV, p. 745.

² Th. Capidan, *Originea vocativului în -le în Dacoromania I*, p. 185—209.

³ G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, Leipzig 1907, p. 42—43.

⁴ Dr. Ludwig v. Thalloczy, *Illyrisch-Albanische Forschungen I*, p. 61.

⁵ E. Kałużniacki, ap. Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. Wien, 1879, p. 59.

din întrebuițarea acestor nume la acuzativ, supt forma de la genitiv în *-a*, după o particularitate sintactică bine cunoscută în limba slavă, după care numele însuflețite de gen masculin pot fi întrebuițate la genitiv în loc de acuzativ¹. Și întocmai după cum în sârbește, din *-ul*, prin înlănțuire de sufixe avem sufixele compuse: *ulic*, *ulov*, *ulović*², tot așa avem și în bulgărește *-ulov*, derivat din *-ul* + *ov*: *lanculov*, *Șafculov*, etc. etc.

* *
* *

În ce privește sintaxa, frazeologia și proverbele, există atâtea asemănări și paralelisme între limba română și limba bulgară, care aproape mai toate se găsesc și în celelalte limbi balcanice, încât orice încercare de specificare a părții ce se cuvine fiecăreia din aceste două limbi ar părea zadarnică. Este drept că odată cu numărul mare de cuvinte de origine slavă și, în special, bulgară, care a pătruns în limba română, se vor fi introdus și foarte multe din particularitățile despre care este vorba. De asemenea, n'ar fi cu neputință ca multe din aceste particularități care se găsesc în toate limbile balcanice, însă de origine turcească sau grecească, la noi să fi trecut prin mijlocirea limbei bulgare. Cu toate acestea, ar fi un lucru de necrezut ca în toate acele coincidențe și paralelisme să nu fie unele care să fi plecat din sânul limbei române, atunci când influențe românești mai adânci, cum sânt cele relevate în vocalism, s'au putut exersa în dezvoltarea limbei bulgare. De aceea și diferitele expresiuni și proverbe, date de prof. Conev, în lucrarea citată, ca puncte de asemănare nu pot avea decât o valoare relativă, cu privire la partea de influență a uneia din cele două limbi. În dialectul aromân avem un proverb: *apiră și fără s-cântă cucotlu* (se face ziua și fără să cânte cocoșul). Înainte ca să încep acest studiu, am crezut că proverbul care îmi pareă așa de curat aromânesc, mai ales că nu-l auzisem nici la Grecii și nici la Bulgarii din Macedonia, nu se întrebuițează decât numai de Aromâni. Cu toate acestea, cercetând literatura populară la Bulgari, l-am întâlnit și la aceștia: *i bez pětli s-vnuva* (și fără cocoși

¹ A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen Sprache*. Weimar, 1898, p. 56.

² *Rad jugoslavenske Acad. znan. i umjetn.* LXXXII, p. 127.

se face ziuă). În cazul acesta este aproape inutil de a se susține cu orice preț originea lui aromânească, pentru că prin nimic nu putem dovedi că la Aromâni el nu va fi fost introdus din limba bulgară. Trecând la originea proverbului bulgăresc, și aici se poate spune același lucru, pentru că iarăși prin nimic nu putem dovedi că el n'a fost introdus din dialectul aromân în limba bulgară. Cât timp vom duce lipsă de monografii speciale pentru fiecare limbă în parte, în care să se stabilească ce este specific al ei și ce este împrumutat din altă limbă, chestiunea coincidențelor și paralelismelor nu va spune nimic precis privitor la puterea de influență pe care o limbă ar fi putut-o exercita asupra alteia.

4. Influențe lexicе.

Ca și în partea gramaticală tot așa și în cea lexicală influența limbei române nu este tocmai așa de mică cum s'ar părea la prima vedere. Deși numărul cuvintelor de origine română nu este prea mare, totuși cele mai multe din aceste cuvinte fiind vechi în limbă, n'au rămas ca niște ramuri uscate, ci altoindu-se pe marele arbore al limbei bulgare, ele au ajuns productive, dând naștere la alte derivate.

Unele din aceste cuvinte, pătrunse mai de timpuriu în limba bulgară, prezintă un interes și pentru studiul istoric al formelor românești. Astfel d. p. cuvântul **búhxr**, cu înțelesul de „melc“, reprezintă forma care a rezultat imediat din cuvântul latin *bubalus*, -um, anume *buăr*, din care numai târziu am avut *bour*, întocmai după cum din *nubilum* > s'a dezvoltat *niūr - nor*, sau din *cubitum* > *cuăt - cot*. Ca element bulgăresc, în schimbarea formei avem *h* intervocalic, care s'a putut desvoltă pentru evitarea hiatului prin *w* > *v* > *f*, un fenomen care se întâlnește des în limba bulgară: *búăr - búwăr - búvăr - búhăr*, sau supt influența formelor *bohal*, *bohle*, *bohlev*, toate cu același înțeles. De asemenea și ca înțeles cuvântul bulgăresc reprezintă un sens mai vechiu din limba română, care s'a putut desvoltă încă pe când *bourul* nu dispăruse, prin asemănarea coarnelor melcului cu acelea ale *bourului*, sens care astăzi se mai regăsește numai în Mediaș, în Transilvania (cf. CDDE 172). Tot așa cuvântul **kijakz**, care există și supt forma **kijoga** și se găsește alături de *gega* „ciomag lung ciobănesc, cu vârf lung întors, care servește la prinsul

oilor, de picior“ (Gerov), ne arată că atât ca înțeles „toiag prevăzut la vârf cu o minge de fier, un fel de măciucă“ cât mai ales ca formă, el reprezintă forma mai veche a lui *ghioagă*, care a trebuit să fie **chiaucă*, din mai vechiu **cl'aucă*, dacă ar fi să-l derivăm din **clavica* (Weigand, *Jahresb.*, XII, 109), ca o reconstrucție din *clavicula*, cum îl explică Pușcariu (*Dicț. limb. Rom.* t. II, 260). În felul acesta, *kijakx* ar fi forma cea mai apropiată de formele arom. *cl'oagă*, *gl'oagă* (atestată de Weigand) din care ar fi putut rezulta și formele albaneze *kl'okë* *kel'okë* „Stab mit gebogener Spitze“ (G. Meyer, EWA. 192). De asemenea forma **kapacinx** din românescul *căpățână*, iar acesta din lat. *capitīna*, -am, prin păstrarea lui *i* după *t*, netrecut în *î*, cum avem astăzi pretutindena în limba română, arată un stadiu mai vechiu al cuvântului românesc. Numai nu se știe dacă acest cuvânt, care este atestat pentru o regiune situată mai în spre sudul Dunării, este reprodus în Sbornik cu pronunțarea lui exactă. S'ar putea ca el să se pronunțe în bulgărește ca și în limba română cu *â*, și numai culegătorul să-l fi dat cu *i*. De altfel, în această regiune (Târnova) găsim și alte cuvinte importante din punctul de vedere al formei, ca **gargarica** pentru care vezi mai pe larg la partea lexicală, capitoulul: „Nume de animale“. În fine, o altă formă importantă din dialectul aromân este și **gramoráda**, pe care am întâlnit-o într'o ghicitoare (Sbornik, VIII, 252): *živo zivulče na gramorada leži živo meso turgá* (viețuitoare vie zace pe o grămadă, trage din carne vie), și care reprezintă forma mai veche a cuvântului *gumărădă* „grămadă de pietre strânse, stog de pietre strânse într'un ogor“ (Dal.), iar acesta un derivat din *grumur* (< lat. *grumulus*), despre care vezi mai pe larg ale mele *Die Nomin. Suff. im Arom.* în *Jahresb.* XV, p. 11. În cuvântul aromân *r* din silaba inițială a dispărut supt influența disimilatoare a lui *r* următor; în bulgărescul *gramoráda* „grămadă“, din **grumaradá*, el s'a păstrat. S'ar putea ca și această formă să existe pe undeva în aromână; în dicționarele ce avem ea nu este înregistrată. De asemenea **vistrija** din *vistieria*, întrebuințat în Novoselo, unde se găsesc și alte multe elemente românești, își păstrează vechiul înțeles de „loc ascuns, ascunzătoare“ (Sbornik, XVIII, 502), pe lângă acela de „comoară“, care se întâlnește și în Psaltirea Scheiană¹ ca *vestiariu* și pe care Pascu nu și-l

¹ Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 57.

poate explică¹. În privința aceasta se găsesc și alte cuvinte, unele cu înțelesul mai vechiu păstrat, iar altele, care, evoluând mai departe, au ajuns să aibă înțelesuri nouă, ce nu se întâlnesc în limba română. Astfel, **sugaren**, **-na**, **-no** (derivat de la subst. *sugar(e)*, din românescul *sugar*) însemnează ceva care se naște (despre cereale și fructe) sau se coace târziu; de aici, prin extensiune, numai „târziu“: *Sugaren kukuruz* însemnează „cucuruz care s'a copt târziu“. Acest înțeles s'a dezvoltat, desigur, din *sugar* „miel sugar“, după aceea „miel născut târziu“ și de aci apoi s'a dezvoltat înțelesul adjectival de mai sus; **muskur** însemnează „murdar la față“, în alte părți „copil murdar“, din termenul pastoral român *muscur*, care însemnează „(oaia) care are pete negre pe botul de culoare deschisă“.

Printre cuvintele românești intrate în limba bulgară sânt unele a căror origine în limba română nu este deplin lămurită și, în cazul acesta, ele ar putea fi socotite ca elemente bulgărești intrate în limba noastră². Abia când, întâmplător, ele trăesc în limba română supt două forme deosebite, dintre care una n'ar putea fi bulgărească, originea lor română poate fi considerată sigură. Așa avem cuvântul *zestre*. Cu originea acestui cuvânt s'au ocupat foarte mulți: Cihac, derivându-l din paleosl. *zastroiti-stroja*, cu un înțeles care n'are nimic a face cu sensul formei românești; după aceea Hasdeu (Cuv. d. Bătr. I, supl. LIX, LXXX) și, mai ales, Gaster (*Zeitschr. f. rom. Phil.* III, p. 469) care, pentru prima oară, observă că cuvântul românesc nu poate fi adus în legătură nici cu pers. turc. *zisten* „a trăi“ de la *zist* „viață“, adică „ceea ce aparține la viață, traiu“, nici cu ngr. δεσμός „legătură, alianță“, mai ales în δεσμός τοῦ γάμου „legătură sau alianță conjugală“, deoarece el se găsește și în limba bulgară: *zestra*. Gaster, relevând această formă bulgară, a crezut un moment că cuvântul ar putea fi de origine bulgară. În contra acestei derivațiuni se opun pe de o parte formele vechi din limba română, în care pentru Moldova avem

¹ Gorge Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, p. 92, la care vezi rectificarea d. V. Bogrea în *Dacoromania* II, p. 778.

² O. Densusianu vorbind despre originea cuvintelor *mamalița* și *zestre*, care există și în limba bulgară, se întreabă „Avons nous affaire à des mots d'origine slave introduits en roumain ou plutôt au cas contraire? Il nous est impossible de nous prononcer pour l'une ou l'autre de ces hypothèses, l'histoire de ces mots étant encore à faire (*Histoire de la langue roumaine*, T. I, p. 367).“

pretutindeni *dz* pentru *z*, adică *dzeastre*. Astfel în *Pravila Moldovei* (ed. S. G. Longinescu, p. 135) avem: *Nu-ș va piiarde numai dzeastrele muiaria ceaiea ce va fi făcut preacurvie, ce încă-și va piiarde și darurile câte i-au fost dăruit barbatul*. Tot așa în *Varlaam (Carte cu învățăături, p. 288) Dzeastrele ei în doaă părți le împărți*; pe de altă parte și formele dialectale actuale în care avem *dzăstrî*, tot cu *dz* pentru *z* (Weigand, *Jahresb.* IX, p. 125). Din această constatare rezultă că cuvântul românesc chiar dacă n'ar putea fi derivat din lat. *dēxtrae,-as*, cum propusese Hasdeu, originea lui bulgărească este exclusă, întru cât dintr'un *zestra* bulgăresc în nici un caz n'am fi putut avea în românește *dzeastre* sau *dzăstrî* (cu *dz* pentru *z*). În cazul acesta cuvântul bulgăresc se dovedește a fi de origine română, mai ales că se arată izolat în sânul limbilor slavice, păstrându-se numai în bulgărește. Cât privește forma rutenă *zāstra*, și ea este un împrumut din limba română. (Vezi despre aceasta și S. Pușcariu, *Wb.* 1935).

Dar influența limbei române în lexicul bulgăresc nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte, ci și la schimbarea înțelesului unor cuvinte din limba bulgară după înțelesul cuvintelor românești. Printre acestea însemnăm aici pe *kniga* care însemnează „carte” propriu zis și „scrisoare”. Înțelesul al doilea este luat din limba română, căci numai în aceasta limbă cuvântul *carte*, de la început a avut înțelesurile „hârtie, scrisoare, carte de studiu” pe care le întâlnim și la cuvântul latin *charta*. Tot așa și *cvēfje*. În bulgărește cuvântul însemnează propriu zis „floare”. Acest înțeles este singurul pe care îl are cuvântul și în celelalte limbi slave de răsărit și apus. Cu toate acestea, în bulgărește, în afară de „floare”, cuvântul mai însemnează și „menstruație” sau „scurgere (curățenie) la femei, care se întâmplă în fiecare lună” (očistenie u ženskitě koeto stava vsiakoi mēsec). Pe acest al doilea înțeles Bulgarii l-au luat de la Români, căci numai în limba română avem omonimul *flori* ieșit din lat. *flores* (plur. lui *flos*) „flori” și *fluores* (menstrui) „scurgere”. Diferența de formă din limba latină ne mai putând exista în limba română, amândouă cuvintele s'au contopit într'unul singur, însă păstrând cele două sensuri originale. De altfel, după cum înțelesul de „scrisoare” a formei românești *carte* a trecut și la Sârbi, tot așa și înțelesul de „menstruație” a cuvântului *flori* a

fost decalcat de Sârbi și Albanezi¹. Se înțelege că un studiu mai amănunțit al lexicului bulgar ne-ar mai putea scoate la iveală încă alte multe particularități de felul acesta, care își au obârșia în limba română

* * *

Aproape mai toate cuvintele românești din limba bulgară au intrat, în afară de cele câteva forme aromânești, din graiul muntean. Pentru Bulgarii din Banat, împrumuturile trebuie socotite din graiul bănățean, deși ele nu se deosebesc de aceleași cuvinte din dialectul muntean. La clasarea cuvintelor în diferite categorii, n'am putut țineă seamă de vechimea lor, căci, pentru cele mai multe, criteriile sigure pentru aceasta nu avem. Cu toate acestea, la început, las să urmeze cele mai vechi împrumuturi: termeni bisericești și termeni pastorali, după aceea restul categoriilor, așa cum sânt expuse în partea lexicală.

Deoarece o parte din cuvintele românești, intrând în limba bulgară, au suferit unele schimbări în formă, înainte de expunerea fiecărei categorii de cuvinte, voi arăta, mai întâiu, pe scurt, prefacerile la care au fost supuse cuvintele românești.

5. Schimbări fonetice.

In vocalism:

ă (â) neaccentuat, înainte sau după accent, trece de regulă în *a*. Înainte de accent: baltina < băltină; batut < bătut; kačula < căciulă; kaluș, kalușar < căluș, călușar; katinar < cătinar; katun < cătun; lauta < lăută; lautar < lăutar; mačuk < măciucă; malai < mălai; mandzara < mândzară (mânzară); papușa < păpușă; paun < păun; samar < sămar. După accent: barza < barză, fașa < fașă; gluma < glumă; kačula < căciulă; kanura < canură; karuca < căruță; mandzara < mândzară; papușa < păpușă. Această trecere se arată și în numele de localități: Vacarel (< văcar); Pasarel (< Pasăre) etc. (despre care vezi p. 164, nota).

¹ Vezi despre aceste două cuvinte mai pe larg articolul meu *Calques linguistiques* publicat în *Dacoromania* I, p. 331—336. De asemenea vezi unele decalcuri și supt cuvântul *guša* (Termeni pastorali) din această lucrare.

În unele cuvinte $\check{a} > \text{z}$: $\text{a c z} < \text{a\c{c}ă}$; $\text{k z p z c i n z} < \text{căpățână}$; $\text{m z z z r i k a} < \text{măzărică}$; $\text{p u p z z z} < \text{pupăză}$.

Schimbări diferite: $\acute{a} > \text{z}$: $\text{castron} > \text{k z stron}$; $-\acute{a} > \text{a}$: $\text{păcură} > \text{pákura}$; $-\check{a} > \text{o}$: $\text{cășare} > \text{košara}$; * grumaradā (pentru actualul gumaradā) $> \text{gramorada}$.

ea accentuat a trecut în a : $\text{dreapta} > \text{drapt z no}$.

Schimbări diferite: $ie > iz$: $\text{bai z r\c{c}e} < \text{baier și suf. -\c{c}e}$ (însă $\text{baer} < \text{baier}$); $--e > a$: $\text{\c{c}ar\c{c}alușa} < \text{cerceľuș}$.

o neaccentuat trece în u : $\text{bordei} > \text{burdei}$; $\text{borcan} > \text{burkan}$; $\text{cozonaci} > \text{kuzuna\c{c}i}$; $\text{copoiu} > \text{kupoi}$.

oa ($< o$ accentuat) trece în o : $\text{broatec} > \text{botrak}$; $\text{coardă} > \text{korda}$. Forma $\text{foienfir} < \text{foaie-in-fir}$ ar putea veni direct din forma dialectală foianfir .

În cuvintele nouă $oa > oa$: $\text{soartă} > \text{soarta}$.

u accentuat trece în o : $\text{butură} > \text{bótura}$; $\text{ciură} > \text{\c{c}ótura}$ (rar și cétura); $\text{flură} > \text{flótura}$ însă și flútura . Neaccentuat: $\text{culastră} > \text{kolástra}$; $\text{custură} < \text{kostúra}$.

În consonantism.

f urmat de u trece în v, h, u . Aceasta este o particularitate a dialectelor bulgare¹: $\text{furcă} > \text{furka, vurka, hurka, urka}$; $\text{furnu} > \text{furna, vurna, hurna}$.

r a trecut prin disimilare în l : turtulica (însă și turturica) $< \text{turtură}$ și suf. $-\text{ica}$; $\text{kolastra} < \text{corastră}$. Aceasta din urmă s'ar putea deriva și direct din culastră .

l a trecut în r numai în $\text{destul} > \text{destur}$; $l > n$ numai în $\text{vultur} > \text{vuntur}$; (cf. și $\text{mandzara: muldzarā}$).

h în hiat avem în $\text{buh z ir} < \text{buăr}$.

Sincopă arată formele: $\text{\c{c}otra} < \text{\c{c}otura} < \text{\c{c}utura} < \text{ciură}$; $\text{vistrija} < \text{vistierie}$.

Schimbare de accent avem în: $\text{flori\c{c}ik'a} > \text{floricica}$, $\text{kápuš} < \text{căpușă}$, poate după kzrleš , cu același înțeles.

6. Termeni bisericești și cuvinte care țin de acești termeni.

altár. Altar; „locul de dinainte, în biserică, care este mai înalt și îngrădit”. Gerov. Există și forma **valtar**. Pančev. Derivat: **altáren**, adj. Miladinov.

Din *altar* (iat. *altarium*). Cuvântul nu poate fi de origine latină, deoarece ar fi trebuit să avem *oltar*. Această formă, de

fapt, există ca termen popular; ea a pătruns și în limba română, alături de *altar*. Romansky (Jahresb. XV, 123), ocupându-se de forma *oltar*, presupune că *altar* din bulgărește ar veni din alb. *attar* (< ital. *altare*), alături de forma veche *tter* (< lat. *altarium*), sprijinindu-se pe faptul că ea s'ar întrebuița numai în Strunga (de lângă Ohrida). Se înțelege că *altar* va fi existând și în Strunga, însă întrebuițarea lui este mult mai întinsă. El se găsește și în regiunea Plevnei supt forma *valtar* = oltar (Sbornik, VIII, 279). Mie îmi este cunoscută din Macedonia; dicționarele Gerov și Miladinov nu o înregistrează ca o formă rară; iar prezența ei și în paleoslavă *алтарь* (Miklosich, Paleosl. 5) dovedește până la evidență, mai întâiu, că cuvântul este vechiu în limba bulgară, al doilea, că în nici un caz Bulgarii nu-l puteau primi de la Albanezi, căci pe vremea când *алтарь* există în paleoslavă, Albanezii nu primiseră încă pe *altare* de la Italiani, pentru ca mai pe urmă să-l dea Bulgarilor supt forma albaneză. În cazul acesta, *altar* nu putea pătrunde în bulgărește încă din epoca veche slavă decât sau din grecește sau din românește. Din grecește nu se putea, deoarece *ἄλτάρη*, *ἄλτάριον*, „Altar“, *ἄλτάρᾱκι*, „kleiner Altar“ (G. Meyer, Ngr. St IV, 8), este un împrumut nou din ital. *altare*, care, după Ducange, a pătruns abia prin sec. XV. De aci urmează că singurul izvor pentru cuvântul bulgar este limba română. De fapt, și găsim în această limbă forma *altar* care a trebuit să se introducă în limba slavă din Balcani, după perioada romană, alături de *oltar* (vsl. *олтарь*). Chiar dacă *altar* ar lipsi astăzi, din limba română, din prezența lui la Bulgari încă din epoca paleoslavă — de unde a trecut și la Ruși prin mijlocirea literaturii bisericești (Vasmer, *Greko-Sl. etjudi*, p. 29), noi trebuie să deducem că cuvântul ar fi trebuit să existe în limba română, deoarece Bulgarii, după cum am arătat mai sus, nu l-ar fi putut primi, supt forma care există, decât numai de la Români.

kračún. „Așa se cheamă în unele regiuni ziua de 8 Iunie, iar alții [numesc] o zi din preajma colindelor. În această zi toți oamenii caută să se deștepte din somn înainte de răsăritul soarelui, căci dacă îi apucă soarele încă în așternut, atunci ei devin ologi, li se paralizează picioarele. Tot așa și vitele trebuie să fie scoase la păscut înainte de răsăritul soarelui, căci se îmbolnă-

vesc și ele, dacă vor fi scoase după aceasta. Tot în această zi se împodobesc ușile și ferestrele cu verdeață, iar fetele ies prin livezi, își împletesc cununi de flori, pe care le poartă pe cap în timpul zilei. Ele se mai încing și cu legături împletite din scaiu, pentru ca tinerii care le văd, să se lipească de ele“ (Gerov). *Cračon ein Tag um Weihnachten; in anderen Gegenden „der 8 Juni, der Teodorstag“* (Berneker, SĖW., p. 604). Derivat **kračūnec** cu același înțeles ca și „kračun“ (Gerov); **kračunjasvam** și **kračunjasuvam** vb. (refl.) a se paraliza mai ales de picioare, a se îmbolnăvi în ziua de „kračun“; **kračunasvânie** subst. abstract.

Din *crăciun* (lat. *calatio*, *-onem*, Papahagi, Conv. Lit. XXXVII, 670—672). Cuvântul este atestat și pentru paleoslavă *кpaчoун*, pe care Miklosich în *Die Christliche Terminologie der Slaven*, p. 23, îl consideră ca un împrumut: „den entlehnten Namen scheint auch Kračun beigezählt werden zu müssen“ (vezi și *Paleosl.*, 310). Dintre popoarele Slave, în afară de Bulgari, cuvântul mai există la Ruteni: *kračūn* (forma normală) și *kerečun*, *krečun*; *gerečūn*, *grečūn* (forme dialectele) cu înțelesul: o pâine care se coace în ajunul Crăciunului (24 Decembrie st. vechiu). La Huțuli și la Rutenii din Maramureș însemnează sărbătoarea Crăciunului, Crăciunul nostru; la Slovaci: *kračun*, „Crăciun“. Alături de această formă, mai există și *kračun* (cu *n* pentru *n*), supt influența formei ung. *karácsony*. Numai la Ruși cuvântul, are, pentru timpurile mai vechi, un înțeles care nu-i pe deplin lămurit. În vechea rusă *koročun* însemnează o anumită dată fără să fie lămurită mai de aproape ... *otъ gospožina dni do Koročuna* (de la 15 August până la Crăciun?) într'o cronică din anul 1144. Astăzi *karáčun*, *koročun* are înțelesul mai mult dedus: „solstițiul de iarnă, Sfântul Spiridon, 12 Decembrie“, dar și înțelesul propriu; „moarte, moarte neașteptată în floarea vârstei; duh rău care scurtează viața“, pe care Miklosich (*o. c.*) le explică printr'o întocmire a sărbătorii creștine cu una păgână. După Vasmer (*Greko-slav. etjudi*, p. 10) forma rusă *koročun* (*karáčun*) ar putea reprezenta forma românească mai veche **cărăciune* din lat. *calationem*. S-ar putea însă, după Berneker (*o. c.*) să avem a face cu același fenomen ca în *torot*: *trat*. La Sârbi cuvântul este cunoscut numai ca nume propriu de persoană *Kračun* care, ținând seama de documentele în care este atestat, nu reprezintă numele

unui Român, ci al unui Sârb: *Kladovski knez Kračun*; de asemenea există și un nume de loc. *Kracunište*, atestat pentru sec. XV. Rje c n i k. De la Slavi cuvântul a trecut la Unguri: *karácson*, *karácsony* „Weihnachten, Christfest“. Pentru etimologia cuvântului românesc, mai vezi Dens. Hlr. I, 262, nota; iar pentru încercările de a se explica forma slavă din limba slavă, vezi toată bibliografia la Berneker.

drákulu. Se găsește atestat la Miklosich (*Paleosl.*, 397): *Poidě na drakulu* (ΠΟΙΔΕ ΝΑ ΔΡΑΚΟΥΛΟΥ) extras din Th. Buslaev, *Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-russkago jazykov*, Moskva, 1861. Lipsindu-mi lucrarea lui Buslaev, n'am putut controla textul din care a fost extras citatul de mai sus. Totuși, din context, reiese că este vorba de forma românească articulată *draculu*, ca apelativ sau chiar ca nume propriu, în felul numelor proprii românești terminate în *-ul*, care se găsesc în documentele slave.

rusálja. După epoca în care se ține sărbătoarea Rusaliilor, la Bulgari, cuvântul are două înțelesuri deosebite: 1. (la Bulgarii din regat și mai ales la cei din miază-noapte) Săptămâna Rusaliilor; die Pfingstwoche; Pfingsten. Jocurile ce se obișnuiesc cu prilejul acestei sărbători, se fac în săptămâna dinaintea Rusaliilor. Această săptămână se și numește *rusalska nedělja*, iar tinerii care joacă **rusalci** (plur. de la *rusalec*) sau cu cuvântul românesc *kalușar* (despre care vezi mai jos). Deoarece Rusaliile cad de multe ori și în luna Iunie, *rusalski mēsec* însemnează la Bulgari luna Iunie. 2. (la Bulgarii din Macedonia și, în special, la cei din regiunea J-nidže-Vardar și Kukuš, aproape de regiunea unde locuiesc Românii noștri din Meglen, în partea de miază-noapte a Salonicului), sărbătorile Rusaliilor însoțite de jocuri, care țin din ziua Crăciunului până în 6 Ianuarie. În acest interval cete de tineri: *rusalski družini*, în număr mult mai mare (de la 20—60 de inși) decât acelea din săptămâna Rusaliilor, propriu zis, aleargă din sat în sat, conduse de câte un „chese-giu“ care conduce jocurile, și un „baltagiu“, care comandă. Toți sânt îmbrăcați în haine nouă, și fiecare poartă câte o sabie, afară de „baltagiul“, care poartă o secure în mână. În timp de 12 zile, cât țin jocurile, ei nu vorbesc între ei, afară de cei doi conducători, decât numai seara. Joacă fiecare aparte cu sabia ridicată observând, la joc, ca și călușarii noștri, să nu calce pe

urmele altui jucător. Înainte de a ajunge într'un sat, trimit o călăuză de anunț a sosirea lor, pentru ca în drum să nu se întâlnească cu alți jucători. Dacă se întâlnesc, se încinge bătaie, în care, de cele mai multe ori se întâmplă și omor. Ei strâng de la fiecare casă bani și tot felul de daruri, pe care le dau la biserică, (Arnaudoff, *o. c.*, p. 31 și urm.). Și la Bulgarii din Macedonia ca și la cei din regat săptămâna în care se țin aceste sărbători se cheamă *rusalska nedelja*.

În afară de aceste două înțelesuri, la Bulgari, cuvântul, supt forma **rusalki** (plur. de la *rusalka*), mai însemnează „samodivă” sau „nimfă”. El corespunde, ca sens, întru toate „Rusaliilor” noastre cunoscute și supt numele eufemiste: Ielele, Dânsule, Frumoașele, Maestrele, Vântoașele, Zburătoarele etc., iar la Aromâni Albile. În Bulgaria există nume de localități: *Rusaliite* sau *Rusalski-te Grobišta*, unde, după credința poporului, samodivele joacă în timpul nopții (Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92).

Cuvântul există și în paleoslavă: **рѹсални**, atestat la Miklosich (*Paleos*. 405). În afară de aceasta el există și la ceilalți Slavi din apropierea Românilor, anume la Ruși: *rusal'ja nedelja* sau *rusal'naja* sau *rusalka*, toate cu înțelesul „Woche vor Pfingsten, die Rusalienwoche”; la Ruteni avem *rusal'i* aproape cu aceleași înțelesuri ca și în limba română: 1. Pfingsten 2. Fest mit Spiel und Reigen am ersten Tage der Petrifasten. (Żelechowski, *Rutenisch—Deutsches Wörterbuch*). Și la unii și la alții, alături de aceste înțelesuri mai avem și forma *Rusalki* „Wasser-, Wald-, und Feldnymphen” întocmai ca la Bulgari; la Sârbi: *rusalje* „duhovi, troice” (Caradžić). În afară de aceasta, în regiunea din spre Piroț, aproape de frontiera bulgărească avem *rusalnica* „die Woche vor Pfingsten” și tot așa la Sârbii din Macedonia (partea de miază-noapte) *rusalna nedelja* „die Woche vor Pfingsten bis zum Tage vor Petrifasten”. Toate aceste forme poate să fie introduse prin populațiunea bulgărească, care, după cum se știe, se prezintă amestecată cu Sârbii în acele regiuni. La Slavii catolici din Ragusa avem *rusalje* „Pfingsten”, iar în Bocche di Cattaro *rusalji* cu același înțeles; la Cecho-Slovaci: *rusadla* neutru pl., alături de *rusadli* și *rusadljé*; la Sloveni: *risalček*, *risalšček* și *rusalščak*, numele lunii Maiu (Mathias Murko, *Das*

În ce privește originea acestui cuvânt în paleoslavă, după Șafarik (Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, 104; *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92), Miklosich a fost acela care, în studiul său *Die Rusalien* (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Ac. d. Wiss. în Viena. Vol. 46, p. 386—405), a arătat legătura lui cu *Rosalia* de la Romani, prin forma bizantină *ροσαλία*. După el, W. Tomaschek, în cunoscutul studiu *Ueber Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm* (*ibid.*, vol. 60, p. 351—404), a adus alte lămuriri cu privire la locul de origine a sărbătorilor legate de acest nume, arătând, în același timp, continuarea acestor sărbători, în Tracia, încă în sec. XII și XIII. După expunerile lui Miklosich, cuvântul paleoslav nu mai putea fi derivat din limba latină, din cauza păstrării lui *s* intervocalic. După cum *rosa* latin dăduse *ruža*, tot așa și *rosalia* ar fi trebuit să dea *ružalja*¹. În cazul acesta, s'a admis că formele acestei sărbători care se găsesc la Slavii catolici sânt de origine română, iar paleoslavul *рoуcaлннa*, din care derivă toate formele Slavilor ortodocși (Ruși, Ruteni, Bulgari, Sârbi) precum și forma din dialectul dacoromân, e de origine mediogrească, din *ροσαλία* (Murko, *o. c.* 143).

¹ Referitor la aceasta, reamintesc aici faptul că la Bulgaria din Macedonia, unde sărbătoarea Rusaliilor se ține într'oa altă epocă a anului (după Crăciun) și într'alt chip, cum am văzut la începutul acestui articol, în regiunea dintre Vodena și Kastoria se pîn un fel de Rusalii la 31 Decembrie și 1 Ianuarie. Pe această sărbătoare locuitori bulgari din acele părți o cheamă *Eška*: în den bulgarischen Dörfern in der Umgebung von Vodena und Kastoria wird am 31. December und 1. Januar das Fest *Eschka*, das dem Kuckerbrauche ähnlich ist, gefeiert (Arnaudoff, *o. c.* 29). Persoanele care iau parte la peiercerile acestei sărbători se numesc *eškari*: „Am Morgen des 31. Decemnoer verkleiden sie sich und verteilen sich in Gruppen von 15—20 Personen, an denen auch Männer „*Eschkari*“ genannt, und einige Jungfrauen teilnehmen“ (*id.*, *ib.* 30). Originea cuvântului *eška* nu este data de Miklosich în SEW și ea nu se găsește nici la Berneker. Întrucât această sărbătoare nu se deosebește prea mult, după cum aceasta se poate vedea în lucrarea lui Arnaudoff, de Rusalii, cred că *eška* Bulgarilor din Macedonia derivă direct din lat *esca*, -ae cu înțelesul de „Speise“ adică mâncarea gătită, cum este atestiat la Georges, care se împărțeă ca ofrandă la mormintele morșilor în anumite zile ale anului. Se vede că, în afară de Italia, unde acest obicei era foarte răspândit, el există aiături sau împreună cu *rosalia* și în Peninsula Balcanică. Iată ce ne spune celebrul arheolog francez care a cunoscut și pe Aromâni (cf. *Mont Olympe et l'Acarnanie*) Heuze y, ap. Miklosich, *Die Christliche Terminologie der slav. Sprachen*, p. 26: „L'usage de manger à certains jours auprès des tombeaux et d'y répandre des roses n'était pas une coutume refermée dans la Thrace. Nous retrouvons sous différents points de l'Italie la fête mortuaire des roses, sous ce nom des *rosalia* et sous celui de *dies rosationis*; les offrandes déposées sur le tombeau sont désignées par des mots *escae* et *rosae*, *rosales*, *propinatio per rosam*“

Ne oprim puțin la forma paleoslavă, căci aceasta ne interesează pentru dovedirea originii ei românești. Din studiile publicate până acum privitor la aceste sărbători, reiese că, după Campania, unde se sărbătorește zeița Flora, a doua lor patrie în orientul apropiat a fost Peninsula Balcanică. În această Peninsulă, *rosalia* Romanilor s'a păstrat încă până astăzi la urmașii coloniștilor romani ajunși Aromâni, atât ca nume: *Arusal'a*, *Arusal'e* (cu prefacerile suferite după toate normele de dezvoltare a elementului latin moștenit), cât și ca sărbătoare a „Pogoririi Duhului Sfânt” în locul lui πεντηχοστή (sărbătoarea cincizecimii), cu toate obiceiurile care încă din timpul coloniilor romane erau legate de aceste sărbători. Intr'adevăr, prin *Arusal'e*, la Aromâni se înțeleg cele trei zile: Sâmbăta, Duminica și Lunea din sărbătoarea Cincizecimii. Cu două trei zile înainte se fac pregătirile pentru această mare sărbătoare. Sâmbătă dimineața toată lumea merge la biserică, și de acolo la cimitir, unde se aduc în primul rând trandafiri, după aceea tot felul de mâncări și, ca prăjitură, *lăptucă*, vechea *lactuca*, care nu trebuie să lipsească în această zi de la nici un mormânt. După ce se înconjoară mormintele cu flori, iar deasupra lor, pe lespedea care le acoperă, se pun mâncările cu coliva, vine preotul și face rugăciunile obicinuite și apoi fiecare familie începe să împartă de pomană, dând împreună cu coliva, lăptuca și mâncările aduse, și câte o ulcică. În afară de această sărbătoare, cuvântul *Arusal'e* la Aromâni nu mai însemnează nimic. Înțelesul de nimfă nu-l are nicăieri. Iar zânele sau nimfele, cunoscute supt numele de *Albile*, n'au nici o legătură cu această sărbătoare. Numai la Meglenoromâni *Rusalii* însemnează, ca la Bulgarii din Ienidze-Vardar, despre care am vorbit mai sus, un fel de călușari care, din ziua de Crăciun până la 6 Ianuarie, colindă prin satele din apropiere, din casă în casă, îmbrăcați în haine de sărbătoare și jucând, spre a strânge daruri pe care apoi le aduc la biserică. În afară de Aromâni și Meglenoromâni, cuvântul *rosalia* se mai continuă încă până astăzi la Albanezi, supt forma *ršaje*, cu același înțeles ca la Aromâni: Pfingsten (G. Meyer, EWA. 369). Și la Albanezi lipsește înțelesul de nimfă pe care îl întâlnim la Dacoromâni și la Slavi.

Din cele arătate până aici, reiese că *rosalia* romană, ca sărbătoare consacrată pentru cultul morților, se păstrează încă

până astăzi la elementul roman din Peninsula Balcanică, prin care s'a introdus și la celelalte popoare slave. Ea lipsește numai la Greci. Aceștia au pe vechiul *πεντηκοστή*. Făcând această constatare ne întrebăm, cum se poate ca Slavii (înțeleg pe Paleoslavi) să fi împrumutat de la Mediogreci un cuvânt, din care nici o urmă n'a mai rămas la Grecii de astăzi? Dacă ar fi fost un cuvânt care ar fi ținut de terminologia militară, am fi putut crede că, cu încetarea influenței latine care s'a exersat cu atâta putere în epoca bizantină, a dispărut și cuvântul. Fiind vorba însă de un termen religios, de care s'au legat atâtea tradiții păgâne, el ar fi putut supraviețui și la Grecii de astăzi, dacă nu ca nume de sărbătoare, pentru care *πεντηκοστή* eră prea înrădăcinat prin biserică ca să fi putut fi înlocuit printr'o formă romană. dar cel puțin ca denumire pentru unele obiceiuri legate de aceste sărbători, așa cum îl avem astăzi la Slavi, alături de „duchov den“.

Dar admitând că cuvântul a existat în mediogreacă și pe urmă s'a pierdut, se naște o altă întrebare cu privire la partea lui formală. Un cuvânt latin ca *rosalia*, pentru care adevărata traducere greacă eră *ἡ ἡμέρα των ῥόδων* (*dies rosarum*), ar fi trebuit să dea în mediogreacă *ροσάλια* — cu *o* păstrat — nu *ρουσάλια*, cu *o* trecut în *u*. În alt loc din această lucrare am vorbit despre vechimea acestei particularități în limba greacă. Ea nu trece peste secolul al XVI-lea. Cele dintâiu cuvinte (vreo patru la număr) în care se ivește această slăbire a lui *o* în *u* și *e* în *i* se găsesc în traducerea Pentateuchului hebraic din anul 1547. Ceva mai mult, chiar în acele puține cuvinte înlocuirea vocalelor a fost explicată de către Hesseling, nu ca o slăbire, ci mai mult prin analogie cu alte forme¹. Dar, în fine, admitând această epocă (sec. XVI), când *o* grecesc, în poziție neaccentuată, a trecut în *u*, ne întrebăm, cum rămâne cu trecerea lui *o* în *u* din *rosalia*: *ῥουσάλια*, care este atestată cu câteva veacuri înainte de secolul XVI? N'ar fi trebuit să avem *ροσάλια*? Dacă da, atunci, cum s'ar putea explica acel *u* (*ου*) pentru *o*? După mine explicația n'ar putea fi alta decât aceea că cuvântul *ῥουσάλια* relevat de atâtea ori de scriitorii greci, nu eră cuvânt grecesc, ci o simplă denumire a unei sărbători luate de la populațiunile din Peninsula Balcanică, în limba cărora *o* în pozi-

¹ P. Kretschmer, *Der heilige Iohanne Dialekt*, 1905, p. 10.

ție neaccentuată treceă în *u*. Aceste populațiuni erau sau Români sau Albanezii. De la Albanezi nu puteă trece cuvântul nici la Slavi, nici la Bizantini, din cauza lui *s* trecut în *š*. Singura limba în care *o* treceă în *u*, și *rosalia* ajungeă *rusal'ă*, eră limba română din Balcani. Forma română a pătruns de cu vreme la Slavii balcanici, de la care, prin biserică, a ajuns la ceilalți Slavi. Revenind la Bizantini, noi trebuie să admitem, după cum am spus mai sus, că scriitorii acestora l-au înregistrat așa cum l-au auzit la elementul românesc din Balcani sau la Slavi, cu care se ocupau mai de aproape și pe care îi cunoșteau mai bine. Când Teodor Balsamon de pe la sfârșitul sec XII sau Dimitrie Chomatianos, episcopul bulgar din Ohrida¹, ne vorbesc despre rusalii la populațiunea rurală a Romeilor din Tracia, trebuie să înțelegem rusaliile acelor populațiuni, nu pe cele grecești, care nu erau cunoscute cu acest nume la Greci. Și cum că într'adevăr așa este, aceasta se poate vedea și din faptul că, ori decâte ori apare *ῥουσάλια* în literatura greacă, cuvântul nu are înțelesul de „Pfungsten”, adică de sărbătoarea Rusaliilor, propriu zis, ci numai de sărbârile sau mai bine zis datinele care se țineau în săptămâna dinainte de Rusalii. În privința aceasta este interesant să ascultăm concluziunile la care ajunge Miklosich după ce înșiră toate formele slave legate cu *rosalia* transmisă la Bizantini supt forma *ῥουσάλια*. „Diesen Ausdrücken liegt griech. *ῥουσάλια*, das mit lat. *rosalia* identisch ist, zu grunde. Es bezeichnete, wie pascha rosata, pascha rosarum, Pfungsten: das wir es in dieser Bedeutung in den griechischen Quellen nicht nachweisen können, sondern nur in der eines von der ländlichen Bevölkerung τα λεγόμενα *ῥουσάλια* ἀπο κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα wohl um die Zeit der Pfungsten, begangenen Festes, hat wahrscheinlich in der Abneigung der Kirche vor volkstümlichen, meist mit heidnischen Gebräuchen zusammenhängenden Benennungen der Feste seinen Grund, eine Abneigung, die dieser Terminologie zwar die Aufnahme in der Literatur, nicht aber die Verbreitung verwehren konnte (Miklosich, *Die Christ. Term.*, p. 25) Din toate acestea rezultă că oricât de multă aversiune (Abneigung) ar fi avut biserică pentru sărbătorile legate de tradițiuni populare de origine pagână, ea n'ar fi lăsat neînsem-

¹ Citați de Miklosich și Tomashek în lucrările amintite.

nat înțelesul propriu al unui cuvânt, cum există la popoarele din Peninsula Balcanică, dacă cuvântul însuși ar fi trăit ca atare în limba populațiunii grecești.

În ce privește forma dacoromână *rusalii* în loc de **rusaie*, cum ar fi trebuit să avem, în cazul când s'ar fi moștenit până azi supt forma latină, dacă n'am vrea să admitem cu d. S. Pușcariu că ar veni din *rosaria*, așa cum se numeau rusaliile în Capua (V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoromân*, p. 112), în care *r > l* s'ar explica prin disimulare (*Dacoromania* I, p. 438), ar trebui să credem că cuvântul latin, comun tuturor Românilor, s'a pierdut, supt presiunea formei slave, care avea și înțelesul de „nimfă“, așa cum se întâlnește în toate limbile slavice, despre care am vorbit mai sus. Vezi despre aceasta și articolele d. Popa-Liseanu (*Urme de sărbători păgânești*, publicat în *Conv. lit.*, 597—606 și 673—686), lucrarea d. V. Pârvan, citată mai sus, și, în legătură cu călușarii, studiul d. Romul Vuia (*Originea jocului de Călușari*, publicat în *Dacoromania* II, p. 215—254). Pentru originea greco-romană a formei slave *rusaliije* vezi Bartoli, *Riflessi slavi*, p. 36.

kaluș. Se întâlnește în legătură cu obiceiurile de la jocul călușarilor și numai în expresia; *hai na kaluș! taka kazvat kalușari, koga podvrzgat bolen nagore* (hai la căluș! așa spun călușarii, când îi fac vânt în sus bolnavului legănându-l). Gerov. Wenn sie [Kaluschari] ein paar Minuten „auf dem Platze“ getanzt haben, fassen sie die Enden des Teppichs, auf dem der Kranke liegt, und wippen ihn mit dem Rufe: „Geh zum Kalusch“ in die Höhe. Cf. Arnaudoff (*Die bulg. Festbräuche*, p. 62).

Din *căluș*.

kalușár. O ceată de șapte sau unsprezece inși, care își au organizația sau rânduiala lor specială și care se duc înainte de Dumineca Rusaliilor să petreacă și să vindece pe bolnavi; se mai numesc și *rusalii*. Gerov. Corespunde cuvântului românesc *călușar* și se identifică aproape întru toate cu el, ca obiceiuri. Während der Russalien ziehen in Nordbulgarien die sogenannten Russalzi oder *Kaluschari* umher; sie heilen die Kranken, denen Kräuter, Gebete und Besprechungen nichts geholfen haben, und von denen man sagt, sie hätten die Elfen — oder Feenkrankheit (Arnaudoff, *Die bulg. Festbräuche*, p. 60). Derivat: **kalușarski, -ska -sko** adj. care ține de kalușar, în felul kalușarului.

Din *călușari* (derivat din *căluș*).

fiorička. Se păstrează la Bulgari în legătură cu obiceiul „călușarilor“ cu două înțelesuri: 1. Numele unui cântec al samovilelor sau samodivelor pe care călușarii îl cântă din gură și din instrumente (edna samodivska pësen kojato pejat i sfirat kalușari) Gerov. *Nun erst gibt de Wataf das Zeichen zur eigentlichen Russalenmelodie, der „Floritschika“* Arnaudoff, o. c., p. 62). 2. Numele horei care se joacă de către „kalușari“ împrejurul bolnavului adus spre vindecare, după melodia cântecului cu același nume. *Beim Tanze um den Kranken herum wird der besondere Tanz „Floritschika“ getanzt. Während der ganzen Zeit darf niemand ausser dem Wataf sprechen.* (Arnaudoff, *ib.*, p. 61).

Din *floricică* (dimin. de la *floare*). Cuvântul are la noi și înțelesul de „numele unei hore țărănești“ atestat la Pamfile (*Jocuri de copii* II, p. 283) și Sevastos (*Nunta la Români*, p. 281). Cu această însemnare cuvântul este dat și în Răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu pentru mai multe comune din județele Buzău și Dâmbovița (cf. Pușcariu, *Dicț. Limb. Române*).

Vatáf. În legătură cu jocul călușerilor. Capul, șeful călușerilor (glava, voivoda na kalușari). Gerov. Se mai numește și supt formele **vatafiu** cu același înțeles; **vatah** (în regiunea din Samocov) meșterul-șef la o turnătorie (nai-glavnja maistor vx vidnja). Sbornik XV., p. 227. Werkführer, (einer Giesserei) Weigand, *Bulg. Wb.*

Din *vataf*, cu înțelesul fundamental din viața pastorală „cioban care păzește stâna“, după aceea „mai marele peste o turmă“ (Hasdeu, *Chestionar*, IX 281) și de aici apoi înțelesul vechiu „căpetenie peste oștire“. În română cuvântul are mai multe variante, între care și forma primitivă *vatah* atestată în scrierile cele mai vechi. *Acesta clemă-se vatahul* (Codicele Voron., 72). *E vatahul și ceea eră cu nusul* (Tetraevanghelul, 1574). *Predea-vatah* (a. 1608 ap. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I, 168). *Un vatah cuvântă și zise* (Varlaam, *Carte român. de învăț.*, 62₂). Aceasta dovedește că originea cuvântului, în limba română, este mai veche decât primele începuturi de influență turcă, pentru că el să fi putut veni direct din turc. *vattas* „păstor, cioban“ (J. W. Redhouse, *Turk. engl. Lex.* 2140). Pare mai probabil că cuvântul va fi ajuns la noi prin Tătari, în care limbă, în afară de înțelesul „adunare, grămadă de pescari pe țărmul mării Caspice“ tre-

bue să fi avut și pe acela întrebuițat în Terminologia pastorală la Turci și la noi. De la păstorii români cuvântul a trecut la Ruteni: *vatáh* „Oberhirt“, *vataha* „turmă“ la Poloni, *watah* id. (Miklosich, *Wanderungen*, 20). Vezi mai departe Miklosich EWS. supt *v a t a g a* și Șăineanu, *Influența orient.*, s. *v ă t a f*. La Poloni și Ruși cuvântul poate fi un împrumut din ruteană din care cauză nici nu este menționat în studiul lui St. Wędikiewicz din *Mitteil. d. rum. Inst.*, p. 262—292.

Dealtfel, cum că cuvântul nu poate fi de origine turcă la Români, aceasta se vede și din faptul că el nu-i de loc răspândit la popoarele din Peninsula Balcanică. Sârbii și Grecii nu-l au; de asemenea nici Albanezii. La Bulgarii din Macedonia nu este cunoscut. Gerov îl dă numai pentru regat cu singurul înțeles de „vătaful călușerilor“. Cu acest înțeles se vede cât colo că cuvântul este împrumutat din limba română, împreună cu toate celelalte cuvinte referitoare la acest joc: *ka lu ș*, *ka lu ș ar*, *fl ori č i ka* și chiar cu însuși jocul care n'are asemănare cu jocurile similare ce se obicinuesc la Bulgarii din Macedonia la sărbătorile Crăciunului.

Weigand, fără să țină seamă de toate acestea, în studiul său *Zur Terminologie der Molkerei*, publicat în *Jahresb.*, XVI, p. 213 și urm., tratând despre originea cuvintelor românești referitoare la stână, derivă cuvântul românesc *vătaf*, despre a cărui vechime la noi s'a vorbit mai sus, din bulgărește, pentru singurul motiv că vorba românească se găsește și la Bulgari, neținând seamă, bine înțeles că chiar după Gerov, autorul dicționarului bulgăresc cel mai mare și cel mai bogat în material, cuvântul *vataf* bulgăresc n'are decât înțelesul din jocul călușerilor împrumutat de la Români. Și ca să dea un caracter și mai bulgăresc, Weigand mai adaogă că cuvântul, putând fi de origine tătară, ar fi putut veni în Balcan prin mijlocire turcească. Noi însă am arătat mai sus că în Balcani cuvântul nu există decât la Bulgari, care l-au luat de la Români. Dacă într'adevăr Turcii ar fi fost mijlocitorii acestui termen, atunci se înțelege că el s'ar fi găsit și la Greci, Sârbi, Albanezi și Aromâni. Acestia însă nu l-au Această constatare precum și prezența cuvântului la Dacoromâni în cele mai vechi scrieri literare — ceea ce probează că în graiul popular eră și mai vechiu — dovedesc până la evidență că origina lui tătară, recunoscută de Miklosich, este sursa

directă pentru limba română, și că din această limbă cuvântul a trecut pe de o parte la Bulgari, iar pe de alta la Ruteni.

pomána (Atestat la Cankof, *Bulg. Sprache*, p. 192). Pomană ce se dă la morți. Cuvântul este dat și de Miklosich: *pomana*, Todtenmahl, Almosen (SEW., 188). Dicționarele Gerov, Miladinov etc. nu-l dau.

Din *pomană* (pls. *помѣны*). În limba română cuvântul însemnează „pomenire“ (*S'au stins pomana ta de pe pământ*, Biblia de la 1688, p. 364); „milostenie pentru sufletele morților“, în unele părți și „masa ce se dă după înmormântarea mortului“ (Hașdeu, *Chestionar* II, p. 149). Cu aceste două înțelesuri din urmă cuvântul se păstrează nu numai la Bulgari, dar și la Sârbi (în Kraina) *pomana*, Todtenmahl im Hause (*Srpski etn. Zbornik*, VII, 96); la Ruteni *pomana* are și înțelesul 1. din limba română: „Andenken, Erinnerung“, alături de „Totenfeier“, după aceea „pomană la morți“, un fel de pâine albă care se dă de pomană. Cu acest din urmă înțeles cuvântul există și în română: „un fel de colaci“ (Marian, *Nașterea*, p. 293). Forma ruteană este înregistrată și la Miklosich (*ib.* 188). De asemenea, cuvântul există și la Huțulii din Galiția. La aceștia, în ziua de Sf. Dumitru, se împarte pâine *na pomanu* „în amintirea morților“.

Atât la Bulgari cât și la ceilalți Slavi cuvântul este de origine română, introdus cu alte obiceiuri românești din ziua morților. Cauza pentru care el nu poate fi considerat ca un cuvânt moștenit, este mai întâiu trecerea lui **Ѡ** în *a*, care nu se poate justifica nici pentru dialectele bulgare răsăritene, în care **Ѡ** în poziție tare se pronunță ca diftong (*ea*), sau cel mult *a* cu un element palatal înainte redat cu 'a (cf. Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 158), însă în nici un caz *a*. Această pronunțare există numai în limba română (dialectul dacoromân), când *ea* urmează după o labială în poziție tare.

7. Termeni pastorali.

bârzav,- a, -o adj. Se spune despre unul „care are peri albi și negri amestecați, cărunț, sur“; de asemenea și despre unul „cărui i-a încărunțit părul, adică i-a albit întru câtva“. Gerov. După Weigand (*Bulg.-deutsch. Wb.* 206) „grau schwarz und weiss meliert“.

Din *barz* -ă (mai vechiu: *barz* -ă păstrat numai la Arde-

mâni¹ cu înțelesul „bălan“). Cuvântul există și la Sârbi: *barzast*, în *koza barzasta* „capră barză“, care nu e nici albă nici pe-striță. Vezi mai pe larg despre acest cuvânt *Dacoromania* II, 679.

batút. Intrebuițat numai dialectal cu înțelesul de „lapte bătut“, „Buttermilch“. *Im noszt batut, sirene i mëlko* (le duc lapte bătut, brânză și lapte) Pančev.

Din [*lapte*] *bătut*, CDDE. 144. Tot ca un termen pastoral derivat din *bate* avem în ruteană *batelev* „Schlägel im Butterfass“. Slovar.

čótura. În limba bulgară are mai multe însemnări: 1°. ploscă de vin (bukla, buklica); 2°. măsurătoare pentru cereale, în special, grâu, cu o capacitate de aproape 30 ocale (mëra za žito, szbirat okolo 30 oki); 3°. un fel de copaie la piuă, în care se pun dimiile (edin vid korito na tepavica); 4°. pisălog (tleček, di-bekz); 5°. tidvã (glava, kratuna), Flaschenkürbis. Se mai aud și variantele: **čétura**, **čútura** și **čótra** (din care în dial. megl. avem **čotrã**). Diminutive: **čéturka**, **čúturica** „Feldflasche“. Gerov, 550.

Din *ciutură* (lat. *cytola*, -am), gr. κύτος, κύτλη Becher, Napf, Schale, din care a rezultat mai întâiu *cotylos* (care a dat în ital. *gottulu* „Weinbecher“) și, prin metateză, **cytola* (Pușcariu, Lat. 1j u kj, 61 și Wb., 382) sau **ciutulus* (Meyer-Lübke, REW., 2290; cf. și 4749). — Prin păstoria Români, cuvântul a fost răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: la Albanezi *čiture* (la Gheghi), „hölzerne Weinflasche“ și *tšotrë* (la Toschi). Acesta reprezintă forma sincopată din *čiture* (vezi bulg. *čotra*). După G. Meyer (EWA., 449, el ar fi din turcește; — la Sârbi *čutura* „drvena ploska za vino i rakiju“ (ploscă de lemn pentru vin și rachiu), e atestată în sec. XVII în dicționarul lui Bjelostijenčev și mai târziu la Karagić cu înțelesul de „vasculum vinarium“. După Rječnik, din care extragem aceste date, forma sârbă ar veni din ital. *ciotola*, ceea ce ar fi cu neputință din cauza lui *l* intervocalic prefăcut în *r*, care ne conduce direct la forma română; — la Sloveni *čutara*, *čotara* cu același înțeles ca în sârbește; — la Ruteni *čutura* „Mundstück der Pfeife“; — la Unguri *csutura* „die Feldflasche“; — la Greci τσιότρα id. De la popoarele balcanice cuvântul a trecut și la Turci *tšotura* „hölzerne Flasche“.

¹ D. Sever Pop îmi comunică însă că în părțile Rodnei se întrebuințează și azi capră barză (= pe-striță) și Barza ca nume de țară.

În ceea ce privește forma alb. *tšutul* „Schädel“, atestată numai la Rada Gerol. precum și derivatul acesteia *tšutulza*, ea vine din ital. *ciotola* (G. Meyer EWA 451).

fășă. „Fășie sau curea lungă de piele tăiată din spinarea vitelor“. Gerov. *Da mu oderem ot gžrba faša* (să-i jupoiu de pe spinare o fășie) ib.

Din *fașă* (lat. *fascia*). Cuvântul se aude numai la Bulgarii din regat; cei din Macedonia nu-l cunosc, de aceea originea lui trebuie căutată mai degrabă în limba română, decât în cea albaneză, în care avem *faše* „Binde, Windel“ (din ital. *fascia*). Cf. G. Meyer, EWA., 100; *Jahresb.* XV, 103. În orice caz, siguranță deplină nu putem avea asupra provenienței lui în limba bulgară, deoarece cuvântul se pronunță la fel în românește ca și în albaneză.

fičor. Se întrebuințează cu două înțelesuri: 1°. Slugă, cirac sau calfă pe lângă baciul la stână (čirak pri bač na bačilo). Gerov. 2°. Numele unui joc copilăresc, (nu „dans popular“ cum dă CDDE., 561) care se joacă cu pietricele pe pământ, după o figură desemnată anume pentru aceasta (igra sž kamčeta vž načertana osobena figura). Se mai numește și *b a b k a*, *g a m a*, *k a p o t*, *p i k o*. (Vezi Gerov s. *b a b k a*).

Din *fecior* (lat. **fetiolus* din *fetus*). Înțelesul 1°. se găsește și în limba română *Șerban Grigorie . . . ca fecior de boltă . . . s'a purtat totdeauna omenește*, N. Iorga, *Studii și Doc.* ap. Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.* Înțelesul 2°. trebuie să se fi dezvoltat în limba bulgară. Trecerea lui *e* în *i* se poate explica, dialectal, din limba română. Cuvântul există și în limba sârbă *fěčor* însă numai ca nume propriu: *Marko Fečor* și este un nume românesc. (Cf. *Dacoromania* I, p. 196) Rječnik; *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 545.

fūrka. Întrebuințat mai mult supt forma **hurka**, cu mai multe înțelesuri: 1°. „Instrument de lemn, cu lână de tors legată de el, care se vâra subsoară de partea stângă“. Cu acest înțeles ea corespunde „furfii de tors“ din limba română. 2°. Cotor sau tuleu de plantă, mai ales de crin (stebлото na kremž): *Běla hurka* (furfă albă) = crin (*lilium candidum*). Din acest înțeles au rezultat și sensurile următoare: 3°. (Nume de plantă) Stânjeni, stânjinei, stânjiņiță, cunoscute și supt numele de crini (*Iris germanica*). 4°. Lumănărică, sau coada-lupului, coada-vacii (*Verbascum*

Thapsus) ca în bulg. *ovčja opaška* pentru *hurka*. Cu acest înțeles avem și *bogorodičina hurka* (furca Maicii-Domnului). 5°. Nemțșori-de-câmp sau buruiană-de-făcut-copii (*Delphinium Consolida*) 6°. Nume de plantă (*Equisetum arvense*). Cu acest înțeles și *samodivska hurka* (*Equisetum maximum*). Se mai aude (deși mai rar) și supt forma **urka**, **vrka**. Derivate: **furkár** (**hurkar**) cel care face sau vinde furci; **furkárka** (**hurkárka**) femeie care face sau vinde furci; *Maika ti selska hurkárka*, *Po sahan brašno zbiráše* (mamă-ta furcărca de țară, Strângea făină în strachină). Lit. Pop. ap. Gerov; **húrkin** (**fúrkin**) adj., în *hurkina posěda*, șezătoare la care fete și muieri se strâng ca să lucreze cu furcile, un fel de „clacă de tors“, care se numește, în Moldova, *furcării* (Pamfile, *Industria casnică*, 10); **furkulica**, **farkulica**, **farkolica** furculiță cu care ne servim la mâncare; **fúrčica** (**hurčica**) dimin.; **húrčilo** o parte a furcii, și anume lemnul lung pe care se leagă lâna de tors. Gerov (vezi *úrčilo*).

Din *furcă*. Miklosich (EWS., 59) ocupându-se cu originea acestui cuvânt, îl derivă direct din lat. *furca*, -am, neținând seamă de înțelesul lui fundamental din limba bulgară „Spinnrocken“ care nu se găsește în limba latină și se întâlnește numai în limba română și limba albaneză (*furke*), în amândouă limbile cu înțelesul dublu de „Heugabel“, sensul fundamental din limba latină, și „Spinnrocken“, înțeles care s'a dezvoltat mai târziu în limba romană din Balcani. Romansky (*Jahresb.* XV, p. 107), care mai întotdeauna ocolește derivația formelor românești în limba bulgară din limba română, neputându-l derivă direct din limba latină, îi trage originea din forma balcano-latină sau, și mai propriu, balcano-romană: *furca*, recunoscând că înțelesul fundamental din limba bulgară de „furcă de tors“ s'a păstrat numai în limba română și limba albaneză. Dar în cazul acesta, când cuvântul bulgar nu mai are nici un înțeles din acelea pe care *furca*, -am le avea în limba latină, ci numai pe acela care s'a dezvoltat mai târziu în limba română, se înțelege că el nu mai poate fi derivat decât din această limbă. Ceva mai mult, după studiul lui D. Marinov asupra terminologiei populare la Bulgari (Sbornik XVIII, 96), între felurile de furci care se întrebuințează la poporul bulgar, lipsește furca prevăzută la capătul de sus al bățului cu două coarne, de o parte și alta. În figurile furcii pe care le reproduce Marinov în studiul său, găsim numai

furca simplă, alcătuită dintr'un băț, cu caierul fixat de o sfoară de partea superioară a bățului, așa cum se vede în Damé (*Terminologia*, p. 349, fig. 5), și furca, în care, în locul coarnelor, se găsește o placă, de cele mai multe ori dintr'o singură bucată cu lemnul furcii, așa cum se poate vedea în modelele de furci pe care le reproduce T. Pamfile (*Industria casnică*, p. 10, fig. 14, 15, 16, 17, 18), însă fără încreștăturile artistice ce se văd pe furcile românești. Din studiul lui Marinov reiese că furca cu coarne nu este cunoscută la Bulgari. Acest fel de furcă ca instrument de tors lână, pe care Românii au numit-o după instrumentul prevăzut cu două coarne pentru întors sau ridicat fânul, există numai la Dacoromâni și, după cât m'am informat, la Istroromâni, Aromâni și Meglenoromâni. La aceștia, dintre felurile de furci, este cunoscută numai furca cu coarne sau cu cruce. Ea se prepară introducându-se la capătul de sus al lemnului furcii, printr'o gaură făcută spre acest scop, un băț mai subțire, care se îndoaie în dreapta și în stânga în felul coarnelor, sau se lasă orizontal în felul crucii. Așadar, trecerea de înțeles de la unealtă de fân la unealtă de tors este proprie numai limbei române. La Bulgari cuvântul a trecut cu înțelesul schimbat din limba română. El n'a putut ajunge în această limbă nici supt forma unui decalc, trecând la forma slavă *vila* „furca de întors fânul“. De aci rezultă că furca, cu acest înțeles strein de limba latină, nu se putea naște numai în limba romană din Balcani, după cum a voit să dovedească Pușchilă (*Furca de tors în Conv. lit.* XLVIII, p. 465—474), spre a arăta trecerea unor elemente românești din sudul Dunării la Românii din Carpați, și aceasta pentru motivul că la Dacoromâni acest instrument supt forma lui originală — purtând două coarne la partea superioară a bățului — se mai găsește în Transilvania, în ținutul Sibiului și al Huniedoarei. În această din urmă localitate, furca are de obicei, coarnele mai mici. Ea se mai găsește, după cum îmi comunică dl R. Vuia, și în ținutul Caraș-Severin, în comuna Var, iar în Țara-românească numai în Gorj, va să zică în dreptul ținutului Huniedoarei. Faptul că acest instrument a existat încă până astăzi în anumite regiuni din Dacia, dovedește până la evidență că la început a fost răspândit peste tot și numai mai târziu coarnele au fost înlocuite cu o placă, așa cum se găsește astăzi de obicei la Dacoromâni și la Bulgari.

De la Români cuvântul a trecut la Greci $\varphi\omicron\upsilon\rho\kappa\alpha$ „Spinnrocken“ (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 46) și „Galgen“ (fr. „gibet, potence“). Nu se știe dacă acest din urmă înțeles este din limba latină sau reprezintă vechiul înțeles din limba română, păstrat astăzi numai în dialectul dacoromân: Mihaiu-Vodă pusesse patru furci mari și mai toate zilele spânzură tâlharii de picioare. (Neculce, *Letopisește*, vol. II, p. 399).

Tot din limba română și nu din limba greacă, cum susține Romansky, a pătruns în bulg. și derivatul *furkulica* (cu variantele citate mai sus). În românește forma *furculiță* a fost derivată din *furcă*, ca *puiculiță* din *puică*, *piuliță* din *pluă* etc. Acest *furculiță* a trecut, probabil prin Aromâni, și la Greci: $\varphi\omicron\upsilon\rho\kappa\omicron\upsilon\lambda\iota\tau\alpha$, $\varphi\omicron\upsilon\rho\kappa\alpha\lambda\iota\tau\alpha$ „Gabel“ și „Spinnrocken“ (Murnu o. c.) precum și la Albanezi, din motivele expuse în studiul meu „Raporturile Albano-române“ (*Dacoromania* II, p. 470). Tot de la Români cuvântul a fost împrumutat și de Unguri *furkoly* „furcoiu“ (CDDE., 693).

fúrna. Cuptor. Se aude și supt formele: **vurna**, **hurna** și **fzrnja**, toate atestate la Gerov și Duvernois. Pentru Orhanié Romansky dă și **furnja**. La Bulgarii din Macedonia singura formă întrebuițată este *furna*. Alături de aceste forme, în Bulgaria (nu în Macedonia), se mai întrebuițează și **furun**, **furuna** cu același înțeles. Derivate: **furnadžija**, meșter care zidește cuptoare și brutar; **furnadžiičja** dimin. de la *furnadžija*; **furnadžiika**, soția brutarului; **furnadžiiskii**, -ska -sko, adj., care ține de brutar, de acela care zidește cuptoarele; **fúrnik**, tot ce iese din cuptor, în special pâne, pită; **fúrnică**, **fúrnička**, toate derivate de la *fúrna*.

Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt este Miklosich (EWS., 59), derivându-l din turc. *furun* „four, fourneau“. Miklosich pleacă de la forma mai nouă din limba bulgară *furunx* și *fúruna* cu aceleași înțeles, considerându-l ca o formă sincopată. După el, G. Meyer (EWA 114) ocupându-se de originea latină a alb. *fur*, gheg. *fur̥e*, admite părerea lui Miklosich pentru formele sudslave: bulg. *furun*, *furna* și sârb. *furuna*, *vruna*. Aceeași etimologie o admite și Berneker (SEW., 286) care pornește tot de la *fúruna*, o formă cu totul necunoscută la Bulgarii din Macedonia, acolo unde influența turcească, în lexic, este foarte puternică. Romansky respinge, cu drept cuvânt, deri-

varea cuvântului din limba turcă, și crede mai de grabă că ar veni din gr. *φούρνος* care și el derivă din lat. *furnus* (G Meyer, *Neugr. St.*, III, 71 și urm.). În același timp el nu exclude posibilitatea derivării cuvântului direct din forma latină, mai ales că din lat. *furnus* au ieșit formele alb. *fuṛ* și *fuṛε*, arom. *furnu* și ngr. *φούρνος*, care a pătruns și la Turci, supt forma *furun*, ceea ce ar fi la fel ca și cum am admite o derivație din limba greacă sau turcă.

Eu cred că, de la început, trebuie să facem o deosebire, ca chestie de origine, între cele două forme fundamentale: *furna* și *furun*. Cea din urmă este nouă de tot. Cea dintâiu este veche și nu poate fi despărțită de forma romană care eră răspândită peste întreaga Peninsulă Balcanică. Aceasta se vede, după cum am arătat mai sus, din existența lui *furnus* atât la Români cât și la Albanezi, la Greci și la Slavi de sud. Continuatorii elementului roman în Balcani nu sânt nici Grecii, nici Sârbii, nici Bulgarii, ci numai Românii și, în special, Aromânii. La aceștia cuvântul să păstrează încă până astăzi: *furnu* ceea ce probează că odată el a fost răspândit la toți Românii. La Dacoromâni, după o comunicare verbală a dlui G. Giuglea, avem *Furnea*, nume de persoană. De la Români cuvântul a trecut la Slavi și, în special, la Bulgari. În ce privește trecerea de gen de la **furnu* cum ar fi trebuit să-l aibă Bulgarii, la *furna*, forma actuală, avem de întâmpinat aceleași greutăți, ori că l-am derivă din gr. *φούρνος*, ori din lat. *furnus*, dacă n'am voi să admitem influența cuvântului bulgăresc de gen feminin *peštъ*, cum propune Romansky (*Jahresb.* XV, 103—104).

géga. v. p. 176.

gúna. Cojoc, *Pomina zimata čemu ti e gunata* (a trecut iarna la ce-ți mai trebuie cojocul). Gerov. Derivat: **gúnica** (dimin.) ib

Din *gună*. Cuvântul lipsește în dialectul dacor. însă există în dialectul arom., ceea ce probează că în timpurile mai vechi eră cunoscut de către toți Românii. În Peninsula Balcanică *guna* este întrebuințată de Greci: *γούνα, γούνα* „Pelz“, *γούνα* „pelisse, fourrure“; de Albanezi: *gunε* „Mantel von Ziegenhaar“ și *gun, zgun* „Kleid bis zu den Knien“; de Sârbo-Croați *guń, guńa, guńina*, care apare încă de prin sec. XIV cu înțelesul cel mai vechiu atestat „vesti svilis, rusticana“. După lămuririle date în Rječnik, un fel de haină neagră de păr, la unii

lungă până la genunchi și cu mâneci (s rukavima i dugačak do niže kljena), la alții scurtă până la brâu (de acestea am văzut și eu purtând Slavii, Sârbi și Bulgari din Macedonia), iar la alții și fără mâneci. În afară de popoarele balcanice cuvântul există și la Sloveni: *gunj*, *gunja* „straiu lănos, lăptos; plocad“; la Ruteni *huńa*, la Ruși *guńa*, la Cehi *houně*, la Poloni *gunia*, la toți, cu înțelesul de straiu lănos, straiu purtat, vechituri“ (cf. Wędkiewicz, *Revue Slavistique*, t. VII, p. 111—132).

Cunoscând extensiunea geografică a cuvântului vedem că, în afară de Români și Albanezi, singurii moștenitori direcți ai elementului roman din Peninsula Balcanică, el se mai găsește și la acele popoare înconjurătoare, cu care păstorii români, în timpul migrațiunii lor în sud și la nord, au venit în atingere din timpurile cele mai vechi. Plecând de la această constatare, localizarea lui în Balcani se explică și din formele serbo-croate, în care nu se vede reflexul lui *ŭ* latin trecut la *o*, cum avem în toate celelalte limbi romanice și mai ales în formele italiene: *gonna*, *gonnella*, de unde putea să treacă la Serbo-Croați.

Acum, în ce privește originea formei bulgare, observăm că ea a fost derivată din limba greacă (Romansky, *Jahresb.* XV, p. 106), pentru că cuvântul este atestat și în bizantină și, în afară de aceasta, mai are și același înțeles de „Pelz“. Se uită însă că înainte de a fi ajuns la Bizantini și peste tot la Grecii de mai târziu, cuvântul eră întrebuițat de Romani, vecinii imediați ai Slavilor, care, în marea lor majoritate fiind păstori, se îmbrăcau cu *gunna* și că acești Romani s’au continuat în Românii și mai ales Aromânii la care cuvântul trăește și astăzi cu înțelesul latin. În afară de aceasta, nici un motiv formal sau semantic nu ne poate determina pe noi ca să-l derivăm din grecește, cum presupune Meyer-Lübke (REW. 3919), deoarece nicăiri, nici măcar în Pind, unde dial. aromân a suferit cea mai mare influență din partea limbei grecești, nu avem *γυνά* (cum ar fi trebuit să se pronunțe dacă ar fi venit din *γούνα*, ca *γυλίε*, *γυμαρ*, *γυραμά* etc.), ci *gună* (cu *g* inițial), așa cum se întâlnește pretutindeni în Basme. Existența cuvântului și la Ruteni, Cehi, Poloni dovedește, mai întâiu că *guna* a existat odată și în dialectul dacoromân, al doilea, că și el eră unul din cuvintele românești călătoare, ca atâtea altele despre care se vorbește în această lucrare, și care cu ciobanii români, s’au răspândit la nordul și sudul românismului carpato-

dunărean. (Vezi despre *gună* și *Dacoromania* I, 520, unde sânt date și citate din dialectul aromân; de asemenea și Berneker (SEW., 363, care dă ca izvor limba latină, fără însă să specifice, mai de aproape, limba romană din care a pătruns în bulgărește și în celelalte limbi slave).

gúša. Este unul dintre cuvintele de origine română care are cele mai multe derivate în limba bulgară. Insemnează 1°. Gât (înțeles întrebuințat mai rar în dialectul dacor., însă foarte des la Aromâni și Megienoromâni) 2°. (la pasări) Umflătura de dinaintea gâtului, în care se strâng alimentele înainte de a trece în stomac. 3°. (la oameni) Bârbia sau partea grasă care atârnă la gât. 4°. Partea superioară a unei încălțăminte (gheată, ghetre, ciorapi) care în bulg. se cheamă *gornigz*, *gorniște*, *vdigz*, 5°. Fus de tors, de pe care nu a fost întrebuințat tot tortul. Gerov. Derivate: **gúšmak** „gât“, *Stignz/ go za gušmaka* (l-a strâns de gât), adică îl zorește cu ceva; **guška** „bârbie“. *Ia si glava povdigni, Po guška da te cěluvz* (ia ridică-ți capul, să te sărut la bârbie) *Lit. Pop.*, „mănată“ adecă cât ar putea cuprinde cineva cu mâna, gălușcă, sarmale“; **gúšlan** (nume de pasăre de baltă, de gărlă, corespunzând atât ca înțeles cât și ca formațiune lui) „gâtlan“ (ardea cinerea). Nu se știe dacă *gušlan* este un decalc după *gâtlan* sau invers. În limba română mai avem și *bâtlan*. Forma *gâtlană* dată de Rădulescu-Codin (*O seamă de cuvinte*, p. 35) cu cele două înțelesuri: „un soi de prun“ corespunde bulg. *gxrlest(a)* de la *gxrlo* „gât“ din *sliva gxrlesta* (prună gâtlană). Înțelesul al doilea „cu gâtul lung“ nu derivă după cum dă Pașcu (*Suf.*, p. 297) din bulg. *gortanz*, ci este un derivat de la gât și se identifică cu *gâtlan*; **gúšla**, așa se cheamă copilul crescut însă nebotezat; **gušoglav**, adj. cu capul lipsit de păr, chel.; **gúšavec** (nume de pasăre, același cu „gúšlan“); **gúšav**, -a, -o, care are gușe; **gúšica** și **gúšička** diminutive. Verbe: **gušam se**, mă vâr (cu gâtul?) în ceva, mă bag, mă înghesuiu, mă ascund. *Děteto se guši u maika si* (copilul se înghesue la mamă-sa); **guškam se**, cu același înțeles; **gušenie**, abstractul verbului „gušam se“. Compuse cu prefixe: **pogušnz**, iau de gât, îmbrățișez; **poguškam** = *guškam se*; **zagušvam** și **zagušjam** „umhalsen, sich anschniegen“; **zagušvănîe** și **zagušănîe**, subst. abstr.; **sgušvam se** „sich zusammenkauern, sich bücken, sich anschniegen, sich umarmen“; **nagušam**, iau de gât.

Din *gușe* (Berneker, SEW., 363) Cuvântul a pătruns și la Albanezi: *gușe*, „Hals, Läppchen des Hahns“ cu mai multe derivate (G. Meyer, EWA., 135); — la Sârbi: *guša* „der Kropf der Menschen, der Vögel; Kehle“ etc., cu mai multe derivate ca în limba bulgară: *gušan*, *gušana*, „die Kropftaube, der Kröpfer“; *gušanac*, poreclă dată bărbaților. De asemenea și supt forma simplă *guša*; *gušav* (despre copiii cu gușe), gușat; *gušavac*, om gușat (gušav čovjek); *gušavica*, „aufgeblasener Taubenkropf“; *gušast*, găină care are pe cap pene lungi. Și ca nume de localitate: *Gušak*, sat în Bosnia. Rječnik; — la Greci: γροσσο „Kropf“ (Murnu, Rum. Lehnw. im Neugr., 24). Despre originea latină a cuvântului românesc, vezi Meyer-Lübke, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XV, 242 și REW., 3750; Pușcariu Wb., 747. Despre originea română a cuvântului albanez, vezi Capidan, *Raporturile albano-române* (Dacoromania II, 476—477).

guturăč. Boală (la cai) care produce moarte (edna bolest po konite ot koito umirat). Gerov.

Poate să stea în legătură cu *guturaiu* din lat. **gutturalium* de la *guttur*, cf. Pușcariu, Wb., 751; Meyer-Lübke, REW., 3930), prin substituire de sufix.

kačûla. „Acoperiș țesut care se întrebuițează spre a păzi capul de ploaie, vânt“, căciulă, șubă, glugă. În afară de aceasta, mai însemnează și „moț de pene pe capul pasărilor“. Gerov. Weigand dă înțelesurile: „Kapuze, Regenkappe; Schopf, Federbüschel“. Tot așa și Romansky (*Jahresber.* XV, 108). Înțelesul original care se întrebuițează peste tot în Bulgaria ca și în Macedonia, este acela de „căciulă“. Acest înțeles reiese și din proverbul împrumutat de la Aromâni *Slêdž dŕžd kačula* (arom.: după ploaie, căciulă). Gerov. De asemenea: *Da se boješe vŕkŕt ot dŕžda, staše da si nosi i kačulŕ* (lupul dacă s'ar fi temut de ploaie, ar fi purtat căciulă), *Koga dŕžd prěvali i kačulŕ na glavŕ* (după ce a trecut ploaia, și căciulă pe cap). Gerov. Tot Gerov mai dă și forma *kačulŕ*. Derivate: *kačulŕŕ* dim., *kačulŕica* dim., *kačulecŕ* dim., *kačulčea*, *kačulčica* dim.; *kačulat*, -a, -o, adj. în forma căciulii, ca căciula: *Kačulata osoinica = kačulasta zmija*; *kačulast*, -a, -o, adj. = *kačulat*. Cu acest adj. avem: *kačulasta zmija* (*Vipera animodytes*). Gerov. Weigand mai dă **kačulest**, -a, -o = *kačulat*. Verbe: **zakačulja**, acoper, învălesc cu ceva. Pančev; **nakačulvam**, id.

Din *căciulă*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. Dintre etimologiile propuse până acum, cea dată de d. Pușcariu din lat. **catteulla* de la **cattea* „Katze“ (*Lat. Tij u- Kļ*, p. 53—54 și *Wb.* 248) rămâne singura care mai poate fi luată în seamă. Cuvântul există în toate dialectele române afară de dial. istr. În afară de aceasta, el se găsește răspândit aproape la toate popoarele balcanice: alb. *kəsul'e*, „Kopfbedeckung, Haube, Mütze“, cu trecerea lui *č* în *s*, ca în *sore* < *cioară*, despre care vezi mai pe larg *Raport. albano-române* (Dacoromania II, 481); ngr. *κατσούλα* „Kopfbedeckung und speziell Kapuze“, *κατσούλ:* „Kopfbedeckung der Frauen“; *κατσουλιέρα* „Haubenlerche“, *κατσουλιώνομαι* „bedecke de Kopf, vermähle mich heimlich“ etc. (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 27—28). — Cel dintâiu care s'a ocupat cu raportul dintre cuvântul bulgăresc și forma românească a fost Miklosich (EWS., 108), recunoscând la bază originea românească a acestor două cuvinte. După el, G. Meyer le-a adus în legătură cu forma bulg. *košula* „cămașă“ din lat. *casula*, ceea ce n'a putut deslegă întru nimic dependența formei albaneze de celelalte forme balcanice. Romansky (*Jahresb.* XV, 108), luând în discuțiune originea formei bulgare, recunoaște că chiar dacă *κατσούλα* grecesc l-am derivă din lat. *casula*, deși trecerea lui *s* în *τσ* este cu neputință, iar sprijinul care-l aduce pentru această trecere *τσέργα* din *serga* < lat. *serica* (Thumb, *Indogerm. Forsch.* XIV, 355) reprezintă o altă imposibilitate, întru cât cuvântul se aude pretutindeni în Balcani *čergă*, de unde a trecut la Greci cu trecerea regulată a lui *č* în *τσ*, forma grecească cu *τσ* (*κατσούλα*) nu putea ajunge la Români și Bulgari cu *č* (*kačula*, *căciulă*). De aceea drumul cel mai natural pentru limba greacă ca și pentru limba bulgară este tot prin limba română. De la păstori români și aromâni, cuvântul s'a răspândit peste tot Balcanul.

Forma aromână *cătsulă*, reprodusă de Romansky, după Weigand (*Die Olympo-Wal*, 110), nu este un împrumut din limba greacă, ci aceeași *cătsulă* care există la toți Aromânii cu pronunțarea lui *tš* ca *ts*, caracteristică graiului Aromânilor din Olimp.

kálčuni. Intrebuințat numai la Bulgarii din Macedonia (Perlepe, Bitolia și împrejurimi) în locul formei *kalcun* „papuci, de postav sau de păslă ajungând până la glesne sau ceva și mai sus“.

Din arom. *căltșune* (lat. *calceonem* de la *calx*, -is atestat în toate limbile romanice, cf. Meyer-Lübke, REW., 1495). În arom. *căltșune* pl. *căltșuri*, se aude în Macedonia, acolo unde elementul bulgar vine în contact cu Aromânii.

kánura. Lână toarsă din care se prepară bătătura pentru țesutul chilimuriilor (pasmu niški za vztzk na kilim). Gerov.

Din *canură* (lat. *cannula*, „Spulen aus Rohr worauf die Einschlagfäden gewickelt werden“, „Einschlagfaden“ (Per. Papa-hagi, *Not. Etim.*, p. 214). Din graiul Aromânilor de la nord mie îmi este cunoscut numai înțelesul „Einschlagfaden“. Pentru formele romane, cf. Meyer-Lübke, REW. 1607. Ca termen referitor la industria pastorală a Românilor, cuvântul a fost răspândit de către ciobanii români în toată Peninsula Balcanică; sârb. *kanura*, „ein Strähen (Bund) Baumwollengarn“ (fasciculus filorum gossypinorum), Rječnik. Și ca nume propriu *Kanuric*; ngr. *κάνουρα* = *ὄφάδι* „trame“. Byzantios (cf. G. Murnu, *Rum. Lehw. im Neugr.*, 27), το στημόν των ὄφασμάτων (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 25). Romansky, discutând originea cuvântului bulgăresc, conchide că „ar trebui să fie un cuvânt latin răspândit în Peninsula Balcanică“. Se înțelege că, la origine, el trebuie să fie un cuvânt latin și nu slav, însă, după formă și înțeles, acest cuvânt latin a pătruns la Greci și la Bulgari prin limba română și supt formă românească.

kápuš. Sinon. cu *kzrlėš* (*ricinus communis*), același cu românescul „căpuș“.

Din *căpuș* (derivat din *cap* prin suf. -uș, cf. Pușcariu în *Dacoromania* II, 594). Cuvântul se găsește și la Albanezi *kepuše*, „Zecke“ (G. Meyer, EWA, 188), la Sârbi *krpuša*, „eine Schaflaus“, cu un *r* care s'ar fi putut desvolta din *ă* ca în sârb. *srklet* din turc. *seklet*, despre care vezi P. Skok în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI (1921), 151. Despre legătura cuvântului românesc cu forma albaneză, vezi *Raport. Albano-române* în *Dacoromania* II, 523.

krzlig. Toiag pentru păstori (ovčarska gega). Cu mai numește și: **karlık**, cu același înțeles; **karljuča**, toiag lung pentru păstori prevăzut la o margine cu o îndoitură (cață), spre a prinde oile de picior (*dlzga ovčarska tojaga*, na edini kraj *sz kuka*, za lovene ovcı za *krakata*). Gerov. Cf. și Sbornik VIII, 281; **kzrlug** = *kzrlig. ib.* IX, 172.

Din *cârlig* cu înțelesul din dialectul aromân „bătă ciobă-

nească prevăzută la o margine cu un cârlig de forma lui *s* majuscul", ceea ce probează că Bulgarii l-au luat de la păstorii aromâni. Originea cuvântului în limba română este necunoscută.

káram vb. Cu înțelesul: car, conduc, port, „treibe, fahre, lenke, bringe in Bewegung“ (voza, prevoza, nosa), *Karam dárva, sěno, snopie* (port sau car lemne, paie, snopi). Gerov. Comp use cu pref.: **iskaram** (și *iskar(u)vam*) „treibe heraus“, **dokaram** (și *dokar(u)vam*) „treibe herbei, bringe hervor“ etc.

Din *car* (lat. **carro, -are*), „charier, transporter“. (Vezi despre acest cuvânt mai pe larg la p. 146.)

karúca. Căruță proastă trasă de cai (prosti kola za vprjagnje sz kon), Gerov. Derivat: **karucar** „căruțaș“.

Din *căruță* (CDDE. 253). Cuvântul se găsește și la Sârbi: *karuce* „kola na kojema se voze čeljad“ (car). Derivate: **karučice** dim.; **karučan, -na** adj. care ține de car sau de căruță; **karucati se** vb. „voziti se na karucama“ (a se căruța în căruță) Rječnik; la Unguri *haruca* (Szinyei); la Ruteni: *karoyča*.

katún. „Așa se cheamă Țigani care trăesc supt șatră și se mută din loc“. Gerov. Derivat: **katunin** cu același înțeles; **katunkà** femeie, fată de Țigan sinonun cu țigancă; **katunski** adj. țigănesc; **katunče** țigănuș; **katuniște** locul în care Țigani (katunarii) își întind corturile. Gerov.

Despre originea lui *cătun* în română, vezi *Dacoromania* II, 465. Cuvântul există și în sârb. *katun, katuna* și *katuniște*; *katunar* „praefectus regionis patoriae“; în alb. *katunt* „Gebiet, Stadt, Dorf“. Cf. Berneker SEW., 494—495.

keptárče. Un cuvânt întrebuințat peste tot la Bulgarii din Macedonia și, în special, la cei din Perlepe și împrejurimi, cu înțelesul românesc de „pieptar“. El nu este atestat în dicționare, mie însă îmi este cunoscut din graiul viu, și trebuie să fie publicat undeva printre cuvintele dialectale.

Din *cheptar* (dialectal pentru *pieptar*) cu suf. *-če*. Face parte din terminologia pastorală românească. Se găsește și la Ruteni *kiptar* (Miklosich, *Wander.*, p. 11).

kolástra. „Cel dintâiu lapte la muiere și la orice altă viețuitoare, după naștere“. Gerov., cf. și Sbornik, XVIII, 503. Și: **kulástra**. Sbornik, XVI—XVII, 398.

Din *culástră* (lat. **colastra, -am* pentru *colöstrum* cf. Pușcariu Wb., 456). Este dintre cei mai răspândiți termeni pastorali:

din limba română, aproape mai la toate popoarele balcanice, la popoarele slave vecine și la Unguri: ngr. *κουλιάστρα* „Biestmilch“ *κλιάστρα* „erste Milch der Ziege“ și *γουλιάστρα* „Milch schwangerere Frauen“ (G. Meyer, *Ngr. St.* II, 75; G. Murnu, *Rom. Lehnw. im Neugr.* 29); rut. *kolastra*, *kulastra*, *kurastra* alături de *kuleistra* și *kuvastra* „Biestmilch“ (Miklosich, *Wander.*, 10); slov. *kurastva* (*ib.* 23); pol. *kulastra* (*ib.* 10); mor. *kurastra*; ung. *gurászta*, *gurázda* alături de *gulásztra*, *gulesztra* și altele (Szinyei).

Romansky (*Jahresb.* XV, 112), discutând originea formelor bulgărești, admite că atât cuvintele bulg. cât și cele românești derivă dintr'o formă latină balcanică: **colastra*, dar că formele românești (dacor. *colastră*, arom. *culastră*, megl. *gulastră*) vin din bulgărește și nu din lat. direct, cum dau Pușcariu, Densușianu și Meyer-Lübke în dicționarele lor etimologice. Tot așa și formele grecești despre care a fost vorba mai sus, Romansky le derivă din bulgărește, „und nicht aus dem Rum., wie G. Meyer, *Ngr. St.* II 75 f. [angibt]“. Romansky, care nu cunoaște mai de loc normele de transformare ale limbei române, nu-și poate explica prezența lui *-l-* din formele bulgărești, deși acest lucru se putea petrece printr'o disimilare dintr'o formă românească chiar în sânul limbei bulgare. În afară de aceasta, Romansky nu știe că în dialectul aromân disimilări de acestea sânt foarte curențe. Ceva mai mult, ele sânt mult mai des întrebuițate decât formele normale: *căloare* și *căroare* (din lat. *caloria*, *-am*), *lalătoare* (lat. *laboratoria*), *culastră* și *curastră*. Cât privește derivarea formelor grecești din bulgărește, atunci când păstorii aromâni au dat Grecilor atâți termeni pastorali, după cum se poate vedea și în lucrările lui G. Meyer și G. Murnu, ar fi inutil orice discuție dacă mai ținem seamă și de faptul că Aromânii, nu Bulgarii, se găsesc din timpurile cele mai vechi în cea mai apropiată vecinătate cu Grecia.

kórda. Se întrebuițează mai mult în regiunea din Ahârcelebi cu mai multe înțelesuri: 1°. Ața sau sfoara de la rodan sau cicăric. 2°. Coarda arcului sau instrumentului cu care se bate bumbacul; în bulg. se cheamă *tetiva* (> megl. *tetivă*). 3°. Coardă de instrument muzical și mai ales la *gusla*. Sbornic IX, 48. Derivat **kordénica** (în Ahârcelebi) șir lung de oameni aranjați unul lângă altul. Pančev.

Din *coardă* (lat. *chōrda*, -am).

korúna. Termen referitor la o parte a războiului de țesut: cei doi stâlpi înfipti dinaintea și dinapoia războiului pe care se așază sulurile, unul dinainte (pe care se înfășoră pânza țesută) și altul înapoi pentru urzeală. Se mai numesc și **korunki**. Sânt trei feluri de *korune*: *predenx korunx* (stâlpul de dinainte), *sredenx korunx* (stâlpul de la mijloc) și în unele părți *zadenx korunx* (stâlpul dindarăt), Sbornik. XVIII, p. 104. Vezi și Gerov s. k o r u n a.

Din *corună* (jud. Dolj) „lemnele înfipte vertical în stâlpii cei groși ai războiului, din lat. *columna*. G Giuglea, *Cerc. lex.* 7.

košára. Este unul dintre cuvintele răspândite aproape la toate popoarele slave: pls. *košara*, *košara* „Hürde, Schafhürde“; *μάνδρα*, *μάνδρευμα*; rus. *košára* id.; rut. *košára* „Pferchhütte“; leg. *košara* „Schafstal“; sârb. *košara* „Stall aus Flechtwerk“; *kōšar* „Fischkorb“; slov. *košára* f., *košár* m. „runder Hanndkorb“; slovac *košiar* „Pferch, Hürde“; pol. *koszara*, *koszar* id.

Berneker (SEW. p. 586—587) discutând originea cuvântului pls. *κορυή* „Korb“ și a derivatelor lui, crede că *košara* n'ar putea fi derivat din *koši* și presupune că „es könnte durch rum. Wanderhirten verbreitet sein und auf rum. mac. **cășare** „Schafhürde“ (= lat. *casearia* „Käsehürde“) zurückgehen“. Deși noi nu împărtășim această părere, întru cât în ce privește înțelesul, *košara*, care este făcută din împletituri de nuiele, ar putea foarte bine să țină de *koši*, totuși îl amintim la acest loc. Dacă ar fi de origine română, în dacor. *coșar* și arom. *cușar* am avea niște dublete intrate prin limba slavă.

kostúra. Custură. Gerov. „Schartiges Messer, verrostete Messerklinge“. Se mai numește și **kasatura** = „ștărb, izhaben nožx“, Pančev. D e r i v a t e : **kosturák** și **kosturica** cu același înțeles.

Din *custură*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. După Tiktin el ar veni probabil dintr'o formă mai veche **cufitură* (din *côs*, *cotis*) însemnând „ceva ascuțit cu o cute“ (după cum avem *cufit* din vlt. *cotio*, -ire), cu sincoparea lui *i* neaccentuat și trecerea lui *ț* în *s*, ca, în *negustor* din *neguțător*, arom. *fraslâ* din **frațil'i* (de la *frate*). În limbile slavice cuvântul nu poate avea nici o bază, deoarece lipsește la celelalte popoare slave, afară de Sârbi, la care avem *kustura*,

cu același înțeles ca în bulg., și de Sloveni: *kostura* „Schnappmesser mit beinernem Griff“, pe care Berneker (SEW. p. 583), pe nedrept, îl consideră ca un derivat de la *kostī* „os“, dat fiind că legătura de înțeles între *kostī* și *kostura* e prea depărtată. Aci *kostī*, ca și la forma bulgară *kostura*, a exersat o oarecare influență numai în ceea ce privește trecerea lui *u* în *o*. Ținând seamă de întinderea lui geografică la Slavi, numai în Balcani, unde există cuvântul, și la Aromâni (*căstură*, *custură*), răspândirea lui la Bulgari, Sârbo-croați și Sloveni, prin păstorii români sau aromâni, pare evidentă. Despre originea română a formei sârbo-croate vezi și Rječnik. (Despre originea formei românești, vezi și Cihac II, p. 88, care îl derivă din vsl. *kosa*, *kosorī*, după ce în vol. I, p. 73, îl socotise ca element latin; Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 27, și, în urmă de tot, Per. Papahagi, *Conv. Lit.* XLI, p. 622, din *costula*, care ar fi trebuit să dea *coașche*, arom. *coașcl'e*, ca *astula* > *așchie* sau *cóstură*, însă în nici un caz *custură*, cu accentul pe silaba penultimă)

kupa „Strachină adâncă“ (dizboka panica) Gerov. „Tiefer Teller“. Derivate: **kúpica**, **kupička** dim.

Din *cupă* (din lat. *cupa*, -am „grand vase en bois, tonneau“) (DDE. 449. Este unul dintre termenii pastorali răspândiți la toate popoarele balcanice: alb. *kupë* (< lat.) G. Meyer, EWA. 215; ngr. *κοῦπα* „Becher“, din care turc. *kupa*. Pentru întinderea cuvântului la celelalte popoare slave, cf. Miklosich EWS. 147. Forma bulgară nu este după cum dă Romansky (*Jahresb.* XV, 117), un împrumut din turc. sau din gr., ci vine direct din românește prin păstorii români. În românește cuvântul există în toate dialectele. Cf. Pușcariu Wb. 450.

mačukz. Un fel de ciocan de iern de bătut toaca; „Holzschlägel, Holzhammer“. Derivat **mačučka**, nodul gros de la măciucă (tokmak u tojaga) Sbornik, XIV, p. 205.

Din *măciucă* (lat. **matteūca*, -am, cf. Pușcariu, *Lat. Tj u. Kj*, p. 153).

mandzára. Termen pastoral întrebuintat de către păstorii bulgari din munții Rodope cu înțelesul „capră de muls care se ține printre noateni spre a fi mulsă în folosul păstorilor“. Într'o descriere asupra păstoritului din munții Rodope, pe care o face B. Dečev, *Srēdnorodopsko ovčarstvo* (Sbornik XIX, p.

1—92), vorbind despre întreținerea păstorilor, spune că pentru hrana lor se țin câte două capre și că „aceste capre se cheamă mândzare“ (Tija kozi se kazvat mandzari), p. 62.

Din *mândzare*, (astăzi) *mânzare* „oaia pe care o sughe mielul se cheamă *mânzare*; celei care se mulge după ce mielul i s'a vândut ori i s'a tăiat i se zice *aplecătoare*; cea fără lapte se cheamă *stearpă*“ (Pamfile, *Crăciunul*). În dialectul aromân pentru forma *mânzare* avem *muldzară* (cu derivatul: *muldzarcă*) „vită ce se ține acasă pentru lapte; caprele ce le țin păstorii în turmele de noateni, berbeci pentru muls lapte“ (Dal.), care se întâlnește și în dacoromână, (graiul bănățean): *muldzări* „Milchschafe die unter den Hammeln weiden, und den Hirten jener die nötige Milch gewähren“ (Weigand, *Banater Dialekt in Jahresb.* III, p. 321). Se pare că între aceste două cuvinte *mânzare*: *muldzare*, cu același înțeles, forma originală e să fie *muldzare*, mai ales că ea există și în dialectul dacoromân, dintr'o formă latină **mulgearia* (cf. Pușcariu, *Lat. Tî u. Kî*, p. 63), iar *mânzare* (*mândzare*) să se fi născut prin încrucișare cu „mânz“.

múcka. Râtul porcului; prin analogie orice bot. **Derivate:** **múcina, mucúna** = mucka.

Din arom. *muță di porcu*) „rât de porc“. Dal. La Români din Macedonia și *muțcă* „rât“. În limba bulg. cuvântul n'are nici o bază, pentru că el lipsește în celelalte limbi slave. Cu originea cuvântului arom. s'a ocupat d. Pușcariu (*Lat. Tî u. Kî*, p. 107—111), derivându-l din **muccea*, -um (de la *müccus*, -um); de la înțelesul de „partea mucoasă“, s'a putut desvoltă mai întâiu înțelesul „nas“, în care se găsește această materie, și după aceea „rât“, mai ales la început, fiind vorba despre porci, așa cum se întâlnește și azi la Aromâni, și mai târziu, prin analogie, și la alte animale.

mura. Este același cu aromânescul *mură, amură*, ghemul sau stomacul câptușit pe dinăuntru cu multe foite.

Din arom. *mură* (alb. *muțe* „Magen, Laab“). Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea cuvântului bulgăresc este G. J. Meyer (EWA., 289) derivându-l direct din limba albaneză: „Aus dem Alb. ist bulg. *mura* „Magen“ entlehnet“. Romansky tratează și pe acest cuvânt laolaltă cu cuvintele bulgare de origine latină căutând, în zadar să-l explice direct din lat. *mulla* (din *pars mulla*). Trecerea lui -l- în r, care se arată ca un fenomen re-

gulat numai în limba română, îl face și pe el, în cele din urma să admită că bulg. *mura* ar putea fi un împrumut aromân (*Jahresb.* XV, 121—122). Despre originea cuvântului albanez, care se găsește la baza cuvântului arom., și despre toată literatura privitoare la aceasta chestiune, vezi studiul meu *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 515). Cuvântul există și la Greci $\mu\acute{o}\lambda\alpha$ „Magen“ (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 45).

murg. De culoare roșu-închisă; brun. Derivate: **murgav** brun-închis, brun negru, **múrguláv**, brun, brunet; **Murgăș**, nume de munte

Goro le Murgăș planino Codrule Murgăș munte
Mnogo se Murgăș hubava Ești foarte drăguț Murgăș

Sbornik VII, 342; *Jahresb.* XIII, p. 44. Tot aci ar putea să aparțină și **mugra** (din *murga*, prin metateză?): când începe să se facă puțină lumină, când se luminează puțin. Gerov. Înțelesul ar fi cel al dacoromânului *murg*.

Din *murg*. Cuvântul este răspândit în întreaga Peninsula Balcanică: alb. *murg-u* gr. $\mu\acute{o}\rho\rho\omicron\varsigma$, despre care vezi pe larg studiul meu *Raporturile albano-române* (Dacoromânia II, 478 și 540). La Slavi, în afară de Bulgari, se mai găsește și la Sârbi: *murga* olivenfarbige Maulbeere; la Cehi: *murgășe* „bunt“, la Ruteni: *murhyi*, *muruhyi*, *muryhyj*, *bury*, „schwarzgrau“; la Ruși: *murugij* „dunkelbraun“, toate din românește (Miklosich, EWS. 204). Cf. și *Mittel. d. rum. Inst.*, p. 374—375.

múskur. Este atestat în Sbornik, XVI—XVII, p. 404, cu înțelesul de „pătat, murdar la față“ (ocapanz po liceto čověkz). În gralul din Kotel, însemnează „copil murdar la față“. Sbornik XV, 186.

Din *muscur* „care are pe botul mai deschis pete negre, cărora li se zice muște. Oaie *muscură* sau *muscurie* e oaie cu muște pe bot“ (G. Giuglea, *Cerc. Lex.*, p. 18) din lat. **musculus*, -a, -um pentru *muscidus*, prin substituție de sufix. Cuvântul există, după cum am arătat în „Raporturile Albano-române“ (Dacoromania II, p. 542) și în dialectul aromân: *mușcur*, -ă despre capra cu pete albe la cap (cu ș pentru s), influențat sau chiar direct din forma simplă a alb. *muškulüer*, despre care vezi G. Meyer, EWA. 294.

samar. Pretutindeni are același înțeles ca în limba română „sămar“. Derivate: **samárec**, **samărče**, **samarénce** dimin.;

samárev, samárni adj., **samardzija**, samargiu; **samardziinica**, magazin de sămare; **samardziiski** adj. Gerov.

Din *sămar* (lat. *sagmarius* „Lasttier, Esel“, cf. Pușcariu. *Conv. Lit.* XLIV, 471, Meyer-Lübke, REW., 7512). De la păstorii și, în special, chervanații români cuvântul a trecut încă de timpuriu, căci se găsește și în pls. **самаръ** „onus“ (Miklosich, *Paleosl.*, 819), la toate popoarele balcanice: sârb. *samar* „Saumsattel“; alb. *samar* id. (forma *somar*, din ital. *somaro*).

sapún. Săpun. Mai însemnează și numele unei plante care se regăsește și în limba română: *săpunel, săpunariță* (*Saponaria officinalis*) etc. (Panțu, *Plantele*, 255). Gerov îl dă printre elementele turcești. Derivate: **sapúnec, sapúnče** dimin. și ca nume de floare „săpunel“ (*Saponaria officinalis*); **sapúnko**, nume de plantă; **sapúnian** și **sapúniav** adj. care conține săpun; **sapunisam, sapunjásam** și **sapunjásvam** vb. = a săpuni; **sapunăr** „săpunar“; **sapunarski** adj. care ține de săpunar; **sapundzijan** „săpunar“, **sapundziče** dim., **sapundzfinica** locul unde se prepară săpunul; **sapudzfiski**, care ține de săpunar.

Din săpun (lat. *sapo, -onem*), arom. *săpune*. Cuvântul există și în paleosl. **сапунъ**. Astăzi supt această formă îl mai au, dintre Slavi, numai Sârbii: *sapun*, (în Ragusa) *saplun* și, dintre streinii vecini cu Români, Ungurii: *szappan*. Incolo, Slovenii: *sopun*, Polabii: *sipáv*. Dintre popoarele balcanice, cuvântul se mai întâlnește la Greci: *σαπούνι* (*σάπω*), la Albanezi: *sapun* (< gr.), *sapua* (< ital.). G. Meyer, EWA., 378. Bulgarii care au venit în atingere mai întâiu cu poporul roman din Pen. Balc., l-au luat de la Români, mai ales că eră vorbă despre un obiect cu întrebuințare zilnică, moștenit de la Romani (Meyer-Lübke, REW., 7589 și DR. I, 409).

skrum. Lână arsă sau altceva ajuns în stare de zgură (Gerov). Miros de lână arsă. *Zamirisa mi na skrum, da ne se e zapalilo něčto* (îmi miroase a scrum, să nu se fi aprins ceva) *ib*. La Weigand, Wb.: *skrum* = Asche (von Zeug, Wolle, Haar). Derivat: **skrumjavamz** vb. prefac în scrum; **skrumenie** subst. abstract.

Din **scrum**, același cu alb. *škrump* „alles verkohlte verbrannte“, amândouă de aceeași origine, probabil, avară. Vezi despre aceasta mai pe larg expunerea mea din „Raport. Albano-române“ (*Dacoromania* II, p. 458). Alături de *skrum*, în bulg

mai există și forma **škrumz** (cu *š* inițial pentru *s*) cu derivatul **škrumjavam** vb. și **škrumenie** subst. abstract, care arată o influență din partea cuvântului albanez. Existența cuvântului și la Bulgari, supt amândouă formele, este o nouă dovadă pentru vechimea lui la Albano români și pentru originea lui avară.

splfna. „Splina“, pentru cuvântul slav slězenz, slězenka etc. Gerov. Derivate: **splínica**, **splínka** id.

Din *splină* (lat. *splen*, *-enem*, cf. Pușcariu, Wb., 1625; Meyer-Lübke, REW., 8164). Este drept că cuvântul există și în grecește *σπλήν*, însă ținând seamă că este un termen pastoral, el a fost introdus prin păstorii români, împreună cu ceilalți termeni.

spúza. Cenușă arzândă amestecată cu bucățele mici de cărbuni. *Šte se pukne ot mžkz kato kosten vž spuzz* (o să crape de necaz ca o castană în spuză). Gerov. (Mai rar și) **puzz** ib.

Din *spuză*. Romansky (*Jahresb.* XV, 129) îl derivă din *spodium* „Metallasche, Ofenbruch, vegetabilische Asche“ care a pătruns, prin albaneză, atât în bulg. cât și în ngr., în română și în ruteană. Pentru dispariția lui *s* inițial în forma **puzz**, Romansky dă explicarea foarte probabilă: despărțirea greșită a lui *sž spuzz* „cu spuză“ în *sžs puzz* (sau *spuzz*). Ceea ce rămâne neexplicat însă, dacă admitem originea albaneză a cuvântului, și în bulgărește și în românește, este *s* inițial, dat fiindcă forma cu *š* este foarte veche la Albanezi. De aceea e cu mult mai probabil ca Bulgarii să fi împrumutat cuvântul, împreună cu ceilalți termeni pastorali, de la Aromâni, unde *s* inițial e refiexul regulat al lui *s* din lat. *spodium*. Cât despre *o* > *u* el se explică la noi prin contaminarea lui *spodium* cu *pruna* „tăciune aprins“, din care a rezultat pe de o parte o formă **spudium* (> *spuză*), pe de alta **spruna*, păstrat în arom. *spurnă*, *sprună*, sau megl. *spuză* (cf. dacorom. *sprujesc*), despre care a vorbit dl S. Pușcariu în *Conv. lit.* XXXIX, 321 – 322. Din arom. *spumă* (cu rostirea *spūrī*) e împrumutat n.-grec. *σποῦρα* (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 83). Cf. și Capidan, *Dacoromania* II, 549.

sugar(é). „Miel sugar“, în bulg. *sugarno jagne*, pl. *sugareta jagneta*. Mai însemnează și „miel nascut târziu“. De aci apoi **sugaren**, **-rna**, **-rno** adj. = care se naște târziu, se spune despre miei, despre orice animal și, prin ext., despre orice lucru: *sugaren kukuruz* (cucuruz târziu), *šugarni klasove* (spice târzii). Gerov, cf. Sbornik, VII, 112. Diminutiv: **sugarče** (întrebuințat de Bulgarii din Macedonia) Nume propriu: **Sugare**.

Din *sugar* (Miel sugariu, Biblia din 1688, p. 119). Despre forma română vezi Pușcariu, *Ți u. Ki*, p. 63, *Jahresb.* XII, 145. Cuvântul există și ca nume de localitate în Istria: *Sugari* (*Daco-romania* II, 712). În afară de aceasta, el se găsește la Sârbi: *sùgare* „Schwarzes Lamm“. De asemenea și despre miel născut târziu (poznî se jaganci zovu sugariña); despre oaia care a fătat târziu: *osugariti-se* (za ovcu koja se ojagni pozno kaže se o sugarila se), cf. Dr. Jov. Hadži Vasiljevića, *Južna Stara Srbija* (1909), p. 5; Skok în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVI, 656; la Greci: σούχαρι, id.

túfa. Legătură de legume, în special, legătură de ceapă, de usturoiu. Gerov. În afară de acest înțeles, Pančev îl înregistrează și cu sensul de „rădăcină de lemn“, sinon. cu *tuferrz*.

Din *tufă* (lat. *tūfa*, -am). Înțelesul bulg. se întâlnește și în dialectul aromân. Acest înțeles a trebuit să existe peste tot în limba română, de unde l-au luat Bulgarii. Cuvântul se găsește și la Albanezi: *tufe* „belaubter Zweig, Strauss; dichtes Laubwerk, Menge, Haufe“ pe care G. Meyer (EWA., 451) îl derivă direct din lat., însă care trebuia să dea *tüfe* din cauza lui *ū*; el vine tot din românește; la Greci (în Epir) τούφα „dichter Bund Gras“, deosebit de mediogr. τούφα „apex cassidis“ de origine latină, care ar putea veni tot din arom., mai ales că întrebuintarea lui se mărginește în Epir. Vezi despre aceasta și Romansky (*Jahresb.* XV, 130), care îl derivă din grecește; G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65.

túmba. În afară de înțelesul „grămadă“ „Menge, Haufe“ mai are și acela de „înălțime de pământ, deal“ întocmai ca și în dialectul arom. „ridicătură de pământ, colină, colnic“. *Ti vidzui di pri tumbă* (te văzui de pe colină). Dal.

Romansky, discutând originea formei bulgare, pe aceasta o derivă din ngr. În ce privește formele arom. și megl., pe acestea le derivă din alb. *tumbe*, fără ca să se întrebe, de ce din alb. și nu din lat., mai ales că înțelesurile din arom. și megl. se identifică cu acelea din limba latină. Meyer-Lübke plecând de la aceste considerațiuni, respinge părerea lui Romansky și consideră formele românești de origine latină (REW., 8977). Vezi și Pușcariu Wb., 1770. Forma bulgară, atât după înțeles cât și după formă derivă din românește. Tot din românește (dial. arom.) ar putea să derive și cuvântul *tufă* (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65).

túrma. 10. Grămadă, turmă. Schaar, Menge (Herde). 20. Fum des. Dichter Rauch Derivate: **turmák**, bivol de un an, einjähriger Büffel (român. *turmac* „junger Büffel der mit einer Herde läuft“, cf. Pușcariu Wb., 1777), **turmače**, dimin. **turmakinja**, junge Büffelkuh von 1 bis 2 Jahre; **turmja se**, a fătă; **turmja vb.** a afumă.

Din *turmă* (lat. *turma*, -am „Herde“). Prin păstorii români cuvântul a fost răspândit aproape la mai toate popoarele cu care Româniile au venit în contact: sârb. *turma* der Zug, Karavane; *commeatus*; *turmar* (în Croația) acela care transportă ceva cu chirie; chirigiu, cărăuș (cf. Lapedatu, *Anuarul Inst.* I, 297); slov. *turma* id.; pol. *turma*, rut. *turma* (Miklosich). În alb. *turme* (< lat. *turma*). G. Meyer, EWA., 453. Înțelesul cuvântului din limba bulgară s'a dezvoltat din forma română și nu are nimic a face cu forma greacă *τοῦρμα* „mic detașament de cavalerie“ sau „un detașament de soldați supt conducerea unui *τοῦρμαρχης*“ (Jireček, *Die Romanen* I, 37), după cum susține Romansky (Jahresb. XV, 131). Cuvântul grecesc care se atestă numai pentru mediogreacă și lipsește din limbă de astăzi, eră mai mult de caracter militar și nu pătrunsesse în limba vorbită.

Înțelesul 2° al cuvântului bulgăresc se poate explica sau din praful pe care îl ridică, și mai ales în vremurile vechi, îl ridicau turmele mari, praful care din depărtare se vede ca fum, sau, și mai probabil, din înțelesul de mulțime mare, întocmai după cum din *întunerec* avem și înțelesul de „miriadă, număr foarte mare“: *Intunerec de oameni* (Neculce, *Let.* II², 355) după vsl. *тѣма* „tenebrae“ și „numerus infinitus“ (Miklosich, *Paleosl.* 1021).

túrta. Pâne fără aluat, pâne proaspătă, turtă.

Din *turtă* (lat. *túrta*, -am). La Bulgarii din Macedonia cuvântul nu se aude. Ei au forma slavă *kravaiče* (cf. arom. *cărveal'e*). Pentru originea lat. a cuvântului românesc, vezi Pușcariu, Wb., 1747 și Meyer-Lübke (REW., 8802).

úrda. Brânză din lapte căruia i s'a scos smântâna. Gerov. Se mai numește **hurda**, **vurda** (Sbornik VII, 231), **furda** (ib. XIX, 81). Derivate: **úrdica** și **úrdička** dimin.

Din *urdă*, despre originea căruia vezi *Dacoromania* II, 470—471. Cuvântul se găsește și la Sârbi *urda* = „grușevina“; la Albanezi *urđa* (Weigand, *Alb. Wb.*, 96, cf. și *Dacoromania* II, p. 470) la Unguri și la Slavii nordici, despre care vezi *Mitteil'*

8. Nume de animale.

bârza. Barză, cocostârc. Se întrebuițează numai în graiul din Novo-Selo. Sbornik XVIII, 501.

Din *barză* (din alb. *barðe* „alb“, pentru care vezi Capidan, *Raporturile Albano-române în Dacoromania* II, 519 și urm.).

bótrak. Nume de plantă: limba broaștei (alisma plantago). Derivat: *botračencz* (caucalis arvensis). CDDE.

Din *broatûc* (lat. **brotachus*, -um din βρόταχος pentru βάρταχος) forma mai veche (păstrată la Megleniți) pentru *broatec*.

buhzr, v. p. 176.

čokzrlán. Intrebuițat numai în graiul din Novo-Selo cu același înțeles ca în românește: ciocârlan. Sbornik XVIII, 506.

Din *ciocârlan* (cu origine nesigură).

gargarica. Intrebuițat în regiunea din Târnova, cu același înțeles ca și în românește: gândac mic care iese în magazinele cu grâu învechit (drebni životinki koito po vehto žite v~~z~~ hambaritë. Pančev, 70 și Sbornik XIV, 193).

Probabil din *gărgăriță* „gândac mic de culoare roșietecă cenușie care trăește mai ales prin magazinele și grânarele puțin aerisite“. Cuvântul se găsește și în limba sârbă: *gágrica*, atestat din sec. XV: *gágrica od pšenice*, gurgulio, curculio. Rječnik, care se ocupă cu originea formei sârbești, dă și formele rutene: *gurgutyca*, *gergetyca* cu același înțeles, pe care le consideră ca fiind de origine română, din *gărgără* sau *gărgăriță*, din cauză că ele nu există în celelalte limbi slavice. Schuchardt (*Zeitschr. f. rom. Ph.* XVI, 586—587), formele ungără *gergelice* și ruteană, le consideră de origine română, iar forma română o derivă din lat. *gurgulio* = *curculio*. Se înțelege că deși lat. *curculio* „Kornwurm“ există în celelalte limbi romanice: v. ital. *gorgoglio*, sard. (logud.) *izgurdzone*, fr. *gourguillon* etc., din punctul de vedere formal el nu putea da *gărgără*, din care mai târziu am fi putut avea *gărgăriță*. Din această cauză Meyer-Lübke îl introduce în dicționarul limbilor romanice (REW. 2414) cu un semn al întrebării. Cu toate acestea, întru cât cuvântul nu poate avea nici o bază slavă, formele slave din limbile sârbă, ruteană și mai ales bulgară, care ne preocupă în special aici, unde este numai un cuvânt dialectal, nu pot veni decât numai din limba română.

gibán. Nume de pește care corespunde cu *perca fluviatilis*, același cu *kestereč z*, *baboi*, *bebon*, *kostur*, *pirkija*. Gerov îl trece între elementele streine.

Din *ghiban* (cu schimb de sufix și *ghibar*) „perca fluviatilis”. Cuvântul românesc ar putea veni direct din bulg. *biban* id. atestat la Pančev, cu alterarea labialei inițiale, și, supt această formă, a putut trece din nou la Bulgari ca element românesc.

kupói. Intrebuințat numai în regiunea Târnovei cu înțelesul: „câne de vânătoare” (lovdžiisko kuče) Sbornik. XVI—XVII, 399.

Din *copoiu* (din ung. *kopó?*).

melčo. Este una dintre cele 65 de numiri pe care le are „melcul” în limba bulgară: *babur*, *bahal*, *bohle*, *bohlev*, *buhzr*, *gugu-petrz*, *gušek*, *žembal*, *žjužel*, *ligavec*, *ligavniče* etc. etc. etc. Printre acestea se găsește și derivatul **melčov** (**melčev**) tot cu înțelesul primitivului „melc”.

Din *melc* (pl. *melci*). Originea cuvântului românesc nu este pe deplin lămurită. Tiktin (Dicț. rom.-germ.) presupune că cuvântul ar fi înrudit cu lat. *murex*. Hasdeu, care s'a ocupat cel dintâiu de originea acestui cuvânt, îl consideră celtic (Hasdeu, *Principie de filol. comp. ario-europea*, p. 92-98). Philippide combate pe Hasdeu și-l derivă din *limax* care ar fi dat *milax* (?) și apoi de aci: *milace* - *melace* - *mealăce* - *mearăce* pl. *mearăci* - *mearce*, *mearci* și de la acest *mearci*, supt influența unor cuvinte care n'au nici o legătură, ajunge la *melci* cu sing. *melc* (*Principii*, p. 295). În orice caz, în românește cuvântul este vechiu, de oarece se găsește și la Aromâni: *zmelciu*. După Miklosich (EWS. 187) cuvântul bulg. este de origine română. Tot așa îl dă și Candrea (N. Rev. R. I, 405). În timpul din urmă, Berneker (SEW. 33), luând, din nou, în cercetare forma bulg. alături de pol. *maž* id., rus. *smož*, polab. *mouž*, ajunge la concluzia că „cuvântul românesc ar putea fi izvorul formei bulgare”. Se înțelege că, până când originea formei românești nu-i lămurită, nimic nu se poate susține cu siguranță. Dintre cuvintele românești, forma arom. *zmelciu*, cu finalul suspect pentru originea lui latină, ne duce mai mult la forma bulgară. În bulgară, din contră, cuvântul nu-i dintre cele mai răspândite și, alături de el, tot ca formă de origine română mai avem și *buhăr*, despre care vezi supt *buhzir*.

omidă. Intrebuințat numai la Bulgarii din Novo-Selo, în locul formei bulg. *gъsenica* „omidă“.

Din *omidă* (arom. *uřidă*).

paun. Stă alături de forma *pavun* cu înțelesul de „păun“. Derivate: **pauna**, **paunka** și **paunica** femeiușca păunului. Diminutiv: **paunče**. *Do vędroto devet pauna*; *Do paunite devet paunki*; *Do paunkite devet paunčeta* (lângă vadră nouă păuni; lângă păuni nouă păunițe; lângă păunițe nouă păunași) Gerov. Există și ca nume de persoană: *Paun*, *Paunko*. De asemenea ca nume de loc. *Paunofci* (Weigand, *Jahresb.* XXVI—XXX p. 142).

Din *păun*. Miklosich a arătat că alături de forma slavă *pavъ*, care se găsește în toate limbile slave și este de origine germ., mai există și *paunъ*, care se găsește numai la Bulgarii și Sârbi și este de origine romanică (EWS. 234). Căderea lui *v* între două vocale din forma latină *pavonem* ne arată că el nu putea veni la Slavii balcanici din apus, ci din limba romană de răsărit care, judecând după această singură particularitate, începuse să devină română. Așadar din lat. *pavonem* am avut în românește *păun* (cf. Pușcariu, *Wb.* 1292; Meyer-Lübke, *REW.* 6313). W. Domaschke, în lucrarea sa *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, apărută în *Jahresb.* XXI—XXV, p. 143, plecând de la considerația că *păunul* n'a fost cultivat în România, o constatare care nu a putut-o dovedi prin nimic, presupune că forma românească ar veni de la Bulgarii. Pentru trecerea lui *ă* neaccentuat în *a*, vezi p. 162 ș. u. Pentru originea greco-romană a formei slave *pavun*, vezi Bartoli, *Riflessi slavî*, p. 36., nota. Cf. și *Dacoromania* I, p. 406; II, 805.

pitpălák. Intrebuințat la Novo-Selo. Potârniche, sinon. cu bulg. *pъtpъdzъkъ*. *Sbornik* XVIII 504.

Din *pitpălac* id.

púika. Femeiușca curcanului; curcă. Derivate: **puičii** adj.; **puičica**. Gerov.

Din *puică*. Cu același înțeles de „curcă“ cuvântul se găsește și la Sârbi: *pujka*; Unguri *pulyka*, *pujka*; Ruteni: *pulka*. Ca înțeles, toate aceste forme se apropie mai mult de alb. *pul'ke* „Trutheñne“ (G. Meyer, *EWA.* 367). Cu toate acestea, forma rut., care nu poate fi considerată ca un împrumut din limba alb., dovedește că noul înțeles s'a dezvoltat ulterior din

pupzǎ. Intrebuințat numai în Novo-Selo. Nume de pasăre; pupăzǎ. Sbornik XVIII 504.

Din *pupăzǎ* id.

șobolan. Șoarece mare, șobolan. Sbornik XVIII 506.

Din *șobolan* id.

șopǎrlǎ. Intrebuințat în Novo-Selo pentru forma bulg. gușter: șopârlǎ. Sbornik XVIII 506.

Din *șopârlǎ*.

turturica. Pretutindeni cu înțelesul de „turtureă“ (*Columba turtur*). Gerov. Cuvântul slav curent pentru această pasăre este *gugutka*, *guguška*, *gugučka* etc. Se mai aude și **turtulica** (cu $r > l$, din cauza lui *l* precedent). Diminutive: **turturička** și **turtulička**.

Din *turturǎ* (lat. *turtur* „Turteltaube“, cf. Meyer-Lübke REW., 9009), păstrat supt această formă la Aromâni și Dacoromâni (cf. DR., II, 625) alături de *turtureă* (lat. *türtürëlla*, -am, cf. Pușcariu, Wb., 1780) „Turteltaube“.

vúntur. Pasăre mare, acerǎ, (ptica, golēmz, jadzrz, orelz, kartalz) Gerov.

Din *vultur* (din lat. *váltur*, -em), cu prefacerea lui *l* în *n*, din cauza lui *r* următor.

9. Nume de plante.

bučimiș. Intrebuințat peste tot ca nume de plantă: cucută, (în Transilv.) buciniș (*conium maculatum*). Se mai aude și supt formele: **bučiniș** (forma mai nouă și cea mai des întrebuințată, care corespunde formei românești *buciniș*); **bučenič**, (cu $i > e$, probabil, supt influența lui „bučenie“ sau direct din românescul *buceniș*, cf. Șezătoarea II, 23/16, deși, supt această formă, cuvântul se întrebuințează ca nume de munte și de pârâu. Câte și trei formele atestate la Gerov.

Din *bucimiș*. În limba română cuvântul se întrebuințează rar supt această formă. Se întâlnește și ca nume de loc. *Bucimișul* (a. 1541). Hasdeu (*Cuv. d. Bătr.* I, 241), care dă și etimologia lui din lat. *bucinum* „trompetă“, cu o trecere de înțeles greu de explicat. Despre existența formei *buciniș* în limba bulgară cf. Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.*, 668. Forma simplă *bucium*, (dialectal) *bucin* există și în sârb. *bučina* „Trompetenkürbiss“ și ca nume de localitate. Rječnik, cf. și CDDE.

bunika. Iarbă de leac care crește prin livezi (*Hyosciamus niger*), Sbornik, X, 228; Gerov.

Ar putea reprezenta un diminutiv de la *bun* și suf. *-ică*, cu înțelesul lui *bunicică*, mai ales că este vorba despre o plantă de leac care, după Marinov, se întrebuițează, la Bulgari, ca mijloc de vindecare pentru orice: *vz vsičkite bureni, bilo za lěka bilo za magii, trěbva da ima i bunika* (în toate buruienile, fie ca leac, fie ca descântece, trebuie să fie și bunika). Sbornik X, 128. Cf. și HEM., 2819. Supt această formă, însă cu înțelesul din limba română, cuvântul se găsește și la Ruteni: *bunika* dimin. von *buna* (Miklosich, *Wander.*, 59); la Sârbi există tot ca nume de plantă *bunika*. Aci mai întâlnim și: *Bun* ca nume de pers. în documentele din sec. XIII și XIV cu o mulțime de derivate: *Bunović, Bunilo, Buniša, Bunislav, Bunojević, Bunoševac*, despre care vezi Rječnik; după aceea: *Bunovi* grupe de case în circ. Foča din Bosnia (cf. *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 551).

fóienfir. Se întrebuițează numai în Novo-Selo pentru cuvântul bulgăresc „zimzelen“ sau „zelenika“ (Vinca minor), ceea ce corespunde românescului „saschiu“. Și: **foiănfir.** Pančev.

Din *foaie-în-fir*, cu același înțeles de „saschiu“, care se mai aude și: *foaienfir* și *foianfir*. (Să răsar' un foianfir... Foianfiru să se întindă. *Șezătoarea IX*, 93).

gúra. Se întrebuițează peste tot în limba bulgară ca un nume de floare, pentru formele obicinuite bulgare: *arslanče* (leușor); *arslanova usta* (gură de leu), după aceea: *usta* (gură), *ustica* (guriță), și corespunde formei românești: gura-leului, fr. gueule-de-lion, germ. „Löwenmälchen“ (Antirrhinum majus).

Din *gura* (lat. *gūla*, -am), mai precis, din numele floarei *gura-leului*.

límba. Se aude prin regiunea din Svistov, ca nume de plantă (Rast. arapska rzka). Sbornik XXI, 40.

Din *límba* (lat. *lingua*, -am). Ca nume de plantă cuvântul „límba“ există în multe compuse: *límba-apei, límba-boului, límba-broaștei*, etc., cf. Panțu, *Plantele*, 147.

muškáto. Plantă din familia *geraniaceae*, sinon. cu *moloho* și aceeași cu român. *mușcat, mușcată, mușcățel*. Gerov.

Din *muscat(ă)*

pápura. Nume de plantă (*Polypodium vulgare*), feregă. Se mai numește și **papură**, **papzră**.

Probabil din *papura* (lat. **papula*,-am, cu schimbare de suf. din *papyrus*) CDDE., 1323, deși schimbarea de înțeles, de la „papură“ la „feregă“ nu-i pe deplin lămurită.

vica. Vargă, lemn subțire; (la Weigand, Wb.) „Weidenrute, Gerte“. Cf. și Gerov.

Din *viță* (lat. *viteus*,-a,-um) „zur Rebe gehörig“. Cuvântul există și la Greci: βίτσα, „Ruthe, Gerte, Peitsche“ (G. Meyer, *Ngr. St. II*, 18), care după înțeles, ar putea veni din bulg., nu din arom., în care există numai *ayită*, sau din dacor., cum dă G. Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 23, deși, după cum se poate vedea la G. Meyer, cuvântul a intrat de cu vreme în ngr. și are și derivate. Despre alb. *bisk* „grader Zweig“, care ar putea fi adus în legătură cu ngr. βίτσα prin *bítske*, *vítske*, vezi EWA 37. Din dialectul dacor. cuvântul a pătruns și în rusește: *vica* „Rute“.

10. Locuința cu obiectele de trebuință.

ácz. Mosor de ață. Se întrebuițează numai în regiunea Târnovei. Sbornik XIV, p. 206.

Din *ață* (< lat. *acia*,-am de la *acus*). CDDE.

arnič. Fir subțire de bumbac, de culoare roșie, galbenă sau albastră. Pancev.

Din *arniciu* „fil de cotton teint“.

baér. Salbă de bani vechi cu care nevestele tinere își împodobesc capul. Întrébuițat mai mult în regiunea din Vodena. Derivat: **baizrči** (în Târnova) un fel de mărgele făcute din pământ rotund și găurite pe la mijloc; „ele se cos pe căciulițele copiilor ca să nu fie deochiați“ (zašiva se na šapkite na děca, za da ne uročasvali). Sbornik, XIV, p. 207. Gerov.

Din *baier*, care a trecut și în limba ruteană *baior* „aus Wolle geflochtene Schnur“ (Pușcariu, Wb. 178).

burdei. Casă în pământ, pivniță. Se mai aude și supt forma: **bordei**, **bordel'**, **burdel'**. Vezi descrierea bordeiului în Sbornik XVIII, 9. Cf. și X, p. 228

Cuvântul se găsește și la Sârbi: *burdel'* cu înțelesul de «colibă». *Da popravi kuće i burdel'e* (ca să repare casele și bordeiele) Rječnik. Tot la Sârbi apare și ca nume de localitate,

nămai acolo unde se găesc bordeie: *Niva na Burdel'* «țarina la Burdel'». ib.

Din faptul că cuvântul nu se găsește în celelalte limbi slavice, afară de Ruteni: *burdej,-eja, burdij,-ija* „unterirdische Wohnung, Rauchhütte“ < rum. bordeiu (*Archiv. f. slav. Phil.* XXXV, 350), originea lui balcanică pare evidentă. Rječnikul consideră cuvântul sârb de origine românească. În bulgară trebuie să vină tot din limba română, căci, dacă în celelalte limbi slavice lipsește, din contră, în limbile romanice există tulpina *bord* (REW. 1216) din care avem derivate cu același înțeles ca în românește. Vezi Dens., *Hlr.* I, p. 366.

burkan. Se întrebuintează numai regional (Sbornik XIV, 210) cu același înțeles ca și în românește «borcan». Gerov nu-l înregistrează, iar Pančev îl reproduce între cuvintele rari, după Sbornik

Din *borkan*, de origine neclară. După d. Drăganu ar fi din ung. *borkanna* «vană de vin», cf. *Dacoromania* II, 900.

bóturo. Dat de Sbornik pentru regiunea din Vrața, cu înțelesul de »butură«. Vezi și Pančev 32.

Din *butură*. Originea cuvântului românesc nu este clară. Se aduce în legătură cu cumantul *butac* «ramus» (Dens., *Hlr.*, 381). Vezi mai pe larg Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.*, 713—714.

čarčaluša. Gerov îl numește: plantă oarecare (răstanie nĕkakvo), adaogând și sinonimul: *obički* pl. de la *obička*, cu înțelesul de „cercel“. CDDE dau și *čarčaluška*.

Din *cerceluș* (*Convallaria majalis* sau *Fuchsia coccinea*, Panțu, *Plantele*).

flútur. Mici lame rotunde de metal sclipitor care se aplică ca ornament pe haine, fluturi. Se mai numește și **flitora**. Derivat; **frutulki** (plur. din *frutulka*, prin metat., pentru *fluturka* din *flutur*) cu același înțeles. În limba bulg. avem pentru acest cuvânt: *zlatinki* (lamă de aur), *leski*, *teterici*, *teterki*, *tetermeta* etc.

Din *flutur* (atestat în limba română într'un document slavo-român încă din 1582: *Edna sxs biser a druga sxs fluturi* (una [este vorba despre o podoabă de cap] cu mărgăritare și alta cu fluturi. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I, 257). Este același cu *fluture* din lat. **fluctulus*, care a dat în alb. *fl'uture*. Cuvântul albanez, după Pușcariu (*Dicț. Limb. Rom.*) are și înțelesul de „mică lamă metalică“.

gatz. Intrebuințat numai în Novo-Selo, pentru *obušta* „gheată, încălțăminte“. Sbornik XVIII, 502.

Din *gheată* (ital. ghetta).

gri(e)nda. Se întrebuințează în regiunea Rusciucului pentru forma obicinuită *greda* „grindă“.

Miletič (*Südslavische Dialektstudien, Das Ostbulgarische* în *Schriften der Balkankommission*, Wien, p. 80; tot așa și la p. 200) discutând originea cuvântului, crede că reprezintă forma psl. *rpada* (cu *a* > *en*). Weigand, în studiul său *Beitrag zur Kenntnis der bulgarischen Dialekte* (Jahresb. XV, p. 167) observă cu drept cuvânt, că din cuvântul paleoslav citat, n'am putea avea forma de mai sus și că ea reprezintă un împrumut din limba română, mai cu seamă că „Balken werden aus Rumänien massenhaft als Flossholz auf der Donau eingeführt“. La rigoare s'ar putea admite că forma *grenda* (pentru *greda*) care se găsește și în dialectul aromân, și a fost împrumutată mai în urmă de la Bulgari, să se fi încrucișat cu cuvântul românesc *grindă*, dându-ne forma de mai sus.

kaprul. Stützbalken; „Dachsparren“ (Weigand Wb.) „razso-vato dzrvo za direk vz koliba“ Gerov. În regiunea din Plevna și Drama *kapruli* sânt niște lați care se pun pe acoperiș, ca să sprijinească cărămizile sau lespezile de ardesie“ Pančev. Se mai numesc și **kaprulja**. Gerov.

Cuvântul se apropie ca formă și se identifică aproape ca înțeles cu *căpriorii* din limba română; totuși greutățile formale sânt prea mari, ca originea română să fie sigură.

kzstrón. Intrebuințat numai în regiunea Târnavei. Strachină mare pentru supă (golăma ponice za čorba) sinon. cu supnica. Sbornik, XVI—XVII, 401.

Din *castron* (din fr. *casserolle*? Cf. pol. *kastrol*. Tiktin, *Dicț. Rom.-Germ.*)

katinár. Pretutindeni cu înțelesul de „lacăt“. Gerov. „Schloss, Hängeschloss“.

Din arom. *cătinar(e)* (din lat. *catenalis*, -em, Pușcariu Wb. 316; Meyer-Lübke, REW. 1764). Înțelesul cuvântului din limba bulgară corespunde perfect aceluia din dialectul arom., pentru care fapt nu-i nevoie a-l deriva cu Romansky (Jahresb. XVIII) din gr. *κατηνάρ*.

kl'ánca. Intrebuințat numai în Novo-Selo, cu înțelesul românesc de „clantă“

Din *clanță* (cu origine necunoscută).

koptór. Intrebuințat mai mult în regiunea din Plevna. Bălīgi uscate la soare sau la căldură, spre a fi întrebuințate la ars (naslani lina, lěpeški na harman da se sušat za gorivo) Pancev.

Din *cuptor*. Trecerea de înțeles de la cuptor la bālīgi uscate, se explică din obiceiul de a usca bālīgiile mai mult pe pereții de afară ai cuptoarelor.

lešija. Apă fiartă cu cenușe (voda varena sz pepel), *lešie*. Gerov, cf. Sbornik VII, 227. Și: **lišija**.

Din *lešie* (lat. *līxīva*, -am pentru *līxīvum*), Candrea, *N. Rev. R.* I (1900), 408.

mása. Masă (Stol za slagane na nego něšto), Pančev.

Din *masă* (lat. *mensa*, -am).

nástur. (Intrebuințat în graiul din Vidin.) Nasture. Glosatorul acestui cuvânt ne spune că forma „nástur“ se întrebuințează de croitori din pricină că cuvântul bulgăresc pentru „nastur“ sună *pul* pl. *pulove* care în românește însemnează „penis“. Sbornik, XIX, 29.

Din *nastur* id.

pahár. Strachină adâncă, ulcior fără mâner (dlz̄boka panica, bardak bez uši), Gerov.

Din *pahar*. În limba română cuvântul se explică din sârb. *pehar* „der Becher, poculum“ care însă, după Karadzić, se aude numai în Raguza. Cuvântul se mai întâlnește supt această formă și la Albanezi *pehār* (< slov.), G. Meyer, EWA., 325. După înțeles, formele sârbe, alb. și rom. se apropie mai mult. Cu greu s'ar putea admite că cuvântul bulgar ar putea sta la baza formei române. Vezi și Dens. *Hlr.*, 368; Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*

pákura. Petrol, păcură, (germ.) „Bergtheer“. Weigand, Wb.

Din *păcură* (lat. *pīcula*, -am, cf. Pușcariu, Wb., 1237), CDDE., 1300.

palaría. Pălărie cu bordurile largi (šapka sz široki poli), Pančev.

Din *pălărie* (origine necunoscută).

pana. Un ciomag prevăzut la cuoextremitate cu cârpe, care servește spre a curăți ceva măturând. Gerov, „Backofenwischer“. Weigand.

Din *pană* cu înțelesul de „abgeschnittener, zum Fegen die-

papúša. Legătură de foi de tutun dat de Candrea, *N. Rev. R.* (1901) I, 406. De unde? Gerov, Pančev, Miladinof, Weigand etc. nu-l înregistrează.

Din *păpușă* (lat. *pappus*, -um, despre care vezi mai pe larg Pușcariu, Wb., 1256). Cuvântul există și în rusește: *papușa* cu înțelesul ca în bulg. și *papușoiu* (*Jahresb.* XVII, 365). În afară de dialectul dacor., cuvântul există (cf. *Dacoromania* I, 414, nota) și la Aromâni. Aci, și mai ales la Români din Crusova și împrejurimi, *păpușă*, ca termen referitor la țesătorie, mai însemnează și „legătură de tort“, „moche de laine“.

patz. Așternut de lemn (derveno lëglo). Gerov. „Bett, Bettgestell“.

Din *pat* (lat. **pattus*, -um, gr. πάτος), CDDE., 1356. Cuvântul există și în rut. *patz* „pod“.

pod. Intrebuințat în Novo-Selo. Punte, sinon. cu *m o s t z.* Sbornik, XVIII, 504.

Din *pod* (din vsl. ПОДЪ).

rasučălă. Cărpă răsucită pe care Româncele din împrejurimile localității Novo-Selo o poartă pe cap. Sbornik, XVIII, 505.

Din *răsuceală*.

skurtéika. Haină scurtă; haină femeiască ce se poartă pe deasupra și este căptușită cu blană. Gerov.

Din *scurteică* (derivat din *scurt*). Pascu, *Suf.* 236. Cuvântul există și în sârb, *skuteljka* (Skok, în *Zeitschr f. rom. Phil.* XXXVIII, 344).

speteázi. (Intrebuințat numai la plur.) Insemnează o parte a carului, sinon. cu *sablica* = breite Querleiste am Ende der Wagenleiter. Vezi Gerov și Weigand Wb. s *sablica*.

Din *spetează*.

stânžen Măsură de trei coți și jumătate, sau un metru și jumătate. Gerov.

Din *stânjen* (din vsl. СЪЖЕНЪ cu amestecul tulpinei *steng-* din care au ieșit cuvinte cu înțeles asemănător, Byhan în *Jahresb.* V 330). Despre originea română a formei bulgare, vezi Iagić în *Archiv f. sl. Phil.* XI, 264 și urm.

vinerîč. Intrebuințat numai în Novo-Selo. Dare pentru vii. Sbornic XVIII 501.

Din *vinăriciu*.

vistríja v. p. 177.

ză**b**u**n.** Intrebuințat în Novo-Selo. Anteriu, haină lungă. Sbornik XVIII 503.

Din *zăbun* (la origine din ital. *giubbone* sau *giuppone*; ve-
nez *zupon* și *zipun*) arom. țipun(e). Cuvântul există și în
sârbo-cr. *zubūn* și *zobūn*; în ung. *zubony* și *zobony* „Rock ohne
Aermel“ (Skok în *Archiv. f. sl. Phil.* XXXI, 320).

ze**str**a**.** „Ceea ce dau părinții fetei lor când o mărită“
(onova, șto davat roditeli na dașterja si koga ja ženjat). Gerov.
Sinon. cu bulg. *pridan*, *prid*, *prikija*, *priko* (cf. arom. *prică*).
Zestre. Derivat: **z**e**str**i**c**a**** dim. „zestrișoară“ (ib.).

Din *zestre*, (mai vechiu) *dzeastre*, despre care vezi mai pe
larg p. 178—9.

11 Nume de alimente.

kuzunáci. Se aude mai mult prin regiunea Târnovei cu
același înțeles ca în românește „cozonaci“ (simit *v**z*** vid na *s**z**r**p****x***
i *p**o**r**z**s**e**n* otgorě *s**z*** zahar) un fel de simit de forma secerei (e
vorba de cozonacii noștri făcuți în formă de semicerc) presărat
pe deasupra cu zahăr. Sbornik XVI—XVII, p. 398.

Din *cozonaci* (pl. de la *cozonac*) a cărui origine nu este
lămurită. Etmologia dată de Cihac **κοζωνάκι*: derivat dimin. de
la *κοζώνια* nu lămurește cuvântul nici ca însemnare și nici ca
formă.

malái. Se întrebuințează numai la Bulgarii din Banat cu
înțelesul de „Hirsensbrod“ și cu acela al cuvântului românesc.

Din *mălaiu* id.

mamaliga. Fiertură din făină de cucuruz care se mănâncă
în ioc de pâne. La plur. **mamaligi** pete galbene care ies pe
față. Gerov.

Din *mămăligă*.

pétura. Foaie subțire de aluat, mai ales foaie de plăcintă.
Kraešnik ot zelnik... bez zele meždu peturitě (coltuc de plă-
cintă... fără varză, între foi) Sbornik, VII, 457. Derivat: **pe-
turka** dim.

Din *petură*. Înțelesul cuvântului bulgar este același cu
arom. *petur* „foaie de aluat pentru plăcintă“. Acest înțeles tre-
buie să fi existat odată și în dialectul dacor., judecând după
forma bănățeană *pătura* „plăcinta ce stă din mai multe pături“

(Viciu, *Glosar*, 66). Pentru etimologia cuvântului vezi Candrea, *Conv. lit.* XXXVIII, 874 și G. Giuglea, *Dacoromania* II, 819. Cuvântul se găsește și la Greci πέντορον „foaie de plăcintă“ (Murnu, *Rum. Lehnw im Neugr.*, 38. cf. CDDE., 1358.

12. Cuvinte referitoare la părțile corpului omenesc.

búrta. Intrebuințat dialectal și în special în Novo-Selo în locul formei bulgare: *tzrbuchz* „burtă“. Gerov; Sbornik XVIII 501.

Din *burtă* (Originea cuvântului românesc nu este cunoscută). Vezi Pușcariu *Dicț. Limb. Rom.*, 704.

búza. *Obraz. Pa ja fati za rakata, Pa ja baci pu buzite* (și o apuca de mână și o sărută pe obraji), Pančev. Derivate: **búzka, buzljá, buzlénce, búzica, buzička, búzčica.**

Cuvântul este același ca rom. *buză* și alb. *buze* „Lippe; Spitze, Rand, Schnabel eines Gefässes; Mundart“ (G. Meyer, EWA. 57). Ca înțeles, cuvântul bulgăresc se depărtează deopotrivă de cele două forme: albaneză și română. În ce privește filiațiunea prin care a trecut în limba bulgară, plecând de la considerațiunea că cuvântul se întrebuințează numai la Bulgarii din Bulgaria, nu însă și la cei din Macedonia, care în toate vremurile au venit în contact cu Albanezii și chiar trăesc cu ei laolaltă, ea trebuie căutată în limba română. Cuvântul, după cum am arătat în *Raporturile albano-române (Dacoromania* II, 522), are aproape aceeași extensiune geografică ca și articolul postpus, adică se aude numai la Albanezi, Români și Bulgari, cu singura deosebire că, pe când întrebuințarea articolului postpus este generală pentru toți Bulgarii, inclusiv și cei din Macedonia, forma *buză* este necunoscută la aceștia. Lipsa lui în Macedonia precum și în toată Serbia, ne-ar putea servi ca un indiciu pentru localizarea lui, în ce privește filiațiunea pentru limba bulgară, în domeniul r o m â n o - b u l g a r. Românii au primit cuvântul de la Albanezi, încă în epoca străromână, înainte de despărțirea dialectelor românești. După năvălirea Slavilor, care s'au interpus între Albanezi și Români, cuvântul albanez n'a mai trecut la aceștia pentru că, în cazul acela, dacă n'ar fi fost o condițiune ca să-l aibă și Sârbii, care sânt vecinii imediați ai Albanezilor și formează părțile de despărțire între aceștia și Bulgarii din regat, prezența lui în graiul Bulgarilor

din Macedonia, care stau în direct contact atât cu Albanezii cât și cu Aromânii, ar fi fost indispensabilă.

În ce privește evoluarea înțelesului de la *buză la obraz*, forma *buzia* „guriță”, care a pătruns în limba polonă de la Români (cf. *Mitteil des Inst. f. rum. Spr.*, 265—266) formează stadiul intermediar. Generalizarea înțelesului, prin extensiune, de la „guriță” la „obraz” s'a dezvoltat, deși pe un drum cu totul opus, ca înțelesul „Wange” al cuvântului latin *bucca* la acel de „Mund”. Vezi despre acest cuvânt: Berneker, SEW. 104; Pușcariu Wb. 242; *Jahresb.* XV, p. 95.

bzšzka. Se aude numai în Novo-Selo, cu înțelesul de „gâlcă” „geschwollene Mandel”. *Sbornik* XVIII, 501.

Din *bășică* (lat. *vesica*, -am). Cuvântul se găsește și la Sârbi: *bešika* „vesica”, *Kano bešika naduva se* (se umflă ca o bășică) J. Rajić, ap. Rječnic. Diminutiv: *bešićica* „vesicula” ib.; la Ruteni: *byšyha* și *bešyga*, *bešiha* (bei den Huzulen und den Ruthenen der Bukowina) cu înțelesul „Rotlauf” și „eine Anschwellung der Haut, Blase”. Kałużniacki, *Wanderungen*, 11. Derivat: *bešišnik* „Heilkraut gegen bešiha” (*Chenopodium hybridum*) buruiiană de bubă rea, cf. *Slovar*.

kzpxcinz. Se întrebuițează numai în regiunea Târnovei cu înțelesul de „cap” (glava) în sens ironic: *mnogu šz ti tegli tebe golatz kzpxcinz kxto si s-tozi si um!* (mult o să-ți cântărească căpățina goală, dacă ești cu această minte a ta) *Sbornik* XVI—XVII 400.

Din *căpățână* (din lat. **capitina*, -am, Pușcariu, Wb. 275). Este interesantă păstrarea lui *i* după *ț*, nealterat.

konč. (În regiunea din Lom, Vidin și Oreahovo). Cu același înțeles ca în românește, mai ales că se spune despre coafura româncelor din acele regiuni (osobenx vid zadržki koito gi nosat vlahinkitě). *Sbornik* XII, 295.

Din *conciu* id.

noc. Părul copiilor strâns la un loc ca un mănunchiu și legat împrejur cu o panglică (kosite na dēte sxbzrani kato plitkx i prevrzani sz gaitanec sz širitče). Gerov.

Din *moț*. În limba română cuvântul are mai multe înțelesuri. Originea lui nu este lămurită. În orice caz, el n'ar putea veni din limba bulgară, mai întâiu pentru că este lipsit de orice bază slavă, cuvântul neexistând în celelalte limbi slave, și, al

doilea, fiindcă în bulgărește este redus la un înțeles care ușor a putut fi împrumutat din limba română.

mustăcûri. Intrebuințat în regiunea Târnovei cu înțeles augmentativ pentru „mustăți“ în locul formei bulgare obicinuite *mustaki*. Sbornik, XVI-XVII, 404.

Din *mustăcioară*.

skrzlzoncz. Intrebuințat în Novo-Selo. Perii lăsați pe frunte: un fel de breton la fete. Sbornik, XVIII, 505.

Din (s)cărlionț.

soărta. Intrebuințat în Novo-Selo. Cămașa în care este învelit pruncul înainte de naștere; placenta. Sbornik, XVIII, 505.

Din *soartă* (lat. *exortem*. G. Giuglea, *Cercet. lex.* 23).

13. Cuvinte abstracte.

bezna. Intrebuințat la Bulgarii din Novo-Selo, în expresia: *txvnina bezna* „întuneric beznă“. Sbornik, XVIII, 505.

Din *beznă* (din paleosl. *bezďuna*) „fără fund“, abyssus.

destúr. Atestat la Gerov printre cuvintele rari cu înțelesul „destul“ și sinon. cu *dosta*.

Probabil din *destul*, cu trecerea neexplicabilă a lui *l* final în *r*. Gerov, care îngrijește să indice la cuvintele streine din limba bulgară și originea lor, însemnând numai numele limbei din care a pătruns în bulgărește, îl dă ca un cuvânt de origine turcă. În turcește o formă ca *destur* și *dustur* înseamnă „permission, protocoale, modele, regle“ etc.; în afară de aceasta, accentul este pe prima silaba: *déstur*, nu *destúr*, cum îl dă Gerov.

dížma. Intrebuințat numai în Novo-Selo cu înțelesul românesc: a zecea parte din venituri (*desetzka*). Sbornik, XVIII, 502. Astăzi la Bulgari: *desetina* (cf. Conev, *o. c.*, 24).

Din *dijmă* (vsl. *дѣжкама*).

draptzno. (Intrebuințat rar). Mai ales în expresiile *draptzno oko* (ochiul drept), „desnoto oko“. Sbornik, XVIII, 502.

Din *dreapta* (femeninul lui *drept*).

gxlčava. Intrebuințat numai în regiunea Vraca, cu același înțeles ca în românește *gâlceavă*.

Cuvântul românesc derivă din vsl. *гълкъ* „sonitus“ (Miklosich, *Paleosl.*, 130), care se regăsește și în bulg. *glxčka*. *glxčz*, „Geschrei, Lärm, Streit, Zank“. Forma *gxlčava* se întâlnește numai

acolo, unde se mai găsesc și alte forme românești; în cazul acesta s'ar putea să avem o formă românească de origine slavă, care a trecut din nou la Bulgari. N'ar fi exclus ca *gulčava* la Bulgari să reprezinte o formă veche din care ar putea deriva cuvântul românesc (Pușcariu, *Dict. Limb. Rom.*).

glúma. Intrebuințat numai în Novo-Selo. Șagă, glumă. Și ca verb.: *sx glumimo*, „glumim“ tradus în bulg. prin „șeguvame se“. Sbornik, XVIII, 502.

Din *glumă*.

krécavo. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu același înțeles ca în românește „creț“. *Krecava kosa* (păr creț). Sbornik, XX, 2.

Din *creț*. id.

džúgla. Ridicătură de pământ la marginea unei țărini sau unei livezi spre a servi ca un fel de părete de despărțire (Gerov), „Erderhöhung als Grenze“. Se mai numește și **žugla**. Derivate: **džuglina**, **džoglina** și **žuglina**.

Din arom. **džug** (articulat *džuglu*) din lat. *jugum* și cu înțelesul de „Gebirgskamm, Gebirgszug, Gebirgskette“ (Georges), păstrat numai în dialectul aromân: șir de munți, suiș. *Calu džoni tu džug s-cunoaște* (calul voinic se cunoaște la suiș). Formele cu *ž* sânt mai nouă, supt influența dialectului dacoromân.

funfja. Intrebuințat de către Bulgarii din Novo-Selo, cu înțelesul: „drum strâmt spre Dunăre“ (têsna ulica kxm Dunava). Pančev.

Probabil din *funie*, deși cu înțelesul din limba bulgară nu se întâlnește în limba română. Există însă în limba română expresia „o funie de moșie“ identic cu „o sfoară de moșie“. În înțeles de măsurătoare funia este adusă în legătură cu pământul.

ljánga. Despre un om lung, înalt și prostănac (*džlg, visok, dangalak*). Pančev.

Din arom. *leangă, lianga* epitet pentru persoanele de statură înaltă și subțire; „persoană leneșă și de o statură lungă, șuiu, lungană“ Dal. (din alb. *l'angua*) despre care vezi mai pe larg Capidan, *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 535—536).

marunczkz. Intrebuințat în Novo-Selo. Dări mărunte. Sbornik, XVIII, 503.

Din *măruntică* (derivat din *mărunt*)

mut. (Intrebuințat în graiul din Vidin). Mut. Derivate: **mutavèla** (tradus în bulg. němak, nemčo) mut; **mutiškim** adv. muțește, Sbornik XIX, p. 29.

Din *mut* (lat. *mutus*).

puços. Intrebuințat în Novo-Selo; apă în care se spală lâna. Sbornik, XVIII 504.

Din *pucios* cu înțelesul de „apă necurată, care pute, pu-cioasă“.

putéren. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu înțelesul: „silenz jakz“ (puternic, tare). Sbornik XX, p. 3.

Din *putere*.

strngzna. Intrebuințat în Novo-Selo, în: *stngzna ruka* „mâna stângă“, Sbornik XVIII, 505.

Din *stânga*, cf. dreaptzno.

vítrig și vitriga. „Vitreg, vitregă“ întrebuințate în graiul din Novo-Selo. Sbornik, XVIII 502.

Din *vitreg*, -ă (lat. *vitricus*, *.a).

14. Cuvinte cu înțeles variat.

baltina. (Cuvânt mediobulgar). Baltă, loc mlăștinos.

Din *băltină* „terrain marécageux près d'une rivière“, derivat din *baltă*. Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg la p. 152—153. Cf. Jagić în *Archiv f.sl. Phil.* XXII, 32; Berneker, SEW. 70 și Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.* 468.

ban. Ban de aramă, gologan. Gerov.

Din *ban* „monedă“.

blznda. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu înțelesul de „umflătură, bășică la corp“. Sbornik, XX, p. 1.

Din *blândă* (lat. *blandus*, -a, -um). Cuvântul se întâlnește și la Bulgarii din Macedonia, introdus, poate, de la Sârbi (*blanda*). La aceștia se întrebuințează mai ales în regiunea Banatului și în Bačka (Karagić). După aceea la Ruteni: *blýnda* „starker Hautausschlag“ (Kałużniacki). Cf. și R. Stocki în *Arch. f. sl. Phil.* XXXV. 349.

čúma. „Boală rea, contagioasă“ (loșa prilepčiva bolest) Gerov. Ciumă. Fig. femeie rea. Derivate: **čúmav** adj., bolnav de ciumă; **čumen, čumin** adj. id., **čumljak** om rău și nume

Verbe: **čumosvam, čumja, čumjasvam**, toate cu înțelesul „doresc cuiva să fie apucat de boala ciumei, blestem pe cineva cu această boală“.

Din *ciumā*. Pentru originea cuvântului vezi p. 142 ș. u.

dómna. Se întrebuițează la Bulgari numai ca nume propriu pentru persoanele de sex feminin.

De obicei cuvântul se derivă din gr. Δόμνα, atestat și în inscripțiuni, din δόμνα, cu înțelesul „Herriŋ, Geliebte“ (G. Meyer, *Neugr. St.* III 21; *Jahresb.* XV, 102). În Peninsula Balcanică, astăzi ei nu se aude decât la Aromâni, apoi Dacoromâni *doamnă*, ca apelativ, cu vechiul înțeles de „stăpână“, iar la Aromâni — mie îmi este cunoscut de la Aromânii din Bitolia, Crușova, Perlepe — și ca nume propriu în derivatul acestuia: *Dumnica*¹. Întrebuițarea acestui derivat ne arată că și *doamna* s'a întrebuițat odată ca nume propriu. Acest *doamnă* a fost împrumutat de Bulgari, din care au astăzi *domna*, cu substituirea lui *oa* prin *o*, din cauza greutății în pronunțare a acestui diftong.

gálbin. Întrebuițat în regiunea din Târnova. „Monetă de aur austriacă (zlatna avstriiska moneta); este același cu „galbenul“ nostru. *Sbornik*, XIV, 214.

Din *galben* (dial. *galbin*).

gologán. Cuvântul este dat de Gerov între formele normale cu înțelesul românesc de „ban de aramă“ (médna para).

Din *gologan*. Originea cuvântului românesc nu este cunoscută. Cihac îl aduce în legătură cu rus. *galova* „cap“ pentru *golovan* „monnaie de cuivre, pièce de monnaie représentant une tête“, în care trecerea lui *v* în *g*, supt influența lui *g* inițial, nu s'ar putea explica ușor, mai ales că cuvântul *glavă* „căpățână de animal“ există în românește; însă n'ar fi de tot cu nepuțință. În orice caz, cuvântul bulgar, așa cum se pronunță, lipsindu-i o bază slavă, nu poate veni decât din limba română.

kaprár. (Întrebuițat în Banat). Subofițer mai tânăr. *Arhiva*, XVI, 368.

Din *căprar* (ital. *caporale*).

kičer². Pădure măruntă, pădure tânără. Gerov.

Din *chiceră*. (Vezi mai amănunțit despre acest cuvânt la p. 151 ș. u.

kumnátul. Întrebuițat la Bulgarii din Novo-Selo, „cumnat“, (cu articolul românesc), *Sbornik*, XVIII, 502.

Din *cumnat* (lat. *cognatus*, -um).

kuskrz. (Intrebuințat în Novo-Selo). Invitații de la nuntă din partea mirelui sau a miresii. Sbornik, XVIII, 503.

Din *cuscru* id.

lauta. Vioară, alăută, sinon. cu *cigulka*, *gꝛdulka*. Gerov. Și (Novo-Selo) **lzută**. Sbornik, XVIII, 503.

Din *lăută* cu același înțeles. Ar putea fi și din grecește de unde derivă și cuvântul românesc. Pentru Novo-Selo el poate fi împrumut român.

lautar. Acela care cântă cu *lauta*; lăutar. (Koito sfiri *sz* *lauta*). Gerov.

Din *lăutar*, cu același înțeles.

lingurz. Țigă, cergar care face și vinde linguri, lingurar, numit în bulg. *lꝛžičar lꝛžica* „lingură”. Pančev. Derivate: **lingurka**, țigancă care face și vinde linguri; mahalagioaică căreia îi place să răspândească diferite vești, ib.; **lingurče** țigănuș; **lingurski** adj.

Din *lingură* sau *lingurar*, numele Țiganilor care se ocupă cu fabricarea lingurilor și a altor obiecte de lemn.

mamaligar. „Așa numesc Bulgarii pe Români, fiindcă se hrănesc cu mămăligă” (Gerov), un fel de poreclă care își are în română formele corespunzătoare: bragagiu, bostangiu pentru Bulgari, iar la Aromâni: *okan*, *zdangân*, *capgros* (după gr.).

Din *mămăligar*.

măzarikă Intrebuințat în Novo-Selo. Zăpadă măruntă și înghețată, grindină măruntă; sinon. cu *sugrașica* (Sbornik, XVIII, 503).

Din *măzărică* „grindină măruntă”.

moș. „Bătrân, moș”. Cuvântul acesta se întâlnește ca nume de persoană: *Mošo* și este de dată mai veche (Weigand, *Jahresb.*, XXVI—XXIX, p. 163); ca apelativ **móșul** „bătrân, moș”; **moșika** „babă bătrână”, pătruns mai în urmă în graiul Bulgarilor din Novo-Selo (Sbornik, XVIII, 503).

Din *moș*, *moșul*, *moșică*, despre care vezi *Dacoromania* II, 456, 540.

moșfja. Moșie. Este mai de grabă un dacoromânism, intru cât se întrebuințează numai pentru desemnarea moșiilor din România. Gerov. Derivat: **moșierin** „moșier” (Candrea, NRR., (1900) 404)

Din *moșie*.

núnko. Acela care botează sau cunună pe cineva; nănaș. naș. *Bog da ubie vinoto što mi opi nunkoto* (Dumnezeu să ucidă vinul care mi-a îmbătat nașul) Gerov. Feminin **nunka** = naș.

Din *nun* (cu suf. *-ko*) păstrat peste tot în românește, alături de derivatul *naș* din *nănaș* (acesta trecut și la Ruteni *nanaško*, din *nunaș* cu același suf. *-ko*, ca și la Bulgari). Despre originea formei române din lat. *nonnus*, *nonna*, care, probabil, în lat. balcanică trebuie să fi ajuns la **nunu*, **nuna*, din care am avut *nun*, *nună*, vezi mai pe larg Pușcariu, Wb., 1207; Meyer-Lübke, REW. 5817.

nuști. Românism introdus în graiul din Kotel, corespunde împrumutului românesc din limba bulg. „neznai“, cu același înțeles „nu știu“. *Umirz na dumata si kxto kaže nuști* (moare cu cuvântul în gură, dacă spune „nu știu“). Sbornik, XV, 187. Cf. Pančev.

Din *nu știu*.

păstrja. 1° Bewahren, behüten, konservieren. 2° Schonen, sparen. Weigand, Wb. Cuvântul e dat și de Gerov, cu aceleași înțelesuri (p. 16). Refl.: *pastrja-se* a se păstra. a se cruța.

Din *păstrez* cu același înțeles. Judecând după unica formă paleosl. **пастрѣниѣ** dată de Miklosich (*Lex. paleosl.*, 557), fără a-i putea determina înțelesul — „vocabulary obscurum“ — cuvântul bulgar trebuie să fie vechiu în limbă. El nu poate veni din gr. *παστρέω* „reinigen“, cum presupune Tiktin, *Dict. Germ.-Rom.*, deoarece acesta există la Bulgari (mai ales la cei din Macedonia) supt forma veche *spastruvam* „curăț“ (< *παστρέω*) tot așa la Aromâni *spăstrescu* (rar) *spăstripsescu* „curăț“; *spastră* „curățenie“ (Dal.). De asemenea nici forma română nu poate fi derivată din grecește, ținând seamă de dialectul aromân și mai cu seamă după etimologia dată de Meyer-Lübke, din lat. *parsitare*, „schonen“, cu înțelesul latin păstrat în bulg. supt 2°. (REW. 6255)

pokákam. Cac sau mă cac puțin (da kakam malko nečto; da pokakam nečto, da po seram) Gerov.

Došlo jare; pomočalo
Došlo koza, pokakalo
Došlo mače, izlizalo

A venit iedul, s'a pișat
A venit capra, s'a căcat
A venit pisica, a lins tot.

Derivat din **kakam** (intrebuințat mai des în expresia: *da te kakam* (să te cac) auzită foarte des la Bulgarii din Macedonia;

atestat și la Ćerov). Iar acesta din *a căcă* (din lat. *caco*, *-are*). Cuvântul bulgar s'ar putea considera și ca un derivat de la *cacă* (postverbal de la *căcare*) întrebuițat la Românii din Peninsula Balcanică.

puškaria. Inchisoare, temniță, sinon. cu zatvor, temnica. Ćerov supt drangolnik și magareški-rai.

Din *pușcărie*, id.

rok. (Intrebuițat în graiul din Vidin). Să-ți fie de bine, noroc. Sbornik XIX, 29.

Prescurtat din *noroc*.

rudžina. Intrebuițat în Novo-Selo. Rugină. Se mai aude și **rudžinā** Sbornik, XVIII, 504.

Din *rugină* (lat. **aerūgina*, *-am* pentru *aerūgo*, *-inem*).

školar. În graiul Bulgarilor din Banat. Școlar pentru cuvântul bulg. *učenikz*. Sbornik, XX, 4.

Din *școlar*.

tizul. (Intrebuițat în Banat). Se spune pentru unul care poartă același nume. Arhiva, XVI, 368. În graiul din Vidin și **tizol**, Sbornik, XIX, p. 28.

Din *tiz* (articulat).

toba Intrebuițat în Novo-Selo pentru bulg. *тѡпан* „tobă”. Sbornik, XVIII, 505

Din *tobā* id.

valog. „Vale sau poiană între două vârfuri” (*dolinka ili poljana pomeždu dva vrha*), Sbornik, X, 230

Trebue să fie un derivat din *vale* (cf. dacorom. *văiugă*), deși derivația cu sufixul *-og* nu prea este clară. În orice caz, utlpina *val* nu există în bulg. cu înțelesul de mai sus.

vižulia. Intrebuițat numai de către Bulgarii din Banat. Vijelie, vânt tare.

Din *vijelie* id

15. Considerațiuni finale.

Din cele expuse până aci rezultă că, în afară de influența străromână, cu caracter mai mult general, care s'a exercitat pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, și pe care o descoperim azi în urmele toponimice despre care s'a vorbit în cuprinsul acestei lucrări, a mai urmat o influență particulară

asupra fiecăreia din limbile balcanice, prin urmare și asupra poporului și în special a limbei bulgare. Aceasta s'a exercitat în două perioade bine distincte: una mai veche, care cuprinde epoca primelor atingeri ale elementului românesc cu Bulgarii și care are un caracter general, întru cât împrumuturile lexice din această perioadă se întâlnesc aproape peste tot în limba bulgară, și alta mai nouă, cu caracter regional, elementele românești fiind introduse în graiul bulgăresc mai mult prin nouăle așezări românești în regiunea mărginită dealungul Dunării.

Din aceste două perioade, evident că numai influența română din prima perioadă ar putea avea o însemnătate cu caracter istoric, geografic și etnografic pentru legăturile noastre mai vechi cu poporul bulgar, întru cât din ea am putea afă;

10. Că, în ce privește putererea de înrâurire a limbei române asupra limbei bulgare, dacă ținem seamă de schimbările ce s'au produs în fonetismul limbei bulgare într'o parte a regiunii de graiu bulgăresc, care cuprinde jumătate din întinderea actuală a Bulgariei, — influența românească a lăsat urme mult mai adânci în limba bulgară decât influența slavă în limba română, căci a atins și structura ei internă și nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte.

Oricum am socoti această influență, fie că ea va fi pornit în parte, de cu vreme, din substratul traco-roman al limbei române, cum cred unii, și a lucrat încet asupra elementului slav suprapus, ajuns mai târziu graiu bulgăresc sau, mai probabil, că ea va fi pornit din același substrat ajuns la stadiul românesc — mai ales că, după mărturiile limbei bulgare, aceste influențe se arată de pe la începutul sec. XIII, iar graiul traco-roman ajunsese încă din sec. VII la stadiul românesc, — un singur lucru reiese cu siguranță și anume, că influența limbei române, care a reușit să producă schimbări în vocalismul bulgar, a fost mult mai puternică decât primele începuturi de influență slavă asupra limbei române, care s'a mărginit mai mult la introducerea de cuvinte.

20. Că într'o perioadă care a urmat câteva veacuri după

primele atingeri ale Românilor cu Bulgarii, legăturile aceste s'au produs între Românii din stânga Dunării, așezați în fața regiunii bulgărești de graiu răsăritean. Ele au fost deci mai strânse cu Bulgarii răsăriteni, adică cu acei Bulgari ale căror locuințe se întind de la un punct care pornește de la râul Iskăr, spre răsărit și ajunge până la Marea Neagră, iar spre miază-zi se întind până în apropiere de Salonic. Această constatare ar părea în contradicție cu mărturiile ce ne dau numeroasele urme de nume de localități romane și cu deosebire românești, despre care s'a vorbit și care ne duc mai mult în spre partea apuseană a Bulgariei și chiar în Serbia, până prin regiunile care se întind pe litoralul Mării Adriatice. Contradicția aceasta aparentă dispare însă, dacă facem distincție între epoca de influență cu caracter toponimic, care a existat încă din primele secole de așezare ale celor dintâiu elemente romane — mai târziu române — în regiunile din dreapta Dunării, și între epoca de mai târziu, când în graiul Bulgarilor s'au produs primele înrâuriri din partea limbei române. Vom înțelege dar că, indiferent de așezările romane sau române din Serbia și Bulgaria, în special în regiunea Balcanului, aceste înrâuriri românești în graiul bulgăresc au început să se exercite încă din sec. XIII. De ce aceste înrâuriri se ivesc în regiunea răsăriteană a Bulgariei și nu în cea apuseană, în care contactul Românilor cu Slavii sudici eră mai des (și tot prin partea aceea roia și mulțimea Vlahilor din aceea epocă), iată o întrebare la care va putea răspunde numai istoria. Din punctul de vedere lingvistic, se pot constata două lucruri: întâiu, că graiul bulgăresc răsăritean a fost influențat de către populațiuni românești tot răsăritene și, al doilea, că, pentru ca o astfel de influență din partea limbei românești să se fi putut exercita înainte de sec. XIII, trebuie să fi existat populațiuni românești pe malul stâng sau chiar și pe cel drept al Dunării¹ cu mult înainte de aceea epocă.

¹ Despre existența Românilor pe malul drept al Dunării, în regiunea care ține de graiul bulgăresc răsăritean, vezi comunicarea d-lui N. Iorga, *Cele dintâiu cristalizări de Stat ale Românilor în Revista Istorică*, V, 103—113. De asemenea și N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor de la Dunărea-de-jos* în *Anuarul Institutului de Istorie*

De altfel, aceste constatări obținute din studiul influenței românești asupra limbei bulgare coincid perfect și cu cele obținute din studiul elementului slav în limba română. Cercetări mai amănunțite asupra acestei chestiuni nu avem. Cu toate acestea, din rezultatele la care s'a ajuns până acum se știe că, în ce privește influența limbei bulgare asupra limbei române, ea ne vine tot din graiul bulgăresc din regiunea răsăriteană, fiindcă cele două particularități fonetice ale acestui graiu, care îl deosebesc de graiul bulgăresc apusean, se găsesc și în cuvintele românești de origine slavă, și anume: redarea sunetului *ě* prin *ea* și pronunțarea lui *ŭ* (*ъ*) ca *o*. Această rostire datează încă din timpurile cele mai vechi (sec. X și XI), căci ea se întâlnește, în parte, și în paleoslavă, după cum se poate constata din limba celor mai vechi texte literare paleoslave: *Codex Zographensis*, *Savina Kniga* și *Codex Suprasliensis*¹. Și aceste influențe bulgare asupra limbei române probează că contactul dintre Români și Bulgari, a avut loc mai mult în acele regiuni răsăritene, în care am văzut că și limba română a lăsat urme în graiul bulgăresc. Și ca o completare la toate aceste coincidențe privitoare la regiunea în care s'au exercitat în mod reciproc influențele de limbă despre care este vorba, mai adăug că chiar scrierea cu litere chirilice la Români, fie că ea a fost introdusă în sec. XIV, cum au susținut unii², sau între sec. XII și XVI cum cred alții³, sau, în fine, chiar și înainte de această dată, cum s'a încercat să se susțină acum mai în urmă⁴, faptul sigur asupra căruia nu există nici cea mai mică îndoială este că această scriere chirilică a fost introdusă la Români tot din Bulgaria răsăriteană, prin urmare din aceeași regiune de graiu răsăritean, ale cărei urme se văd încă până astăzi în elementul slav din limba română, după cum urmele de influență românească, expuse în acest studiu, se văd încă până azi tot în limba graiului bulgar răsăritean.

30. Că, în ce privește caracterul acestei influențe, judecând după cele mai vechi cuvinte intrate în limba bulgară, el are același caracter *pas toral*, care se întâlnește și la celelalte popoare

¹ Cf. Vondrák, *Alt kirchenslavische Grammatik*, Berlin, (1900) p. 87.

² I. Bogdan, *De la cine și când au împrumutat Românii alfabetul chirilic*, în *Lui Titu Maiorescu, Omagiu*, p. 585 - 594.

³ Ilie Bărbulescu, *Inceputurile scrierii cirilice în Dacia Traiană*, în *Arhiva*, anul XXIX (1922) p. 161 - 195.

⁴ P. Cancel. *Când au împrumutat Românii alfabetul chirilic în Lui*

slave cu care Românii au venit în contact încă din timpurile cele mai vechi. Pentru aceasta ne dau mărturie pe de o parte cuvinte ca *batut, ġega, karam, k̄zrlig, mačuka, mandzara, muskur* etc. etc., care se găsesc numai în limba bulgară, pe de altă parte *fičor, kačula, guna, kanura, kapuš, k'eptarče, kostura, kurastra, murg, samar, sugare, skrum, urda* etc. etc., care se găsesc atât în bulgară cât și în celelalte limbi balcanice ca alb., sârbă, neogreacă, precum și în limbile slave de nord, slov., ruteană, rusă și polonă, în parte și în ungurește.

Th. Capidan.

Pagini de literatură veche.

(O colecție de cărți populare într'un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII).

Părintele Ilarie Boțiu mi-a dăruit un codice fără început și fără sfârșit, scris de mai multe mâni, probabil în un timp mai îndelungat, cu deosebite feluri de cerneală, dar toate spălăcite, pe nu mai puțin de 318 foi¹. Precizarea acestui interval din jurul anului 1750, ne-o ajută unul din textele cuprinse în el.

E cunoscut că, afară de „Divanul sau gâlčava înțeleptului cu lumia giudețul sufletului cu trupul“ al lui D. Cantemir, tipărit în Iași 1698², pe care acesta l-a compus, după cât se pare, în colaborare cu „plugariul“ Cacavela care a îngrijit holda minții elevului său, — aceeași temă, adecă judecata între suflet și trup, sau între înțelept și lume se mai întâlnește în vechia noastră literatură de manuscrise, cum a arătat M. Gaster³, în două redacții. Ele nu se aseamănă de loc în privința felului de a trata tema. Una se găsește în „Oxisteri“, adecă în traducerea capitolului „dialogue entre le corps et l'âme“ din *Pensées sur divers sujets avec des réflexions morales* ale lui Oxenstiern (Oxistern, Oxinstern, Oxenstierna) făcută,

¹ Subsemnatul l-a dăruit „Muzeului limbei române“ din Cluj.

² Retipărit de B. P. Hasdeu în *Arhiva istorică a României*, București, 1865, t. 2, pp. 81—171; de G. Sion în *Operele principelui Demetrie Cantemir*, tipărit de Societatea Academică Română, t. V, București, 1878, pp. 32—241 + XII (scara).

³ *Chrestomatie română*, vol. I, p. XLVIII—L; cf. și *Gesch. d. rum. Litt. in Grundriss* -ul lui Gröber, II, 3^a, p. 283.